

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ÇEVRE KİRLİLİĞİ VE HUKUKİ SORUMLULUK

TEZİ YAZAN
Özgöl ÖZTÜRK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Yücel ERTEKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

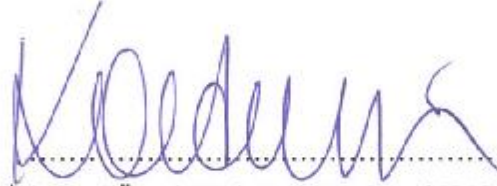
TARSUS/MERSİN
NİSAN, 2017

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

20142019 numaralı öğrencimiz olan **Özgül ÖZTÜRK** tarafından hazırlanan “**ÇEVRE KİRLİLİĞİ VE HUKUKİ SORUMLULUK**” başlıklı bu tez çalışması jürilerimiz tarafından oy birliği ile Kamu Hukuku Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Üniv. İçi- Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Prof. Dr. Yücel ERTEKİN

Üniv. İçi - Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Şenol KANDEMİR

Üniv. Dışı - Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Nedim MERİÇ
(Antalya-Akdeniz Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

14 / 04 / 2017

Doç. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Öğrencinin

Adı – Soyadı: Özgül ÖZTÜRK

Numarası: 20142019

Ana Bilim / Bilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Tezli Yüksek Lisans (x) Doktora ()

Tezin Adı: Çevre Kirliliği ve Hukuki Sorumluluk

Bu araştırmanın başlangıcından sonuçlanmasına kadar ki bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde hazırlanarak sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren tüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Özgül ÖZTÜRK

ÖZET

ÇEVRE KİRLİLİĞİ VE HUKUKİ SORUMLULUK

Özgül ÖZTÜRK

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yücel ERTEKİN

Nisan 2017, 123 sayfa

Çevre canlıların doğal yaşama alanı olduğundan dolayı, çevrede meydana gelen herhangi bir olumsuzluk başta insan olmak üzere, o ortamda bulunan tüm canlıların fiziksel, kimyasal, biyolojik ya da sosyolojik olarak etkilenmesine neden olur. Çünkü canlılar çevreye her zaman muhtaçtırlar. Çevre canlılar olmadan varlığını sürdürebilir fakat canlıların, çevre olmadan yaşamlarını devam ettirmeleri neredeyse imkânsızdır. Çevreye yönelik olarak meydana gelen sorunlar yakından ele alındığında, bu sorunların çoğunun kirlilik sebebiyle ortaya çıktığı bilinmekte olup, çevre zararı ve kirliliği birbirleriyle ne kadar bağlantılı olduğu bilinen gerçekler arasında yer almaktadır. Şöyle ki, çevre kirliliği kavramı telaffuz edildiğinde ya hava kirliliği ya su kirliliği ya da toprak kirliliği oluşmuştur. Bu üç kirlilik türü birbirleriyle zincir gibi bağlantılıdır.

Bunları birbirinden ayırmak mantıklı değildir. Yine aynı biçimde türlerin yok olmasını, çevrenin uğradığı tahribattan bağımsız olarak ele almak hatalı olacaktır. Diğer taraftan özellikle tüm canlı varlıkların sağlıklı olması, temiz bir çevre ortamı ile yakından alakalıdır.

Çevre insanların hayatında bu kadar önemli bir yere sahipken, çevrenin de temiz bir şekilde kullanılması her insana verilen bir hakken, insanların çevreye her geçen gün çevreyi daha fazla kirleterek, insan sağlığı üzerinde tehlikeye sebep olmaları ne yazık ki dramatik bir gerçektir. Çevre ortamında var olan doğal dengenin bozulması, doğanın tekrar telafisi olmayacak şekilde kirletilmesi ve kirliliğin önlenmesi için herhangi bir faaliyet yapılmaması, canlılar için en önemli tehlikeler arasında yer almaktadır. Oysa insanlar hiç olmazsa kendi varlığını düşünüp, yaşam standartlarını yükseltmek için eğitimi, ahlaki değerlerin kurallarını, felsefi bakış açısını, yönetim ahlakını, sağlık, kültürel ve pozitif bilimleri, hukuk kurallarını ve geriye kalan diğer önemli kaynaklar kullanarak, çevre sağlığının düzenlenmesini hedef alarak, iş birliği içerisinde seferber

olmalıdırlar. Çevre ortamının insan hayatındaki önemi bu kadar büyük bir yer teşkil ederken, çevre için alınan tedbirlerin ne kadar az olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. İnsanlar gerek ekonomik açıdan gerekse kültürel açıdan gelişim için çevrenin korunması için etkili bir şekilde faaliyetler yürüterek, uygulamalar geliştirilmeli, kanun ve yasalarla yapılan çalışmalar desteklenmelidir. Tüm bunlara bağlı olarak, çevre hakkı ve çevre sorumluluğu bütün insanlara anlatılarak, toplumda çevre bilincinin uyanması sağlanmalıdır.

Bu çalışmada hedefi, çevreyi, çevre kirliliğini, çevrede hukuki sorumluluk konusu, uluslararası çevre ve hukuki sorumluluk, çevre hukukunu, atıklar ve kirlitenin sorumluluğunu özel hukuk çerçevesinde ele almaktır. İlk aşamada Çevre korumasında ve çevre kirliliği ile ilgili alınan önlemlerin yetersizlikleri, çevre hakkı, çevre bilinci, çevre eğitimi ve bazı temel kavramlar anlatılacak, daha sonra ise çevre kanununun hükümleri ve alınan bazı yargı kararları ele alınacak Son olarak ise bazı bakanlıkların almış olduğu tedbirler ve gerçekleştirdikleri faaliyetler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Hukuku, Çevre Kirliliği, Çevre Sorumluluğu

ABSTRACT

ENVIRONMENTAL POLLUTION AND LEGAL RESPONSIBILITY

Özgül ÖZTÜRK

Master Thesis, Department Of Public Law

Supervisor: Prof. Dr. Yücel ERTEKİN

April 2017, 123 pages

Because the environment is a natural living area, any negativity in the environment causes the physical, chemical, biological, or sociological effects of all living things in the environment, especially people. Because living beings are always in need. The environment can sustain its existence without living things, but it is almost impossible for living things to survive without the environment. It is well known that most of these problems are caused by pollution, and that environmental damage and pollution are related to each other when the problems coming to the periphery are handled closely. When the concept of environmental pollution is pronounced, either air pollution, water pollution or soil pollution occurs. These three types of pollution are chain-like to each other. It is not logical to separate them. Again, it would be erroneous to treat the disappearance of species in the same way, independently of the destiny of the vicar. On the other hand, the fact that all living things are healthy is closely related to a clean environment.

Unfortunately, it is a dramatic truth that every human being has a right to use the environment cleanly while the environment has such an important place in the lives of people, and the people have to pollute the environment more and more every day and cause danger on human health. The most important hazards for living things are the deterioration of the natural balance that exists in the environment, the pollution of the natural environment and the prevention of pollution. However, people at least have to cooperate in a collaborative way, aiming at regulating environmental health, using education, moral values, philosophical perspectives, ethics of governance, health, cultural and positive sciences, legal rules and other important resources to consider their own existence and raise living standards they must mobilize. It is a well-known fact

that, while the environmental environment is such a great place in human life, the few measures taken for the environment. People should be actively engaged in activities to protect the environment, both economically and culturally, in order to protect the environment, and practices should be developed and laws and legislative work should be supported. Depending on all these, the right to environmental and environmental responsibility should be explained to all people and the environment must be awakened in the society.

The objective of this work is to deal with the environment, environmental pollution, the legal responsibility of the environment, environmental and legal responsibility in the international environment, environmental law, waste and polluter's responsibility in private law. In the first stage, the environmental protection, environmental awareness, environmental education and some basic concepts will be explained, then the provisions of the environmental law and some judicial decisions will be discussed finally, measures taken by some ministries and measures taken by them Activities will be discussed.

Keywords: Environment, Environmental Law, Environmental Pollution, Environmental Responsibility

İÇİNDEKİLER

KAPAK	I
TEZ İMZA SÜRKÜLERİ.....	II
ETİK BEYANI.....	III
TEŞEKKÜR	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL BAZI KAVRAMLAR, ÇEVRE SORUMLULUĞUNUN TARİHÇESİ ...	3
1.1. Temel Bazı Kavramlar	3
1.1.1. Çevre	5
1.1.2. Çevre Hakkı	9
1.1.3. Çevre Kirliliği	11
1.1.3.1. Kirlenme Tipleri	12
1.1.3.1.1. Birinci Tip Kirlenme.....	15
1.1.3.1.2. İkinci Tip Kirlenme	15
1.1.3.1.2.1. Toprak Kirliliği	15
1.1.3.1.2.2. Gürültü Kirliliği	16
1.1.3.1.2.3. Radyoaktif Kirlilik.....	17
1.1.3.2. Kirleten	18
1.1.4. Çevre Zararı	19
1.1.5. Atıklar	19
1.2. Çevre Sorumluluğunun Tarihçesi	21
1.2.1. Uluslararası Çevre Sorumluluğunun Tarihçesi	22
1.2.2. Ülkemizde Çevre Sorumluluğunun Tarihçesi.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRE VE HUKUKİ SORUMLULUK	33
2.1. Çevre Hukukunun Temeli.....	33
2.2. Çevre ve Hukuki Sorumluluk	34
2.2.1. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu.....	36
2.3. Çevre Kanunu’nun Hükümleri.....	49
2.4. Kabahatler Kanunu ve Çevre Hukuku	63
2.5. Topluluk Davaları	65
2.6. Çevre Hukukunda Dava Yolları	67
2.6.1. İdari Davalar	67
2.6.1. Ceza Davaları.....	69
2.7. Yargı Kararları.....	71
2.7.1. İdareler Arasında Çelişkili Kararlar.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR	79
3.1. Ülkemizde Çevre Sorunlarına Yönelik Bakanlıkların Gerçekleştirmiş Olduğu Çalışmalar.....	79
3.1.1. Türkiye Çevre Sorunları Ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu.....	79
3.1.2. Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri	83
3.1.3. AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) (2007-2023).....	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	94
4.1. Genel Değerlendirme	94
4.2. Sonuç ve Öneriler	99
5. KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.B.D	: Araştırma Bilim Dalı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
A.g.e	: Adı Geçen Eser
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BK	: Borçlar Kanunu
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirilmesi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
UÇES	: Avrupa Birliği Entegre Çevre Uyum Stratejisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele Vakfı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
YYLT	: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

İnsanoğlu yaratılışından bugüne kadar doğa üzerinde üstünlük kurmak için birtakım arayışlar içine girmiş, sahip olduğu bütün imkânlarını seferber ederek doğayı kullanmıştır. Bu olay neticesinde insan yaşamış olduğu çevre ile kendi arasında gerekli olan uyumun bozulmasına neden olmuştur. Bunun yanında yıllarca doğaya yapılan tahribatlara aldırmayan insanlar 19.yüzyıldan sonra çevreyle ilgili birtakım sorunlarla karşı karşıya kalarak doğanın ne kadar önemli olduğunu, yapılan tahribatların ilerde ne derecede büyük sorunlar teşkil edeceğini kavramış, geleceklerini garanti altına almak için yaşadıkları çevre ile uyum içerisinde olmanın gerekliliğini anlamışlardır.

Çevre canlıların birbirlerini dolaylı ya da doğrudan etkileyerek birbirleri üzerinde sosyal, fiziksel, kimyasal ve biyolojik anlamda kalıcı etkiler oluşturmaları şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımlı Dünya Sağlık Örgütü “İnsan dışındaki tüm, kimyasal ve biyolojik faktörler “şeklinde tanımlamıştır¹. Başka bir deyişle çevre, dünyada yaşayan bütün canlı âlemi ve bu canlıların yaşanması için gerekli olan toprak, hava, su gibi unsurlardan meydana gelen sistemdir diyebiliriz. Bu tanımlı daha da açıklarsak; insan ile beraber yaşayan tüm canlılar ve bu canlıların faaliyetlerine etki eden ya da etki edebilecek fiziksel, biyolojik, kimyasal, sosyal ve kültürel anlamda nedenler çevre dediğimiz sistemi oluşturmaktadır².

Çevrede en önemli bir fert olarak varlığını sürdüren insan, varlığından bu yana, çevresiyle sahip olduğu ilişkilerinde farklı yollardan geçerek birtakım etkileşimler meydana gelmiştir. Bu etkileşimler çevre ve insan arasında bir uyum sağlanmasına yol açmış, insanoğlunun güçlenmeye başlaması çevreyle yaşadığı uyumdan faydalanmasını sağlamış, daha sonra çevrenin verdiği fırsatları sonuna kadar kullanmıştır. İnsanoğlu ve çevre karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenirler. Meydana gelen bu etkilenme, insanı kasıtlı ya da kasıtsız olarak sonsuz sayıda olan ihtiyaçlarını en üst seviyede elde etmek maksadıyla, yeryüzünü, yaşanılmaz hale getirerek olumsuz çevre olaylarını meydana getirmektedir³. Çevrede meydana gelen olumsuz olayların engellenmesi için çevre korunmasına yönelik birçok tedbirin alınmasına neden olmuştur. Çevrenin zarar görmesini engellemek ve daha da iyileştirip geliştirmek için atılan adımların en büyük gayesi bu neslin ve gelecek neslin daha güvenli ve doğal bir çevrede yaşayabilmelerini

¹ Ruşen Keleş / Birol ERTAN, **Çevre Hukukuna Giriş**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ocak 2002, s. 21.

² Osman Berk Alparslan, **Çevre Hakkı, Çevre Hukuku ve ilgili AİHM Kararları**, İstanbul 2009, Kurumsal Web Site, <http://www.alpaslanhukuk.com/>

³ KELEŞ, a.g.e. s.131.

sağalmaktır. Bu doğal çevre ortamını sağlayacak olan yine insanoğludur. Bu koşulların sağlanması için gerekli olan en önemli yöntem ise insanlarda çevre bilincini ve insan kaynağını geliştirmektir. Bunun yanında doğanın kendini düzeltme ve yenileme özelliğine sahip olması çevreye verilen zararların canlı hayatını tehlikeye atacak kadar önemli bir boyuta yetiştirmemiştir. Ancak olumsuz şartların doğanın kendini yenileme ve düzenleme yeteneği üzerine çıkmasından dolayı çevresel bozulmalar meydana gelmiştir.

Doğanın kendi arasında bir besin zincirine sahip olmuş olması hava, su ve toprak kirliliklerinin oluşmasına zemin hazırlayıp bu besin zincirinin de bitki, hayvan ve hatta insan hayatını büyük ölçüde tehlikeye atacak bir aşamaya gelmesine sebep olmuştur. Nüfus yoğunluğunun hızla artması, kırsal alanda yaşayan insanların kentlere doğru göç etmesi, sanayinin artması, çevre kirliliğinin ortaya çıkmasında en büyük sebepler arasında yer almaktadır. Nüfusun artması ve sanayileşmeye bağlı olarak mevcut doğal kaynaklarımızın sınırlı olması çevre kirliliğinin büyük ölçüde artmasını hızlandırmış insanların doğal besinlerle, sağlıklı bir şekilde beslenmesi çok zor hale gelmiştir. Yaşanan tüm bu olaylar insanların bilinçlenmesini, çevre ve çevresel olaylarla ilgili gelecek endişelerinin ciddi bir biçimde tartışılıp ele alınması gerekliliğini meydana getirmiştir.

Bu çalışmada çevre sorunları kapsamlı bir şekilde ele alınıp, çevre sorumluluğu ve çevre sorunlarıyla ilgili hazırlanan kanunlar, mevzuatlar ve uygulamalar anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL BAZI KAVRAMLAR, ÇEVRE SORUMLULUĞUNUN TARİHÇESİ

1.1. Temel Bazı Kavramlar

Çevre, canlıların yaşamlarını belirli bir ortamda etkilemesi sonucu meydana gelecek olan fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenlerin tamamına denmektedir. Başka bir tanımla organizmaların hayatları üzerinde etkiye sahip olan olumlu veya olumsuz bütün faktörler onun çevresini oluşturmaktadır. Verilen tanımlarda ortak olan bütün varlıkların birbiriyle olan ilişkileri ve yaşayan canlıların hayatlarına etki eden fiziksel, kimyasal ve biyolojik nedenlerin tamamını kapsamasıdır. Çevreyle ilgili bazı temel kavramlar aşağıda kısaca belirtilmektedir.

Canlı çevre, canlı ile fiziki anlamda aynı ortamı paylaşan ve canlıyı doğrudan veya dolaylı yoldan etkileyen kendisi dışındaki diğer tüm canlılardır. Mesela bir ormanda yaşayan tavşanların kendi cinsi sadece onun canlı çevresi oluşturmamaktadır, ormanda yer alan diğer canlı organizmalar ve insanlar da tavşanların canlı çevresidir⁴.

Cansız çevre canlıların yeryüzünde yaşamak için bulundukları kaya, su gibi somut ortamlardır. Ayrıca iklim unsurları olan birimler, su, toprak gibi fiziksel, kimyasal faktörler cansız çevreyi meydana getirirler. Aslında çevreyi yalnız insanlar kapsamında ele alındığımızda; insanın diğer insanlarla olan ilişkiler sürecinde birbirleri üzerinde etkin olması ve insanın kendi dışında ki tüm canlı ve cansız varlıklarla olan ilişkilerini içine alır. Çevreyi, niteliğine göre fiziksel ve toplumsal çevre olmak üzere iki ana başlık altında incelemek mümkündür. Çevre ortamın boyutları çerçevesinde değerlendirildiğinde, ulusal veya uluslararası bir düzeyde ele alınabilir⁵.

Fiziksel çevre, canlı varlıkların içinde yaşadığı özellikleri ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı ortama fiziksel çevre denir. Fiziksel çevre doğal çevre ve yapay çevre olarak ikiye ayrılabilir. Oluşumunda insanın etkisi olmadığı çevreye doğal çevre, insanın kendi amaçları doğrultusunda değiştirmiş olduğu çevreye ise yapay çevre denir. İnsanlar doğal hayatı kendi amaçlarına göre değiştirmesi, doğal çevreden bahsetmeyi zorlaştırmaktadır. Mesela bir yer inşa edilerek cansız çevreyi etkilerken, geniş bölgelerde tarımsal üretim gerçekleştirilerek canlı çevreyi etkilemektedir. Bu sebeple doğal halinden ayrılan çevre oluşturduğu zamandaki bireylerin bilgi, teknoloji ve

⁴ Ersin Yücel, **Canlılar ve Çevre**, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Ders Kitabı, Ünite 5, s.85

⁵ Yücel, **a.g.e.**, s.85.

toplumsal değerlerini yansıtır. İnsanların sosyal, kültürel ve ticari ilişkilerinin hepsine toplumsal çevre denir ve insanların kendi aralarında oluşturdıkları gayri resmi tüm ilişkiler toplumsal çevreyi meydana getirir⁶.

Çevre mekân olarak ele aldığımız zaman yeryüzünde var olan sınırlar değer kazanır ve küçükten büyüğe doğru mekânların büyüklükleri sınıflandırılabilir. Canlıların doğal yaşam alanlarına da kısaca habitat adını veriyoruz. Habitat bir canlı türüne sahip fert ya da kendisiyle aynı türe sahip canlılar incelendiğinde normal olarak yaşadığı yer olarak tabir edilebilir. Mesela yılan balıklarının habitatları serin sulardır. Meseleyi daha da somutlaştırmak istersek bir canlının adresi onu habitatı demektir. Bir başka deyişle onun adresidir. Organizmanın adaptasyonu, fizyolojik tepkileri ya da öğrenilerek kazandığı davranışlarından doğan haline çevreyle ilgili niş denir ve kısaca niş organizmanın ekosistemdeki işidir. Şekil olarak birbirlerine çok benzeyen, aralarında döllenerek kendilerine benzer üreyişli döller meydana getirebilen bireylerlere tür denir. Belli bir bölgede yaşayan aynı türe ait bireyler popülasyonu, farklı türlere ait popülasyonlar bir araya gelerek kommuniteyi oluşturur. Canlı varlıkların yaşamını sürdürebilmesi için uygun çevresel koşulları taşıyan, çevresinden oldukça kesin sınırlarla ayrılabilen, homojen çevre koşullarına sahip bir coğrafik bölge veya değişken hacimli bir ortama biyotip denir ve bir kommunitenin yerleştiğı alan biyotip olarak kabul edilebilir. Belli bir bölgede belli bir zaman içinde yaşayan ve karşılıklı ilişkiler içinde bulunan aynı türe ait bireylerin oluşturduğu topluluğa popülasyon denir⁷.

Ekoloji, organizmaların birbirleri ve çevreleri ile karşılıklı etkilerini ve ilişkilerini araştıran bilim dalıdır. Ekoloji bilimi birey üzerinde etkili olan faktörleri, popülasyonların yapı ve gelişimlerini, ekosistemlerin yapılarını, madde ve enerji akışını inceleyerek, ekolojik dengenin bozulmasını önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışır. Aynı türe ait birey veya bireylerin çevre ile olan ilişkilerini inceleyen ekoloji bilim dalına birey ekolojisi adı verilir. Bir popülasyonun genel yapısını, iyileştirilmesini, değişimini ve bunların nedenlerini inceleyen ekoloji dalına popülasyon ekolojisi adı verilir ve çeşitli türlere ait bireylerin bolluk ve değişim nedenlerini araştırır. Kommuniteyi oluşturan bireylerin çevreleri ile olan ilişkilerini inceleyen ekoloji dalına ise ekosistem ekolojisi adı verilir.

Bütün dünyada yer alan ister canlı olsun ister cansız yer alan tüm canlıların yer aldığı sisteme ekosistem denir. Ekosistemler, bazı canlılar ile onların cansız

⁶ Yücel, a.g.e, s.86

⁷ Yücel, a.g.e, s.87

çevrelerinden oluşan bir bütün olarak ele alınabilen birimlerdir. Karşılıklı olarak madde alışverişi yapacak şekilde birbirini etkileyen canlı organizmalarla cansız maddelerin bulunduğu herhangi bir doğa parçası bir ekosistemdir. Bir ekosistemin canlı ve cansız olmak üzere iki ana ögesi vardır. Cansız varlıklar (abiyotik maddeler), çevrenin temel anorganik ve organik bileşikleri ile fiziksel koşullarıdır. Canlı varlıklar (biyotik maddeler) üreticiler, tüketiciler ve ayrıştırıcılarıdır. Üreticiler ototrof organizmalar olup, güneşten ışınları bünyesinde soğurarak enerjiye çevirip hem kendi enerjisini üretir hem de diğer canlıların yaşamalarına katkı sağlarlar.

Üreticiler sadece bitkilerden oluşur demek yanlış olur, çünkü bazı bakteriler güneşten gelen enerjisini fotosentez yaparak diğer canlıların faydalanabileceği besinler oluşturarak, yaşamlarına katkı sağlarlar⁸.

Tüketiciler hetotrof diye tabir edilen canlılar olup, büyük bir kısmı yaşamlarını ot ve bitkilerle devam ettirirler. Bu tüketiciler kendi arasında ikiye ayrılırlar. Birincil tüketici canlılar, ot ve bitkilerle hayatlarını sürdürürler. İkincil tüketiciler ise genelde etobur hayvanlardan meydana gelir ve hayatlarını daha önce açıklanan birincil tüketicilerden beslenerek sürdürürler. Ayrıştırıcılar bakteri ve mantarlardan oluşan etçil canlılar olup, ölü protoplazmanın karmaşık bileşiklerini parçalayarak, canlı dokularda biriken çeşitli kimyasal maddeleri yeniden canlılar tarafından kullanılabilir hale getirirler. Elde ettikleri enerjinin bir kısmını kendileri kullanırken, bir kısmını da üreticilerce kullanılabilecek temel maddeler halinde doğa ortamına bırakırlar. Farklı cinsteki canlıların kendi aralarında ve cansız çevre ile olan ilişkilerine ekolojik ilişkiler denir. Cansız çevre etkilerinin canlılar üzerindeki etkilerine aksiyon, canlıların cansız faktörler üzerindeki etkilerine reaksiyon, canlıların kendi aralarında yaşadıkları etkilere ise koaksiyon adı verilir⁹.

1.1.1. Çevre

İnsanoğlu yaratılışından bugüne kadar doğa üzerinde üstünlük kurmak için birtakım arayışlar içine girmiş, sahip olduğu bütün imkânlarını seferber ederek doğayı kullanmıştır. Bu olay neticesinde insan yaşamış olduğu çevre ile kendi arasında gerekli olan uyumun bozulmasına neden olmuştur. Bunun yanında yıllarca doğaya yapılan tahribatlara aldırmayan insanlar 19. yüzyıldan sonra çevreyle ilgili birtakım sorunlarla karşı karşıya kalarak doğanın ne kadar önemli olduğunu, yapılan tahribatların ilerde ne

⁸ Yücel, a.g.e, s.87

⁹ Yücel, a.g.e, s.88

derecede büyük sorunlar teşkil edeceğini kavramış, geleceklerini garanti altına almak için yaşadıkları çevre ile uyum içerisinde olmanın gerekliliğini anlamışlardır.

Çevre canlıların birbirlerini dolaylı ya da doğrudan etkileyerek birbirleri üzerinde sosyal, fiziksel, kimyasal ve biyolojik anlamda kalıcı etkiler oluşturmaları şeklinde tanımlanabilir¹⁰. Bu tanımı Dünya Sağlık Örgütü “İnsan dışındaki tüm, kimyasal ve biyolojik faktörler “şeklinde tanımlamıştır.¹¹Başka bir deyişle çevre, dünyada yaşayan bütün canlı âlemi ve bu canlıların yaşanması için gerekli olan toprak, hava, su gibi unsurlardan meydana gelen sistemdir diyebiliriz. Bu tanımı daha da açıklarsak; insan ile beraber yaşayan tüm canlılar ve bu canlıların faaliyetlerine etki eden ya da etki edebilecek fiziksel, biyolojik, kimyasal, sosyal ve kültürel anlamda nedenler çevre dediğimiz sistemi oluşturmaktadır.

Çevrede en önemli bir fert olarak varlığını sürdüren insan, varlığından bu yana, çevresiyle sahip olduğu ilişkilerinde farklı yollardan geçerek bir takım etkileşimler meydana gelmiştir. Bu etkileşimler çevre ve insan arasında bir uyum sağlanmasına yol açmış, insanoğlunun güçlenmeye başlaması çevreyle yaşadığı uyumdan faydalanmasını sağlamış, daha sonra çevrenin verdiği fırsatları sonuna kadar kullanmıştır¹². İnsanoğlu ve çevre karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenirler. Meydana gelen bu etkilenme, insanı kasıtlı ya da kasıtsız olarak sonsuz sayıda olan ihtiyaçlarını en üst seviyede elde etmek maksadıyla, yeryüzünü, yaşanılmaz hale getirerek olumsuz çevre olaylarını meydana getirmektedir. Çevrede meydana gelen olumsuz olayların engellenmesi için çevre korunmasına yönelik birçok tedbirin alınmasına neden olmuştur. Çevrenin zarar görmesini engellemek ve daha da iyileştirip geliştirmek için atılan adımların en büyük gayesi bu neslin ve gelecek neslin daha güvenli ve doğal bir çevrede yaşayabilmelerini sağlamaktır. Bu doğal çevre ortamını sağlayacak olan yine insanoğludur. Bu koşulların sağlanması için gerekli olan en önemli yöntem ise insanlarda çevre bilincini ve insan kaynağını geliştirmektir. Bunun yanında doğanın kendini düzeltme ve yenileme özelliğine sahip olması çevreye verilen zararların canlı hayatını tehlikeye atacak kadar önemli bir boyuta yetiştirmemiştir. Ancak olumsuz şartların doğanın kendini yenileme ve düzenleme yeteneği üzerine çıkmasından dolayı çevresel bozulmalar meydana gelmiştir.

¹⁰Ruşen Keleş / Birol ERTAN, **Çevre Hukukuna Giriş**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ocak 2002, s. 21.

¹¹ Osman Berk Alparslan, **Çevre Hakkı, Çevre Hukuku ve ilgili AİHM Kararları**, İstanbul 2009, Kurumsal Web Site, <http://www.alpaslanhukuk.com/>

¹²Ruşen Keleş, Birol Ertan, **Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi**, Ankara 2002, s.131

Doğanın kendi arasında bir besin zincirine sahip olmuş olması hava, su ve toprak kirliliklerinin oluşmasına zemin hazırlayıp bu besin zincirinin de bitki, hayvan ve hatta insan hayatını büyük ölçüde tehlikeye atacak bir aşamaya gelmesine sebep olmuştur. Nüfus yoğunluğunun hızla artması, kırsal alanda yaşayan insanların kentlere doğru göç etmesi, sanayinin artması, çevre kirliliğinin ortaya çıkmasında en büyük sebepler arasında yer almaktadır. Nüfusun artması ve sanayileşmeye bağlı olarak mevcut doğal kaynaklarımızın sınırlı olması çevre kirliliğinin büyük ölçüde artmasını hızlandırmış insanların doğal besinlerle, sağlıklı bir şekilde beslenmesi çok zor hale gelmiştir. Yaşanan tüm bu olaylar insanların bilinçlenmesini, çevre ve çevresel olaylarla ilgili gelecek endişelerinin ciddi bir biçimde tartışılıp ele alınması gerekliliğini meydana getirmiştir¹³.

Çevresel sorunlar yaşanan son on yıllık zaman diliminde ele alındığında günümüzde yaşandığı kadar daha önce hiç bu kadar büyük ölçüde yaşanmış olduğu görülmemektedir. Bu sorunların meydana gelmesinde en büyük etkiyi insanların oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Doğa kaynaklarının büyük bir kısmının kirlenmesi ve bozulması canlı türlerinin yok olmasına sebebiyet vermekte, kitlesel ölüm olaylarının gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Dünyamızın nüfusunun yaklaşık 7 milyar kadar çoğalmasına bağlı olarak tüketimin artması, zararlı atıkların da çoğalmasına neden olmaktadır. Meydana gelen bu zararlı atıklar etkisini yüzlerce yıl sürdürecektir. Zehirli atıkların oluşmasına meydan vermektedir. Ayrıca her geçen gün dünyamızda doğal yaşam alanları olan ormanlar, çayırlar, tarımsal alanlar ve diğer kırsal alanlar tahrip edilmekte, bilinçsizce kullanılmakta, yakılmakta veya imar izinleri verilerek yerlerine beton yığınları dikilmektedir. Yaşanılan bu olumsuz olaylar dünyamızın iklimini, havasını bozarak küresel ısınmaya sebep olup neredeyse ozon tabakasının delinmesine yol açacaktır. Bu durumda canlılarının yaşamının tehlikeye atılmasına neden olacaktır¹⁴.

İnsanların olumsuz fiil ve davranışları doğamızı olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkiler sadece insanlığımızın mutlu ve refah bir şekilde yaşamalarını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda yarınlara da çok büyük tehlikeler altında

¹³Yücel, **a.g.e**, s.88

¹⁴Joseph R. Des Jardins, **Çevre Etiği, Çevre Felsefesine Giriş**, (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi, 2006 Ankara, s.32-33, 256-257.

kalmasına neden olmaktadır¹⁵. Bu sorunlar bu şekilde devam ederse çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmamız yolunda atılan adımlara gölge düşürüp, sağlıklı ilerlemelere yol açacaktır. Bununla birlikte doğayı anormal değişimlere uğratıp hayatı yaşanmaz bir hale getirecektir. Her geçen dünyamız yaşlanmakta ve artık dünyanın ömrünün son demlerine doğru geldiği endişelerini taşıyanların sayısı hızla artmaktadır. İnsanlar dünya ile birlikte kendi sonlarının geleceğini düşünüp endişelenmekte, bazı bilimsel değerlendirmeler gerçekleştirerek tahminlerde bulunmakta, fakat bu sorunlara bir çözüm bulamamaktadırlar.¹⁶

Araştırmacıların birçoğunun ortak kanısına göre 20. yüzyılın bilgi çağı olduğunu dile getirmiş bu çağda bilginin iki katına çıktığını açıkça beyan etmişlerdir. Bu bilgi çağında yaşanan gelişmeler insanların toplum hayatında ve doğayla gerçekleştirdikleri faaliyetlerde doğa hep zarar görmüştür. Ayrıca bir yozlaşmanın meydana gelmiş olduğunu farklı ülkelerde yapılan çevresel tahribatlar bunu açıkça gözler önüne sermiştir¹⁷. Verilen bu tahribatlarla ilgili birkaç örnek verilirse;

Brezilya ülkesinde bulunan yağmur ormanlarının her yıl neredeyse 50.000 kilometre karesi tahrip edilmektedir.

Dünyada iklim değişikliklerinin yaşanması sonucunda meydana gelen asit yağmurlarının tarımsal alanların %7 oranında çölleşmesine neden olmuştur.

Yapılan araştırmalara göre günde en az 200 fil öldürülmekte olup birçok canlının türü ve nesli yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Denize atılan atıklar yüzünden deniz kirliliği oluşmakta, bu kirlenmeler yüzünden denizde yaşayan canlılar ve bu canlılarla beslenen insanlar ve hayvanlar büyük risk altındadırlar.

İçme ve kullanma suyu kaynakları sınırlı miktarda olduğundan meydana gelen su kirlilikleri bu kaynakların azalmasına sebep oluyor, dolayısıyla bu durum dünyanın birçok yerindeki insanların yeteri miktarda içme ve kullanma suyuna ulaşamamasına sebebiyet veriyor.

Gıda mühendisliğinin ortaya çıkması ve genetik alanında meydana gelen gelişmeler neticesinde insanlar tarafından tüketilen besinler, üreticilerin besinlerin doğal

¹⁵Abdulkadir Mahmutoglu, **Kırsal Alanda Çevre Sorunlarına Etik Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri A.B.D Doktora Tezi, 2009 Ankara, s.1

¹⁶Mahmutoglu, **a.g.e**, s.2

¹⁷Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, **Etik ve Üniversite**, TÜBA, Bilimsel toplantı Yayınları, Ankara, 2000, s.65.

olmasından çok hangisi daha fazla kar getirir düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum da birçok hastalığın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Çevre ve doğanın korunması konusunda bazı tedbirler alınmalı ve ileriye yönelik politikalar geliştirilmesi durumunda bir nebze de olsa insan hayatını olumsuz yönde etkileyecek endişelerin önüne geçilmesi sağlanacaktır. Özellikle batıdaki çağdaş demokraside yaşayan ülkelerde çevre ve doğanın korunması ile ilgili faaliyetlerin ve tartışmaların da meydana gelmesi bunun en açık ispatı olduğu söylenebilir. İnsanlarda oluşan huzursuzlukları ve endişeleri gidermek için bazı çalışmalar yapmak en büyük ödevimizdir. Ayrıca yaşanan çevresel olayların mümkün olduğunca aza indirilmesi için faaliyetler gerçekleştirerek her bireyin en önemli görevidir¹⁸.

1.1.2. Çevre Hakkı

Çevre ilgili bazı sorunlar zamanın her döneminde yaşanmış, insanoğlu çoğu zaman bu sorunlarla baş edebilmek için her türlü yolu denemiştir. Bu sorunlar özellikle sanayileşmenin artmasıyla paralel olarak artmış ve insanların sağlıklarını tehlikeye atabilecek bir hal almıştır.¹⁹

Sanayileşme ve nüfus yoğunluğunun artmasıyla insanlar doğayı daha iyi tanımış ve doğaya tam olarak hâkim olma yollarını arayarak bulmuş; daha fazla kar etme amacıyla canlıların hayatlarını neredeyse hiçe sayıp aldırış etmeden birçok defa zarar vermiştir. İnsanların doğaya verdikleri bu zararlar daha çok son elli yılı kapsamaktadır. Bu elli yıllık süre dikkate alındığında çok ciddi boyutlara ulaştığı söylenebilir. Doğa bu zararlar karşısında sanki intikamını alırcasına tepki göstermiş, bu tepki insan sağlığını tehlikeye atacak dereceye ulaşmıştır. Yaşanan bu olumsuz çevre olayları birçok canlı türünün yaşamış olduğu alanları kısıtlamış, bu canlıların nesillerini devam ettirme imkânlarına mani olarak, canlıların kendi türlerindeki canlı sayısını azaltmış, hatta yok etme derecesine kadar ulaşmıştır. Buna bağlı olarak canlı türlerinin yok oluşu doğadaki ekosistem dengesini bozmuştur²⁰.

Meydana gelen olumsuz çevresel olaylar devletleri bazı önlemler almaya teşvik etmiş fakat bu sorunların genel manada ele alınması gerektiği için ülkeler tek başlarına

¹⁸ Robert Elliot, *Environmental Ethics*, Oxford University Press, Walton Street, Oxford, 1995, s.1-2.

¹⁹ İlhan Karakoyun, *Türkiye'nin Çevre Konusunda AB Müktesebatına Uyumu*, Türk İdare Dergisi 2004, S.445 s.176

²⁰ Hulusi Çokdar, *Çevre Sorunları, Çevre Bilimi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2005,s.86

çözüm yolu bulamamıştır²¹. Çözüm yollarının bulunabilmesi için devletler kendi aralarında konferanslar ve toplantılar düzenleyerek bazı eylem planları hazırlamış, bu planları işleme koyarak bazı uluslararası yasal düzenlemeler getirilmiştir²².

Olumsuz çevresel sorunlarını önlemek için uygulamalar devam ederken doğal ve düzgün bir çevre ortamında yaşam anında insanlara yönelik bir hak olup olmayacağı sorunu bazı tartışmaların çıkmasına neden olmuş, ilk olarak Stockholm Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda çevre hakkını bir hak olarak ele almış, daha sonrasında ise birçok ülkenin anayasalarına da geçerek iç hukuklarına yerleşmiştir. İnsanlara verilen haklar, insanoğlunu insan yapan ve insanın herhangi bir koşula bağlı olmadan sahip olduğu en nitelikli ahlak değerleridir.²³ Ayrıca bu haklar bütün insanların dili, dini, ırkı, cinsiyeti, siyasi görüşü vb. farklarını dikkate almadan sahip olduğu en doğal hakkıdır²⁴.

İnsan haklarının varlığının ele alınması için üç önemli unsur göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar; Hakkın Özü: İnsanlara verilen hakların kaynağı bir öz nitelikten gelmektedir. Bu nitelik insanoğlunun sahip oldukları hakları insanlara verilenlerin değerini bilmek ve korumak isteği şeklinde ortaya çıkan gereklilikleri ele almaktadır. İnsanlara verilen herhangi bir hakkın insan hakkı olabilmesi için insanoğlunu korumasıyla ilgili bazı katkılar sağlamalıdır. Çevre hakkının da ele alınması için çevre hayatının insanoğlunu ilgilendiren konulara karşı olmazsa olmaz nitelikte bir değere sahip olmalıdır²⁵. İnsanoğlunun yaşamına direk etkilediği için insanın sahip olacağı en önemli bir hak olması gereklidir.

Hak İstemi: Hakkın kısaca tanımını yapacak olursak; hak demek başka bireylerden uygulamasını beklenen davranış ya da fillerin istenmesidir. Bu istemde başkalarına yöneltme vardır. Bu manada el alındığında çevreyle ilgili verilen hakkın kaynağında da bir istem yer almaktadır. Çevremizde ortaya çıkan bozukluklar doğal bir çevre ortamında yaşanma istemini doğurmuştur²⁶.

İnsanlar en çok sanayinin neden olduğu zararların hayatlarını tehlikeye atmasının önüne geçmek, doğal bir çevre ortamında hayatlarını sürdürmek hakkına her zaman sahiptir ve insanlara verilen bu hakkın uygulanması için başvuruda bulunabilmektedir.

²¹ Özay Özpençe, Ahmet ÖZEN, Hızlı Şehirleşme ve Çevre Sorunları: Sorunların Çözümüne Yönelik Siyasi Erkin Rolü, Türk İdare Dergisi, Yıl 1976, S. 444 s.124

²² Kemal Görnez, Çevre Sorunları ve Türkiye, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2003 s.86

²³ Ahmet Uzak, Mehmet ALTUNTAŞ, İnsan Hakları Nedir?, Başbakanlık Yayını, Ankara 2007 s.5

²⁴ Metin Topçuoğlu, Çevre Hakkı ve Yargı, Türk Çevre Vakfı Yayınları, Ankara 1998 s.20

²⁵ Yasemin Özdek, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 249, Ankara 2003, s.85

²⁶ ÖZDEK, a.g.e , s.88-89

Hakkın Güvence Altına Alınması: İnsana verilen hakların güven altına alınabilmesi için o hakkın her kesimi ve her toplumu kapsayabilecek nitelikte ele alınıp güvence altına alınmasıyla ancak mümkün hale gelir.

Verilen herhangi bir insan hakkının güvence altında olabilmesi için ilk önce onun norma dönüşüp, hukuk kuralları çerçevesinde ele alınıp tanımlanması gerekmektedir. Bunun yanında hak kavramının sadece hukuki normlar çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi doğru bir değerlendirme olmayabilir. Bu hakkın hukuk kurallarında yer alan diğer kurallarla da karşılaştırılmalı uygun olup, bu kuralların kapsamı dışında olmaması gerekmektedir. Bu uygunluk ve kapsam insanlara verilen hakkın güvence altına alınması yönünden son derece önemlidir. Öte yandan hakkın sadece hukuki açıdan ele alınması insana verilen hakkın yeteri kadar önem verildiği anlamını taşımaktadır. Bu durumun önem taşıması için gerekli ve yeterli tek şart hukuk kuralları dışına çıkıp tüm dünyada uygulanmasıdır.

İnsanların sahip olduğu çevre hakkı insana verilen diğer insan haklarıyla kıyaslandığında değişik özellikleri barındırması, bu hakkın uygulanmaya konulması esnasında birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Mesela bu hakta var olan öznenin belirsiz olması durumu insana verilen hakkın olumsuz bir etkiye neden olacağını belirtenler bulunmaktadır. Bunun yanında bu hakkın sahip olduğu konu çoğu kez belli olmayıp, hukuki yollardan korunması imkânsız ya da zor olduğunda çevre hakkı konusunda yapılan itirazlar arasında bulunmaktadır. Bazı insanlar çevre hakkının bir talep değil de bir arzu, bir bekleyiş olduğunu varsaymaktadırlar. Buna bağlı olarak birçok insanın kanaati çevre hakkının insanlara verilen en önemli bir hak olduğunu ve bu insan hakkının zorunlu olarak verilemesi gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Yerinde olarak kabul edilen görüş çevre hakkının insanlara verilen bir insan hakkı olduğu yönündedir²⁷.

1.1.3. Çevre Kirliliği

Doğamızın en önemli maddeleri olan havanın, suyun ve toprağın üzerinde olumsuz etkilerin meydana gelmesi ve canlı varlıkların hayatta kalabilmesi için gerçekleştirdikleri faaliyetlerin, engellenmesini sağlayıp çevre sorunlarının oluşmasına yol açan olaya çevre kirliliği diyebiliriz²⁸.

²⁷ Kıvılcım Ertan **Akkoyunlu Kentli Hakları**, Amme İdaresi Dergisi, C. 30, S. 3,

²⁸ **Çevre Kirliliği ve Geri dönüşüm**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Web Sitesi, Kimya Bölümü Ders Notları 2016,s.5, <http://fef.aku.edu.tr/> ,E.T.08.12.216)

Çevre kirliliği son zamanlarda insan hayatını çok ciddi derecede tehdit edebilecek bir boyuta ulaşmıştır. Çevre kirliliği önceleri sadece yerel alanlarda tartışma konusu haline gelmişken bulunduğumuz zamanda bütün dünyanın birlikte ele alabileceği bir sorun haline gelmiştir. Zira herhangi bir ülke sınırları dâhilinde olan kirlletici sebebin oluşturduğu zarar başka bir ülkenin de etkilenmesine neden olabilir. Farklı herhangi bir ülkede açığa çıkan zararlı gazlar ve dumanlar rüzgâr aracılığıyla başka bir ülkeye zarar verecek nitelikte olabilir.

Toprak, hava ve su kirlenmeleri bütün dünyayı ilgilendiren çok önemli sorunların başında gelmektedir. Birçok yerleşim yerlerinde nüfus yoğunluğundan meydana gelen artış, plansız bir şekilde yapılan sanayi işletmeleri ve çarpık kentleşmenin oluşması gibi faaliyetler sonucunda kaynakların aşırı bir şekilde kullanımıyla meydana gelen atık miktarı artmış, çevre kirliliğinin oluşmasıyla ilgili herhangi bir tedbir alınmamıştır. Bunun yanında çevre kirliliği öyle bir hal almış ki atıklar bilinçsizce direk alıcı ortama bırakılıp doğal yollarla kirliliğin çözümü için herhangi bir önlem alınmıyor ve bu kirlilik artarak devam ediyor.

Son yıllarda özellikle kentlerde çevre kirlilikleri önüne geçilmeyecek bir hal almıştır. Altyapı yetersizliği ve bilinçsiz verilen imar planlarıyla sanayi kuruluşlarının şehir merkezlerinde kurulmasına yol açıyor, bu durum da çevre kirliliğinin yaşanmasına neden oluyor. Sanayi alanlarında meydana gelen atık maddelerin güvenli bir şekilde imha edilememesi çevre kirliliğinin daha da artmasına sebebiyet veriyor, bu durum kirliliğin çözülmesini imkânsız hale getiriyor. Bu tür büyük sorunların üstesinden gelebilmek için öncelikle uluslararası bir anlaşma gerçekleştirilmeli, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlenmelerle ele alınmalıdır²⁹.

1.1.3.1. Kirlenme Tipleri

Çevre kirliliği sınıflandırıldığında kendi arasında üç kısma ayrılmaktadır. Bunları, Fiziksel Kirlenme, Kimyasal Kirlenme ve Biyolojik Kirlenme şeklinde sıralayabiliriz. Bu kirlenme çeşitlerini kısaca açıklamak istersek;

Fiziki kirlenmeyi çevreyi oluşturan havanın, toprağın, suyun fiziki özelliğini tamamının ya da büyük bir kısmının, canlı sağlığını tehdit edecek, şekilde bozulması ve değişmesi şeklinde tanımlayabiliriz. Fiziksel kirlenme meydana geldiği zaman maddelerde renk değişimi, maddelerin taneciklerinin boyutunun değişmesi gibi fiziksel

²⁹A.Savaş Koparal, Çevre **Sorunları ve Politikaları**, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Yayını No:1524 Ünite 2 s.25

olaylar gerçekleşir. Hava ortamına bırakılan toz, duman gibi kirleticiler havaya bakıldığında koyu renkli bir görüntüye neden olurlar. Fabrikadan açığa çıkan zararlı atıkların deniz, akarsu ve göllere bırakılması ve erozyonun meydana gelmesiyle hem akarsuların bulanık renge bürünmesi hem de akarsu diplerinin yabancı nesnelerle dolmasına sebep olur. Bunun yanında boş arazilere bırakılan atık çöpler toprak yüzeyinde fiziksel kirlenme oluşmasına neden olur³⁰.

Doğal çevre hayatını meydana getiren toprağın, suyun ve havanın kimyasal özelliklerinin, canlı varlıkların hayatlarını sürdürebilmelerini engelleyip, hayatlarını tehlikeye atabilecek şekilde etkileme olayı diyebiliriz. Bunun yanında CO₂, SO₂, CO havadaki yoğunluklarının artmasıyla doğal havanın kimyasal özelliklerinde değişimler meydana getirir. Meydana gelen hava akımı bir dizi tepkimeye girerek canlı hayatının tehlikeye girmesine neden olur. Akarsularımıza atılan ağır metal maddeleri doğal su kaynaklarımızın kimyasal özelliklerini değiştirir. Bununla birlikte tarımda kullanılan ilaçlar toprağın doğal yapısını bozarak toprakta kalıcı olabilecek olumsuz etkiler bırakabilir³¹.

Biyolojik kirlenme ise doğal çevrenin oluşmasına yardımcı olan toprak, hava ve su gibi maddelerin bazı zararlı mikroskobik canlılarla kirlenmesi ve bu çevre ortamlarında yaşayan canlı varlıkların hayatlarını olumsuz yönde etkilemesine diyebiliriz. Mesela tarımda yetiştirilen ürünlerin sulamaları yapılırken temiz su yerine kirli ve pis suyun kullanılması, mikropların başka canlılara da geçmesine neden olur.

Kirlenme tiplerini biraz daha açacak olursak çevre ortamında sürekli bir döngü içerisinde çalışıp ekosistem diye tabir edilen sistemden meydana gelerek çevre sorunların ortaya çıkması, genelde insanların oluşturduğu hatalardan kaynaklanmaktadır. Bu hataların en büyüğü çevredeki doğal olaylara müdahale edilmesidir.

Canlı hayatı ilk yaratıldığı günden beri bazı dengeler üzerine kurulmuştur. Bu dengede olan sistemin bireyleri birbirlerine zincir gibi bağlıdır. Bu zincir halkalarından birinin kopması dâhilinde, zincirin hepsine etki edip, doğal dengenin bozulmasına sebebiyet vermekte ve çevre kirliliğini oluşturmaktadır. İnsanların çevre ile oluşturdukları ilişkiler göz önüne alındığında çevre kirliliğinden dolayı karşılaştığı bazı sorunlara birkaç örnek verecek olursak; hava, su ve toprağın sürekli katlanarak artması,

³⁰Çevre Kirliliği ve Geri dönüşüm, **a.g.e** , s.8

³¹Çevre Kirliliği ve Geri dönüşüm, **a.g.e** , s.9

bu doğal kaynakların önemli bir bölümünü kullanılamaz hale getirmektedir. Özellikle büyük kentlerde ve organize sanayi bölgelerinde alıcı ortama bırakılan zararlı atıkların çevre kirliliği oluşturması ve artık o çevrenin yaşanamaz hale gelmesi, insanların kullanmış olduğu parfümler ve zehirli gazlar ozon tabakasının delinmesine ve bu delinmeden dolayı ozon tabakasının artık dünyamıza gelen zararlı güneş ışınlarına karşı koyamaması, yeryüzünün ısınmasından dolayı iklim değişikliklerinin yaşanıp bunun sera etkisine sebebiyet vermesi, radyoaktif kirlenme ve kimyasal kirlenmelerden dolayı kanser ve benzeri karşı koyulmaz hastalıkların türemesi, çevre kirliliğinden dolayı doğal kaynaklarımızın hızla tükenmesi şeklinde örnek verilebilir³².

Herkesi çevre kirliliği ile ilgili bilinçlendirmek için 1997 yılı çevre yılı kabul edilip kutlandı. Bununla birlikte herkes artık çevrenin korunmasının herkese fayda sağlayacağını ve doğal çevre ortamının oluşması halinde canlılar içinde en fazla insanların yararlandığı bilinen bir gerçektir. Bu durum böyle bilinmesine rağmen çevreyi yine en çok kirleten insanlardır. İnsanların yapmış olduğu kirliliklerin birkaç tanesini sıralayacak olursak; evler ve iş yerlerinde ısınmada kalitesiz kömür kullanması, insanlar ulaşımlarını sağlamak için taşıt araçlarında kalitesiz mazot ve benzin kullanması, kömür gibi bazı fosil yakıtları aşırı ve bilinçsiz bir şekilde kullanmaları sanayide oluşan atıkları ve evsel atık diye tabir ettiğimiz atıkların direk alıcı ortama bırakılması nükleer silah sanayinde kullanılan nükleer radyoaktif maddelerin çevreye radyasyon vermesi, bazı ülkelerde kimyasal ve biyolojik silahların kullanılması, eğitimsiz insanların tarım yaparken aşırı gübreleme ve zararlı canlıların önlenmesi için fuzuli tarım ilaçları, böcek ilaçları, bazı ilaç şeklindeki spreylerden açığa çıkan zararlı gazların havaya salınması, insanların aşırı bir şekilde parfüm gibi uçucu ve atmosfere zarar verebilecek nitelikteki kozmetik maddeleri kullanmaları, bilinçsiz piknik yapımı, anız ateşi yakma gibi ateş faaliyetlerinin yapılması ve bu ateşinde orman yangınlarına sebebiyet vermesi, ormanlarda ağaçların tahrip edilip avlanmaların zamansız yapılması gibi yüzlerce örnek verilebilir. Yukarıda sayılan olumsuzlukların önlenmesiyle çevre kirliliği büyük ölçüde önlenabilir. Çevre bilimi ile uğraşan uzmanlara göre, çevrede meydana gelen kirlenmeler iki tiptir. Bu tipler birinci tip kirlenme ve ikinci tip kirlenme şeklinde kendi arasında ikiye ayrılmaktadır³³.

³²Çevre, Pamukkale Üniversitesi Resmi Web Sayfası ,(E.T:09.12.2016) ,<http://cevrekulubu.pau.edu.tr/cevre.html>

³³Çevre, a.g.e, <http://cevrekulubu.pau.edu.tr/cevre.html>

1.1.3.1.1. Birinci Tip Kirlenme

Bu kirlilik tipini biyolojik veya kendiliğinden bir süre sonra zarar veremeyecek hale gelen maddelerin meydana getirdiği kirlilik tipi şeklinde açıklayabiliriz. Hayvanların oluşturdukları dışkılar ve atık hale gelen besinler, hayvan ölüleri, bitkisel kalıntı gibi daha az zarar veren maddeler birinci tip kirlenmeye neden olur. Bu tip kirlenme ayrıca kolay ve kısa bir süre zarfında yok olan maddeler meydana geldiği için geçici kirlilik de diyebiliriz³⁴.

1.1.3.1.2. İkinci Tip Kirlenme

İkinci tip kirlenme ise biyolojik olarak ya da herhangi bir müdahale olmadan geçici olmayan ve etkisini uzun süre devam ettiren yok olmayan ya da çok uzun yıllarda yok olan maddelerin oluşturduğu kirliliktir. Plastik, deterjan, tarım ilaçları, böcek ilaçları, radyoaktif madde gibi maddeler ikinci tip kirlenmenin oluşmasına neden olur. Bunun yanında bu kirlenme tipine kalıcı kirlenme de diyebiliriz çünkü bu tip kirlenmede kirliliğe neden olan maddeler besin döngüsünde kalarak bitkiler ve hayvanlardan besin zincirinin en son basamağında olan insanlara geçerek kalıcı hale gelirler. Daha sonra ölümcül hastalıklarla insanlar ve hayvanlar karşı karşıya kalırlar. Mesela Marmara bölgesinde denize atılan sanayi atıkları cıva ve kadmiyum iyonlarına neden olmaktadır. Zararlı atıklar ilk başta besin zincirinin ilk basamağı olan alglerle, sonra balıklara ve en sonunda besin zincirinin son halkası insana geçerek kanser vakaları gibi ciddi hastalıklara ve ani ölümlere sebebiyet verirler. Öte yandan kırsal alanlarda yaşayan insanlar kentlerde yaşayan insanlara nazaran daha sağlıklı ve daha uzun ömürlüdürler. Bunun en önemli sebebi çevre kirliliği ve kırsal alandaki ekosistemin kentlerdeki ekosisteme oranla daha sağlıklı ve doğal olmasıdır. Yaşadığımız çağda en sık görülen kirlilik çeşitleri su, hava, toprak, gürültü ve radyoaktif kirlilik gibi kirliliklerdir³⁵.

1.1.3.1.2.1. Toprak Kirliliği

Yirminci asrımızın en başından itibaren klasik tarım yönteminden modern tarıma geçmemiz, teknolojinin de gelişmesi neticesinde sanayinin hızla artması ile dünyada çok hızlı artan nüfus yoğunluğu çevreyi etkilemiş bu etkilerle doğal kaynaklarımız zarar

³⁴Çevre , a.g.e, <http://cevrekulubu.pau.edu.tr/cevre.html>

³⁵Çevre, a.g.e, <http://cevrekulubu.pau.edu.tr/cevre.html>

görmüş ve tahrip edilmiştir. Ekosistemlerimiz bozulmuş, çevremiz kirlenilmiş ve tüm bu sonuçlar toprak kirliliğinin oluşmasına neden olmuştur. Geçmiş yüzyıllarda harcanan güç ve enerji kaynaklarımızın yetersiz olmasının yanında nüfus ve sanayinin henüz gelişmemesi toprak ve diğer çevre unsurlarını çok fazla kirlenmemiştir. Bahsedilen gelişmeler yaşandıktan sonra çevre kirliliğine neden olan etmenler arttığından toprak kirliliği hızla artmaya başlamıştır³⁶.

Toprakta meydana gelen kirlenmeyi basit bir olaymış gibi algılamamak gerekir. Çünkü toprak kirliliği meydana geldiği zaman tüm canlıların hayatının tehlikeye atılmasına neden olmakta ve besin zincirinin son basamağı olan insanların hayatlarını tehlike altına almaktadır. Yaşadığımız çağda bu derece önemli bir konu ele alınmalı ve halk bilinçlendirilmelidir. Toprak kirliliği ile ilgili bilimsel uygulamalar yapılmalı ve hukuksal düzenlemelere gidilmelidir. Toprak kirliliği oluşması halinde çevrenin diğer unsurları olan su ve havanın bu kirliliğe zemin hazırladığı unutulmamalıdır. Toprak kirliliği kadar önemli olan su ve hava kirliliğinin oluşmasını engellemek için tedbirlerin alınmasının ne kadar gerekli olduğu unutulmamalıdır³⁷.

1.1.3.1.2.2. Gürültü Kirliliği

Yaşadığımız koşullarda, çevrede meydana gelen kirlilik, insanların da etki etmesiyle çok farklı boyutlara ulaştığı herkesçe bilinmektedir. Bu yapılan etkiler su, hava, toprak kirliliklerin dışında insan nüfusunun ve teknolojinin artmasıyla yeni kirlilik çeşitleri meydana getirmiştir. Metropol kent dediğimiz büyükşehirlerde özellikle yoğun insan kalabalığı, trafik, sanayi ve inşaat çalışmaları sonucunda gürültü kirliliğinin oluşması kaçınılmazdır.

Gürültü kirliliği sorunu tamamen insanların yaşam biçimlerinin değişmesi ve teknolojiye meydana gelen gelişmelerden ortaya çıkmış ve bu sonuç insanlarda fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıkların oluşmasına neden olmuştur. Bu sorun çevre sorunuyla beraber artık sağlık sorunu haline de gelmiştir. İnsanlarda duyma olayının gerçekleşmesi için belli bir ses frekansı vardır. Bu frekans çok yükseklerle çıktığı anda insan kulağına zarar verebilecek kadar tehlikeli bir hal almaktadır.

³⁶ Bilinç Türkoğlu, **Toprak Kirlenmesi ve Kirlenmiş Toprakların Islahı**, Ç.Ü.Yüksek Lisans Tezi Adana 2006,s.134

³⁷ Serhat Ercan, Fatma Şahin, **Çevre Kirliliği ve Elektromanyetik Kirlilik**, Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi Cilt 9, Sayı 1, Haziran 2015

Her insanın sesleri duyabilme frekansı farklı özelliklerde olduğu için sesin şiddetini belirtmek için bir ölçüt kullanılmaktadır. Sesin şiddetini ölçmede kullanılan birim desibeldir. ISO'nun normal saydığı gürültü düzeyi 58 desibeldir. Bununla birlikte insan sağlığına zarar verebilecek miktarın 90 desibel üzeri olduğu belirtilmektedir. Bu 90 desibellik sınırın aşılması ve 140 desibel olması halinde çok ciddi beyin tahribatının yaşanmasına neden olduğu söylenmektedir. Yapılan araştırmalara göre gürültü kirliliğinin canlıların ruh sağlığına çok önemli olumsuz etkiler oluşturduğu ileri sürülmektedir.

Gürültü kirliliği insanlarda bazı fiziksel hastalıkların ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Bu hastalıklar; geçici işitme kaybı ya da kalıcı işitme kayıpları, metabolizma ve solunumda bazı farklılıkların ortaya çıkması, sinirlilik, tedirginlik, yorgunluk ve genel manada performans düşüklüğüne neden olmaktadır. Ayrıca gürültü kirliliğine neden olan başlıca olaylar; motorlu taşıt araçları, sanayi sektöründe çalışan işletmelerden meydana gelen sesler, eğlence merkezlerinde oluşan müzik sesleri, iş makineleri sesleri, insan kalabalıkları gibi örnekler verilebilir³⁸.

1.1.3.1.2.3. Radyoaktif Kirlilik

Radyoaktif kirliliği kısaca açıklayacak olursak, ülkemizde her ne kadar mevcut olan bir nükleer santral olmamış olsa da komşu ülkelerimizde bulunan nükleer santrallerin oluşturduğu radyoaktif kirlilik, hasta hanelerde kullanılan manyetik rezonans görüntüleme (MR) ve tomografi gibi tıbbi cihazlar, nükleer (radyoaktif) kirlilik diye tabir ettiğimiz çevre kirliliğine yol açmaktadır. Ayrıca, elektriğin günlük hayatımızdaki yerin tartışılmaz bir boyuttadır. Özellikle son yıllarda teknolojinin artmasına bağlı olarak elimizden düşüremediğimiz cep telefonları, cep telefonlarına sinyaller gönderen baz istasyonları, halkın yaşam alanlarının içine kurulmuş olması son zamanlarda oldukça sık gündemde olan radyoaktif kirlilik, doğa ve insan hayatı, üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Diğer taraftan, teknolojik gelişmelerin olumlu olduğu yanları kadar zararları da gözden kaçacak nitelikte değildir. Bu zararların kaynağı genellikle açığa çıkan bazı elektromanyetik dalgalar olduğu bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse, dünyamızın merkezinde ve vücudumuzda yer alan uzuvların yapısında, bazı manyetik yerler olduğu ileri sürülmektedir.³⁹ Elektromanyetik bölgeler

³⁸ Ethem Torunoğlu, **Çevre Sorunları ve Politikaları**, Açık öğretim Fakültesi Yayınları, S.2554 s.163

³⁹ Çağlar Sunay, **Teknolojiyle Gelen Sorun Elektromanyetik Kirlilik**, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, 2000 ,s. 66-71

uzayda çeşitli ışımlar meydana getirir. Meydana gelen bu ışımlar neticesinde, insan gözüyle fark edilmeyen ışınlar, elektromanyetik spektrumda oluşan dalganın boyuna göre gösterilmektedir. Bu ışınlardan radyoaktif dalgalar, radyo ve televizyonda bulunan yayın alıcılar; mutfaklarımızdan eksiltemediğimiz mikro dalga fırınlar, kızılötesi diye tabir edilen ışınlarda ise hedefin belirlenmesine yönelik ve gece görüşünün görülebilmesi için güvenlik tedbirlerini almada kullanılmaktadır. Ultraviyole ışınlarına en sık yazın maruz kalındığı görülmektedir. Röntgen cihazlarıyla açığa çıkan ışınlar x ışınları denmekte olup, bu ışınlarda yoğun radyoaktif kirlilik oluşturmaktadır. Özellikle hamilelerin ve çocukların etkilenmemesi hasta hanelerde ve diğer sağlık kuruluşlarında birçok önlem alınmaktadır. Diğer yandan kimyasal tedavi cihazlarıyla meydana gelen ışınlar çekirdek tepkimeleri oluşturarak gama ışınları yaymakta, bu ışınlar aracılığıyla kanserli hücreler yok edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda günlük hayatımızda teknolojiye bağlı olarak radyasyona ne kadar maruz kaldığımız ortaya çıkmaktadır⁴⁰.

Radyoaktif kirlilik sonucunda birçok hastalık ortaya çıkmaktadır. En bilinen hastalıklar konsantrasyon bozukluğunun yaşanması, kulaklarda meydana gelen çınlama, ani baş dönmelerinin yaşanması, ani kalp krizi gibi hastalıkların ortaya çıkması, deri yüzeyinde döküntülerin oluşması, depresyon yaşanması, bel ağrıların oluşması, kanda meydana gelen dolaşım bozuklukları, ellerde veya vücutta titreme, mide bulantısı gibi rahatsızlık, solunum yetmezliği, aşırı terleme, kanser gibi ciddi hastalıklar, olayları algılama güçlüklerin yaşanması, beyinde meydana gelen sorunlar, kulaklarda iltihaplanma ya da bozuklukların ortaya çıkması gibi değişik hastalık türleriyle karşı karşıya kalınmaktadır. Elektromanyetik alana maruz kalanlar ile kalmayanlar arasındaki fark, laboratuvar çalışmaları neticesinde kesin netlik kazanmamıştır⁴¹.

1.1.3.2. Kirleten

Kirleten ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında, bu tür konularda araştırma yapan uzmanların tanımlarının çok farklı özellikte olduğu görülmektedir. Gerçek anlamda, çevre uzmanları ve ekolog denilen bilim insanlarının tanımlarında, doğal çevre ortamına yönelik olmakla birlikte, ekosistem kavramına yönelik etkileri de göz önüne alarak açıklamışlardır. Uzmanlar kısaca dünyamızda tehlikeli ya da zararlı

⁴⁰ Gamze Dolu, Handan Ürek, **Lisansüstü Öğrenciler “Çevre Kirliliği ve Elektromanyetik Kirlilik” Konusunda Yeterince Bilinçli mi?**, Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED) Cilt 9, Sayı 1, Haziran 2015, s. 170

⁴¹ Maes, A., Collier, M., Vandoninck, S., Scarpa, P. & Verschaeve, L. (2000). Cytogenetic effects of 50 Hz magnetic fields of different magnetic flux densities. Bioelectromagnetics, 21(8), 589–596.

atıklarla kirleterek oluşturdıkları olumsuz etkilere kirleten adını vermişlerdir. Teknik uzmanlar atık maddeleri ele alırken ve bu atıkların çeşitlerini değerlendirmişken, ekonomistler ise endüstriyel üretim, sanayi gelişmişlik, dışa bağımlılık gibi ekonomik kelimeler etrafında tanımlarını ortaya atmışlardır. Çevre ansiklopedilerinde "Biyosferi genelde evsel, endüstriyel ve kimyasal atık ürünleriyle, tehlikeli ya da zararlı atıklarla kaplanmasına neden olan etken" şeklinde tanımlanmıştır⁴².

1.1.4. Çevre Zararı

Teknolojik gelişmelerin yaşanması ve sanayi sektörünün hızla ilerlemesi nüfus yoğunluğunun artması ve kentleşme sonuçlarını doğurmuştur. Bu sonuçlar ele alındığında bütün dünya ülkelerinde yaşayan insanların çevre üzerine olan baskısı, her geçen gün artmaktadır. Çevre üzerinde olan baskılar imalat ve pazarlama sektörlerindeki artış oranı, yaşam eğilimi ile beraber oluşan atıklar maddelerde, hem yoğunluk miktarı ile hem de zararlı bileşenlerinden dolayı çevre zararını tehdit eder bir boyuta ulaştırmıştır⁴³. Çevre zararı, ülkemiz mevzuatında herhangi bir faaliyet neticesinde çevreye atılan veya direkt bırakılan zararlı maddeler atık olarak belirtilmiş e bu atıklardan dolayı oluşan olumsuz etkilere de çevre zararı denmiştir. Bu tanım 1983 yılında Çevre Kanunu'nda yer almaktadır. Çevre zararının oluşmasına imkân vermemek için atıklarla mücadele etmek için gerekli tedbirler alınıp, bu konularda eğitim verilmelidir.

1.1.5. Atıklar

Atıkları imalat, tüketim, fiziksel ve kimyasal özellikleri göz önünde bulundurarak çeşitli faktörlerde sınıflandırılabiliriz. Buna bağlı olarak atıklar genelde; katı atıklar, sıvı atıklar ve gaz atıklar, ambalaj atıkları, şeklinde gruplara ayrılabilir. Katı atık çeşidini ele aldığımızda; üretildiği anda gerekli olmayan, insan ve çevre yönünden düzgün bir biçimde imha edilmesi gereken katı maddelerdir diyebiliriz. Cinsi ne olursa olsun evsel ya da, sanayi kaynaklı atık; petrol, hammadde ve suyun harcanmasından sonra artık işe yaramaması ve bu sebeplerle kişi için maddi bir değerinin olmaması şeklinde de ifade

⁴²Nükhet Turgut, **Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, 2. B, Ankara 2001, s.609

⁴³ Sibkat Kaçtıoğlu, Ümrân Şengül, **Erzurum Kenti Ambalaj Atıklarının Geri Dönüşümü İçin Tersine Lojistik Ağı Tasarımı ve Bir Karma Tam Sayılı Programlama Modeli**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2010

edilebilir⁴⁴. BM tarafınca düzenlenen kısaca UNEP adı verilen, Çevre Programına göre katı atıklar, “Kullanıldığı zaman mali değerini kaybeden, artık ihtiyacı karşılamadığı, kullanmaya gerek olmadığı, arıtılması ve bertaraf edilmesi gerekli maddeler” olarak tarif edilmektedir⁴⁵. Çevre ve insan sorunu olarak katı atıklar; atık döngüsü içinde, üretildikleri andan, son uzaklaştırma basamağına kadar çevre ve insanla doğrudan ya da dolaylı etkileşim içindedir. Katı atıklar, gerek bileşenlerindeki hastalığa neden olma özeliği ya da bulaşarak maddeden maddeye doğrudan; gerekse fare, sinek vb. diğer canlılar için yaşam kaynağı olması nedeniyle dolaylı olarak çevre ve insan sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Katı atıkların çevreye verdikleri zararlar biyolojik, kimyasal ve fiziksel özellikte olabilmektedir⁴⁶. Doğrudan ya da hayvandan hayvana geçerek bulaşabilen cüzam, veba, kolera, dizanteri, tüberküloz, kuduz, sıtma gibi ciddi rahatsızlıklar biyolojik olumsuzluklara örnek olurken; çöp depolama bölgelerinde meydana gelen sıvı atıkların sızarak sulara karışması ve gazlar, kimyasal ve biyolojik olumsuzluklara neden olmakta; çevreye bilinçsizce atılan atıklar canlılara fiziksel kayıplar verebilmektedir. Yeteri kadar temizliğin yapılmaması ve atıkların bertaraf edilmesi ile ilgili faaliyetlerin gerçekleştirilmemesi, özellikle gelişmeyen ya da gelişmekte olan ülkelerde gözlendiği belirtilmektedir.⁴⁷ Atıklarla mücadele ve bertaraf edilmesi ile alakalı olarak yönetici pozisyonundakilerin durumunun bu tür konularda özellikle kentsel çevreyle mücadele yönetiminin büyük bir bölümü olan katı atık yönetim hizmetlerine; özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde belediye bütçelerinin %10-40’ının bu uygulamalara ayrılmış olmalarına rağmen temizlik faaliyetleri beklenen düzeye gelmemektedir. Katı atıkların çevre ve insan sağlığına olumsuz etkileri ile birlikte yönetim sorununda ele alınması kabul edilmesi güç gerçekler arasındadır.⁴⁸ Atıkların toplanması, taşınması ve uzaklaştırılması işlerinde yaşanan hızlı kentleşme ve endüstrileşme ile birlikte geliştirilmesine; sorumlu aktör, ilgili kurumları bilinçlendirilerek eğitim verilmesine; yeni yöntemlerle yaklaşımların gerçekleştirilmesi ve farklı modellerin uygulanmasına bağlıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında atık sorununun sadece çevresel ve insansal bir sorun olmadığı, aynı

⁴⁴ Read, A. D.. **A Weekly Doorstep Recycling Collection**, I had no Idea We Could Overcoming the Local Barriers to Participation. Resources, Conservation and Recycling 1999, s. 26

⁴⁵ Yılmaz, Öztürk, **Yeşil Pazarlama ve Serel Seramik A.Ş.’nin Yeşil Uygulamaları**. Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi, 2004, s.2

⁴⁶ Mustafa Tokgöz, “Çöp Sorunu ve Sağlık”, 82. Çevre Sempozyumu. İzmir

⁴⁷ Hamit Palabıyık, **Belediyelerde Kentsel Katı Atık Yönetimi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği**, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2001

⁴⁸ Bartone, C. R. (1991). **Institutional and Management Approaches to Solid Waste Disposal in Large Metropolitan Areas**. Waste Management & Research, 9.

zamanda yönetim çevreleri, politika uygulayıcıları ve yürütücüleri açısından da çok fazla önem verilmesi gereken bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır⁴⁹.

1.2. Çevre Sorumluluğunun Tarihçesi

Çevre bilindiği gibi birçok insanın hayatını büyük ölçüde ilgilendirdiği için insan hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte yeri geldiğinde çevre kirliliği ve çevresel felaketler meydana gelmesi durumunda canlı hayatının tehlikeye atılmasına neden olabileceği herkesçe bilinen bir gerçektir. Toplum hayatında bu kadar büyük ölçüde bir değere sahip olan çevrenin sorunlarını ilk zamanlarda insanlar, bazı iktisadi ve idari tedbirler alarak, eğitim ve öğretimle halletmeye çalışmışlar, bilimsel olarak teknik alanlara yönelerek çözüm yolları aramışlar fakat bu yöntemlerin hukuk olmadan başarılı olmayacağını farkına varmışlardır. Hukuk alanlarına yönelerek kanunlarda suç sayılan fiilleri işleyenlerin faaliyetlerini sınırlı hale getiren hukuksal ceza yöntemlerine başvurmuşlardır⁵⁰.

Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin meydana gelmesini engellemek, çevre düzenini bozacak etkenleri ortadan kaldırmak, kişi hak ve hukuklarını güven altına almak için hukuk kurallarına yönelerek, ceza hukukuna başvurulmuş, insanların daha özgür bir dünyada yaşamalarını sağlamak için katkıda bulunulmuştur. Çevre ve hukuk arasında gerçekleşen ilişkiler ve gelişmeler sayesinde çevrenin korunma amacı güçlendirilmiştir. Bunun yanında kişi hak ve hürriyetini korumak, toplum hayatının düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlamak için düzenlenen ceza hukuku, çevreye zarar verilmesi durumunda caydırıcı cezalar getirerek, çevre ihlallerinin önüne geçmektedir. Bu durum bütün canlılar için olmazsa olmaz bir durum haline gelmiş, çevre ile hukuk arasında kuvvetli bir bağ oluşmuştur. Çevre artık caydırıcı hukuk cezaları ile korunarak daha güçlü bir yapıya ulaşmıştır⁵¹.

İnsanlara verilen çevre hakkının korunmasını ve çevresel zararların önlenmesini sağlamak için hukuki ceza normlarına başvurulmuştur. Aslında bu durum yalnız çevre korumasını hukuksal yönden sağlayıp insanlara çevre hakkı sunmamış ayrıca anayasal düzenlemelere gidilerek bunu bir insan hakkı kanunu haline getirmiştir.⁴⁹ İnsanların

⁴⁹ A. Anıl Gündüzalp, Seval Güven, **Atık, Çeşitleri, Atık Yönetimi, Geri Dönüşüm ve Tüketici:** Çankaya Belediyesi ve Semt Tüketicileri Örneği, Hacettepe Üniversitesi Resmi Web Sitesi, www.sdergi.hacettepe.edu.tr (E.T. 17.12.2016)

⁵⁰ İbrahim Kabaoğlu, Çevre Hakkı, İletişim Yay., 1992, İstanbul, s.18

⁵¹ KABOĞLU, **a.g.e.**, s.19

gereksinimlerini karşılamak ve toplum düzenini sağlamak konularını üzerine alan devlet, ilk önceleri idare ve özel hukuk alanlarını ele alarak çevre korunmasının sağlayabileceklerini düşünürlerken, günümüzde bu düşünce değişerek ceza hukukunun çevrenin koruma amaçlı olarak düzenlenmesi, şekline girmiştir.

Yabancı devletlerden yasadışı yollarla atık ticareti ile uğraşanlar, ülkemizde çevre hukuku alanında düzenlenen mevzuatların bazı açıklarını fırsat bilerek zararlı çöpleri ülkemize getirmektedirler. Bu durum ve bunun gibi daha birçok tehlikeli çevre sorunlarını ortaya çıkmasını engellemek, şu an yürürlükte olan çevreyle ilgili ceza hukukumuzun ne kadar yetersiz olduğunun bir göstergesidir. Avrupa Birliğine üye ülkeler bu tür olaylara meydan vermemek için bir dizi önlem almıştır. Kendi çatıları altında bulunan ülkelere bazı zorunlu yasal düzenlemeler getirmiş özellikle 2003 yılında yürürlüğe koydukları “Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Hakkında Yönerge”si bunun en iyi örneklerindendir⁵².

Sonuç olarak çevrenin hukukla birlikte ele alınması tüm canlıların ve devletin korunmasında çok önemli bir yere sahiptir. Öte yandan Türk Ceza Kanunu bazı zorunlu düzenlemeler getirerek çevre korunmasında çok önemli destek sağlamıştır. Çevre korunmasının sağlanması ve kirliliğin önlenmesi, en düşük seviyeye getirilmesi veya kirliliğin tamamen ortadan kaldırılarak, çevrenin doğal haline getirilmesi ancak çevre için düzenlenen hukuki mevzuatın etkili bir şekilde uygulanması, kamu kurum ve kuruluşlara yasal zorunluluklar getirilmeli, sivil toplum kuruluşları yükümlülükler yüklenmeli, insanlara bireysel ya da toplumsal sorumluluklar getirilmelidir. Unutulmamalıdır ki bir toplumda çevre adaleti ve çevre bilinci olmadan başarıya ulaşılmayacaktır.

1.2.1. Uluslararası Çevre Sorumluluğunun Tarihçesi

Çevre Sorumluluğunun uluslararası alanda gelişmesinde en büyük katkıyı uluslararası mahkemeler katmıştır. Bu sorumluluğun gelişmesinde başka bir rolü de uluslararası devletlerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri antlaşmaların sonucudur. Bunu söylemek gerekirse, çevre sorumluluğunun uluslararası bir düzeye sahip olan mahkemelerde anılması, çevre hukukunun ve çevre sorumluluğunun ciddi bir basamağa yükseldiğini ispatlamaktadır.

⁵² Nevzat Toroslu, “Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku”, Prof. Dr. Akif Erginay’a 65. Yas Armağanı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No:460, Ankara, 1981, s.190

Çevre ile ilgili sorunların konusunun uluslararası bir düzeyde olan mahkemelere girmesinin en önemli örneklerinden biri, 1974 yılından itibaren yürürlükte olan İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya gibi ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları faaliyetlerdir. Anlatılan gelişmeler kapsamında bazı devletler, çevre kirliliğine maruz kalan devletlerde yaşayan insanların, ülkelerinde hukuk sistemi içerisinde, verilen zararın karşılanıp, düzeltilmesi için gereken tüm yasal yollara müracaat etmelerine imkân vermişlerdir⁵³. Bu mahkemelerdeki davalardan birkaçını sıralayacak olursak; Torrey Canyon Gemisinin Bombalanması, Trail Smelter, Korfu Kanalı, Lac Lanoux gibi davalar çevre sorumluluğunun uluslararası bir düzeyde nasıl geliştiğinin bir göstergesidir⁵⁴.

Bahsedilen davalar sonucunda bazı önemli gelişmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Ülke sınırlarını kapsamayan alanlarda meydana gelen kirliliğin açığa çıkardığı zararlardan, kirliliğe hangi ülke neden olmuşsa o ülkenin sorumluluğuna girdiği ve o ülkenin zararı karşılaması şeklinde bu uluslararası mahkemelerce düzenlenmiştir. Bu sonuçlar kirlilik sebebiyle zarara maruz kalan devlet, diğer devletlerden, ortaya çıkan zararları karşılama veya iyileştirip, yine eski doğal haline döndürülmesi hakkını elde etmiştir. Öte yandan, kendi aralarında anlaşma sağlayan devletler karşılaştıkları sorunlara çözümleri bulunmuş olması ve devletlerin kimseye bağlı kalmadan yaşama anlayışları, daha dar bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ülkelerin kalıcı bağımsızlık anlayışlar her geçen gün da fazla sınırlandırılmaya başlanmış, uluslararası düzeyde karar alan bir hakem gibi yeni bir gücün doğmasına imkân vermiştir⁵⁵.

Zaman geçtikçe çevreyi ilgilendiren konularda uluslararası bir sorumluluk meydana gelmiş ve uluslararası çevre sorumluluğu bilincinin temeli atılmıştır. Devletlerin kendi aralarındaki imzaladıkları anlaşmalar kapsamında ele alınan sorumluluk ilk başta kasıt şartı geçerliydi, zaman geçtikçe bu şartın yerini kusur şartı almaya başlamıştır. Devletlerin gerçekleştirdikleri faaliyetler ve uygulamalarından dolayı başka ülkelerin çevreleri zarar görmesi durumunda zarara sebep olan ülkenin kusuru aranmış ve koşula bağlı olarak farklı bir sorumluluk anlayışı doğmuştur. Bunu “kusur sorumluluğu” şeklinde belirtebiliriz. Bu anlayış belli bir süre sonra uluslararası hukuka zıt olan her fiilden devletlerin sorumlu olması anlayışını benimsemiştir⁵⁶. Günümüzde, bir ülkenin

⁵³ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Birinci Kitap, AÜ. SBF Yayınları, Ankara 1985 s.204

⁵⁴ PAZARCI .a.g.e, s.387

⁵⁵ PAZARCI .a.g.e, s.385

⁵⁶ Selim Kılıç, **Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2 s.131

sorumlu sayılabilmesi için, zararın meydana gelmiş olması gerekir. Yani eğer zarar meydana gelmişse o ülke sorumlu sayılır.

Çevre kirliliklerinin sınırı dikkate almadığı özelliği nedeniyle günümüzde en çok “kusursuz sorumluluk” ilkesi geçerlidir. Bunun yanında uluslararası mahkemelerin verdikleri kararların geçerli olması da çevre sorumluluğunun gelişmesinde ayrı bir katkı sağlamıştır. Çevrenin korunmasıyla ilgili en kapsamlı uygulamaları hayata geçiren en önemli iki topluluk Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliğidir.

Uluslararası düzeyde çevre sorumluluğuna yönelik en dikkat çekici gelişme çevre korumayla ilgili konuların Birleşmiş Milletler (BM) topluluğu bünyesinde değerlendirilmesidir⁵⁷. Birleşmiş Milletler çevre sorumluluğunun uluslararası bir boyuta taşınması konusunda en önemli desteği vermiştir. Birleşmiş Milletler çevre kirliliğini ele alırken, çözüm sağlanacak en önemli konulardan birinin de çevrenin korunması, çevrenin iyileştirilmesi ve çevre sorumluluğunu konu alan çalışmaları 1971 yılından bu yana kadar düzenlemektedir. BM “tek bir dünyamız olduğu” doğruluğunu ele alarak, uluslararası alanda bulunan bütün üyelerini, kendi aralarında devam ettirdikleri sorunlar ne olursa olsun çevre sorumluluğunun bilincini konu alarak müşterek hareket etmeye davet etmiş ve uluslararası düzeyde konferanslar ve seminerler düzenlemiştir⁵⁸. Düzenlenen konferanslar, uluslararası yardım ve işbirliğin ne kadar önemli olduğunu, her ülkenin kendi çevresel sorumluluğunun bilincinde olması gerekliliğini konu almış, meydana gelen çevresel sorunların ancak çevre sorumluluğun bünyesinde hal edilebileceğinin anlaşılması açısından son derece önemlidir.

Uluslararası düzeyde düzenlenen ilk çevre konferansı, Stockholm’de BM topluluğu öncülüğünde 16.06.1972 tarihlerinde hazırlanmıştır. Nitelik bakımından düzenlenen ilk çevre ve insan Konferansı olması sebebiyle önemli bir gelişmedir. Bu konferansta ülkemizde yer almış olması bizim için son derece önemlidir. Çünkü çevre ve insanın önemini böyle uluslararası bir düzeyde ele almak gerek ülkelerin gelişimi ve duyarlılığı bakımından gerekse çevre sorumluluğunun ilk kez konu alınarak ülkelerin bilinçlenmesini sağlayıp, böyle uluslararası bir alanda dile getirilmesi azımsanmayacak niteliktedir. Konferansta alınan kararlar doğrultusunda, küresel olarak çevre sorumluluğunun ortaya çıkmasına yönelik bir kavram olarak çevre hakkı kavramı ortaya çıkmıştır. Çevre hukukunun gerek iç meselelerde gerekse dış meselelerde gelişmesinin en büyük etkisini Stockholm Konferansı oluşturmuştur. Böylece Stockholm

⁵⁷ KILIÇ, a.g.e. s. 131

⁵⁸ Can Hamamcı, "Çevre ve Hukuk", Fehmi Yavuz’a Armağan, AÜ. SBF. Yayınları 1983 ,s.401

Konferansının yapılması ile birlikte uluslararası düzeyde bir çevre hakkının ve sorumluluğunun meydana gelmesi için ilk adım atılmıştır⁵⁹.

Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü olarak bilinen ve kısaca UNESCO dediğimiz birim Birleşmiş Milletlere bağlı olarak varlığını sürdürmektedir. UNESCO bireylerin birbirlerine karşı dayanışma içerisinde ve ortak değerlere saygı göstermeleri için farklı ortamlar meydana getirerek insan haklarını savunacak, yeni bir gurubun oluşmasını sağlamıştır.

Birleşmiş Milletlerin düzenlemiş olduğu başka önemli bir konferans ise İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesidir. Bu konferansın her yıl yapılması kararı alınmış, 1997 yılında üçüncü konferans Japonya ülkesinin Kyoto denilen şehrinde yapılmış ve ele alınan sorumlulukların belirleneceği bir protokol üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu kapsamda meydana gelen Kyoto Protokolü, taraf devletlerin emisyonlarını azaltmalarının gerekliliği ve bunlara yönelik yapılacak anlaşmaların amaçlarına yönelik birtakım maddeler protokol içerisinde yer almaktadır.

Uluslararası birlik oluşturmanın en belirgin örneği Avrupa Birliği örgütlenmesidir. Avrupa Birliği diğer örgütlenen uluslararası toplulukların sahip olduğu yetkilerden daha üstün yetkilere sahiptir. Avrupa Birliği'nin çevre ile ilgili aldığı kararlar birliği oluşturan tüm üyeleri bağlamaktadır. Avrupa Birliği bu sebeple, ülkelerin bağımsızlıklarına bazı sınırlamalar getirmiştir. Avrupa Birliği'nin hedefi herkesi ilgilendiren bazı kuralları bünyesinde bulunan tüm üye devletlere uygulamaktır. Avrupa Birliği'nin kuruluşu esnasında belirtilen temel bir maddeye göre, ticari, tarımsal alanlar gibi bazı kararların ortak alınmasını ele almaktadır⁶⁰. Avrupa Birliğine üye olan devletler, Birliğin önceden hazırlamış olduğu bildiri ya da yönergeleri kabul etmeleri gerekir. Buna bağlı olarak daha önce alınan kararlar dışına çıkılmaması ve bu kararlara ters düşecek yasaları çıkarmama zorunluluğu vardır. Bu sebeplerden dolayı üyelerinin kanunlarına belirli ölçüde Avrupa Birliği 1970 yıllarından sonra her geçen gün çevreye daha fazla değer vererek çeşitli plan ve programlar hazırlamıştır. Bunun en bariz örneğini 1972 yılında Ekim ayının 19.ve 20. günlerinde gerçekleştirilen hükümet başkanlarına verilen toplantıda gösterebiliriz. Bu toplantıda hükümetlerle ilgili çevre konusu ele alınmış başkanlarla birlikte bir çevre eylem planı hazırlanmıştır. Ayrıca hazırlanan eylem planı ikiye ayrılıp birinci ve ikinci beş yıllık eylem planı şeklinde

⁵⁹ E. Yasemin Özdek, **Çevre Hakkı**, TODAİE Y., Ankara 1993, s.73

⁶⁰ PAZARCI .a.g.e, s.62

adlandırılmıştır. Bu eylem planları Avrupa Birliğine üye olan devletlerin alacakları çevre politikalarında temel haline gelmiştir.

Avrupa Birliğinde 1987 yılında kabul edilen Maastricht Antlaşması, Roma Antlaşması'nın değişikliği sonucun ortaya çıkmıştır. Bu Antlaşma sayesinde Avrupa Birliğinin temel amaçları arasına çevreyle ilgili bazı maddelerde girmiştir. Avrupa Birliğinin almış olduğu bazı kurallara göre, çevre dış ülkelerle gerçekleştirilen ilişkiler gibi, ortak yetki kapsamına geçen konular arasında yer almaktadır. Avrupa Birliğine aday olan Türkiye gibi, devletlerde çevre ve sağlıkla ilgili bazı konuların gerektirdiği standartları yerine getirip, kendi hukuk mevzuatlarına yerleştirmek zorundadır.

Amerika'da çevre ve hukuki sorumluluk ilkelerinin ortaya çıkması daha çok çevre felsefesinden meydana gelmiştir. Çünkü çevre felsefesinden doğan gelişmeler, çevre kirliliğinin toplum hayatındaki öneminin bilinmesi ve çevre kirliliğiyle ilgili yasaların gelişmesiyle çevre sorumluluğunun gerekliliğini meydana getirmiştir. Çevre felsefesinden açığa çıkan ve hala bulunduğumuz zamanda etkisini sürdürerek kendi arasında farklı sınıflara ayrılmasına neden olan iki ana akımın var olduğu bilinmektedir. Bunlar; korumacılık (conservationism)⁶¹ ve muhafazacılık (preservationism)⁶² olarak adlandırılmaktadır. Bu iki akımın 1900'lü yılların sonlarına doğru meydana gelmesi neredeyse çevre ile ilgili bütün akımların ve mevzuatların düzenlenmesinin kaynağını olduğu söylenebilir⁶³.

Amerika'da yaşayan insanların diğer ülke insanlarında olduğu gibi doğanın dengesini bozarak çevre kirliliğine neden olması unutulmayan bir gerçektir. Bunu biraz daha açacak olursak mesela Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında, doğal ormanlarının hemen hemen hepsini tahrip eden Almanya günümüzde sahip olduğu ormanların tamamını insan eliyle yetiştirmiştir. Bunun yanında İngiltere sömürdüğü bütün ülkelerin, ormanlarını senelerce kesip tahrip etmiş bu ülkelerde kereste depoları kurarak ormanlardan eser adına hiçbir şey bırakmamıştır. Özellikle Orta Asya'nın ormanlarını tahrip ederek çöle çevirmiştir. Benzer tahrip örnekleri 19.yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde de görülmüştür.

⁶¹ **Conservationism** adı verilen bu çevrecilik anlayışı Türkçe 'ye korumacılık olarak çevrilebilir.

⁶² **Preservationism** adı verilen bu çevrecilik anlayışı Türkçe 'ye muhafazacılık olarak çevrilebilir.

⁶³ Örneğin, çevre hareketinin ve çevre hukukunun temel ilkelerini belirlemeye çalışan uluslararası konferansların ilki ve uluslararası çevre hukukunun gelişmesinin başlangıç tarihi olarak kabul edilen 5 Nisan 1972 tarihinde Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansının 2. maddesi çevrenin korunması ve geliştirilmesini tüm insanlığın esenliği ve ekonomik gelişme ile refah düzeyinin yükselmesinin bir şartı olarak kabul ederek, bir anlamda korumacı bir çevrecilik anlayışını benimsemiştir. Diğer bir deyişle, çevreyi insanoğlunun selameti ve çıkarı için korumak esastır anlayışını ileri sürmektedir.

Amerika’da yaşayan insanlar av hayvanlarının çok olmasını fırsat bilerek avcılık isteklerini gidermek, beslenmek ve eğlenmek amaçlarıyla avlanmaları başka bir çevre tahribatını gözler önüne seriyor. Genelde tahrip edilen hayvanlar arasında, kürklü hayvanlar, tüyü olan kuşlar ve vahşi hayvanlar en çok tahrip edilen türler arasına girmişlerdir. Avlanmalar nedeniyle tahripler çok ciddi boyutlara ulaşmış hatta avlanma yarışmaları düzenlemeye başlanmıştır. Düzenlenen yarışmalarda ördeklerin daha fazla avlaması için el bombaları kullanılmıştır. Öyle ki yapılan bir yarışmada 81 tane ördeğin telef edildiği görülmüştür. Çağdaş medeniyetler seviyesinde görülen ABD adeta bir çevre katliamı düzenlemiştir.

Amerika’daki insanların bir bölümü; fosil yakıtları olarak bilinen petrol, doğalgaz ve kömürün kullanılmasından dolayı oluşan seradan açığa çıkan gaz emisyonları ve özellikle de karbondioksit gazı yoğunlukları sonucunda oluşan küresel ısınma ve anormal iklim değişikliklerinden endişe duymaktadır⁶⁴.

Bu iklim değişiklikleriyle ilgili bazı davalar açılmıştır. Massachusetts eyaletinde küresel ısınmadan dolayı anormal iklim değişikliklerinin olduğu bu değişimlerinde ilerde eyalet kıyılarını tehlikede atacağı endişesiyle ABD’de bulunan Çevre Koruma Ajansı olarak bilinen EPA’ ya başvurmuşlardır. Başvurularında EPA’dan motorlu taşıtların egzozlarında düzenlenme yapılmasını istemiş fakat EPA bu istemi ret etmiştir. Massachusetts bu sonucun üzerine EPA’yı çevre kirliliğine aykırı hareket ederek kirli havanın oluşmasında sorumlu tutarak dava etmiştir⁶⁵.

Amerika Birleşik Devletleri’nin çıkardığı en önemli kanunlar arasında aşağıda belirtilmiştir. Ulusal Çevre Koruma Yasası (National Environmental Protection Act), Temiz Su Yasası (Clean Water Act), Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Tehlikedeki Türlerin Korunması Yasası (Endangered Species Act) şeklinde sıralayabiliriz⁶⁶.

Hava kirliliğinin ilk ortaya çıkışı 13. yüzyılda İngiltere’de yanma ile ilgili faaliyetlerden yola çıkarak ortaya atılmıştır. Kral I. Edward ısınmada kömürün kullanılmasını kötü koku ve yoğun dumana sebebiyet vermesi nedeniyle 1301 yılının

⁶⁴ Ahmet Can güzel Taner, **Amerika’da Küresel Isınma ile ilgili Politika Değişimi**, Çağın Polisi Dergisi, 66.sayı,2007.

⁶⁵ Ahmet Can güzel Taner, **Karbon Emisyonları ve Karbondioksitin Akifelerde Depolanması**, Çağın Polisi Dergisi, 68.sayı, 2007.

⁶⁶ S.Bick , **Donations and Sales of Consen'ation Easements on Forested Land i n the Northern Forest of New York State**. (Basılmamış Doktora Tezi), Virginia Polytechnic Institut e and State University, Virginia. Amerika 1996

kış mevsiminde yasaklamıştır. İngiltere’de 1875 yılında hava kirliliği olayları yüzünden birçok ölüm vakaları görülmüştür⁶⁷.

Londra’da 1952 de görülen Smog olayı yüzünden 12 bin insanın hayatına mal olması münasebetiyle İngiltere’yi bu konularda yasal önlemleri almaya zorlamıştır. Diğer ülkelerde hava kirliliğiyle ilgili tedbirleri alma yoluna yöneltmiştir. Bu nedenle ABD’nin çıkardığı Temiz Hava Yasasından (Clean Air Act) daha sonra ise 1956 yılında İngiltere’de ilk yasal düzenlemelere geçtiği görülmektedir. Öte yandan günümüzde modern şehir olarak bilinen İngiltere’nin başkenti Londra’da çevre kirliliğinden dolayı insanların sorumluluğunu bilmemelerinden kaynaklanan zararlardan protestolar hiç eksilmiyor. 10 Haziran 2013 tarihinde Regent’s Park önünde yüzlerce çıplak bisikletli insan çevre kirliliğinin oluşturduğu zararlardan ötürü protesto düzenlenmiş taşıdıkları döviz ve pankartlarda çevrenin kirliliğinden rahatsız olduklarını belirtmektedirler. Çevre kirliliğinin hukuki sorumluluğu en gelişmiş ülkelerde bile olay haline gelmektedir⁶⁸.

İngiltere’de çevre kirliliğine karşı alınacak önlemlerden birini de son yıllarda gerçekleştirdi. İnsanlara çevre kirliliğinde sorumluluk bilincinde olmalarını sağlamak için caydırıcı cezalar getirerek bazı tedbirler almaktadır. Londra’da genellikle Türklerin yerleşim yeri olan Enfield semtinde yere tükürenler tespit edilip İngiltere para birimine göre 500 sterlinlik para cezasına çarptırılıyor⁶⁹. Enfield semtindeki tükürme sorununun çözmek için mücadele eden sivil toplum kuruluşları, bu yasakla İngiltere’ye ilk defa bir yerel yönetim yasağının getirildiğini belirttiler⁷⁰.

Fransa’da çevre ve hukuki sorumluluk düzenlemeleri Fransız Medeni Kanununun 1384 sayılı maddesi genel bir çerçeveyi kapsayarak birden fazla faaliyetin kusursuz sorumluluk şekliyle ele almaktadır. Fransa’da “ağırlaştırılmış kusur”, çok ciddi bir ihmal neticesinde meydana gelen bir fiil olarak nitelendirilmektedir. Kusurlu faaliyetlerin uygulanması sonucunda zarara uğrayanların menfaatlerini yok sayan çok önemli bir zarara uğramalıdır⁷¹.

Fransa’da yargı makamlarının kararları verilirken ağırlaştırılmış kusur kavramına çok büyük ölçüde söz edildiği görülmektedir. Fransız hukuk kurallarınca zarara maruz kalan kişi zararın oluşmasındaki küçük bir müdahalesi tazminatın indirime uğraması

⁶⁷ H.C. Black, Black s Law Dictionary, St. Pau l Minnesota, Amerika1993

⁶⁸ M. Z Jakobson., **Atmospheric pollution, history, science and regulation**, Cambridge University Press, 2002.

⁶⁹ **Londra’da Verilen Çevre Cezası**, Hürriyet Gazetesi Resmi Web Adresi <http://www.hurriyet.com.tr/> 2013 (SGT 25 Kasım),(E.T 15.11.2016)

⁷⁰ **İngiltere’de Hava Kirliliğine Karşı Eylem**, İnernet Haber Portalı,<https://onedio.com/>

⁷¹ Geneviève Viney JOURDAİN, Partice, **Traité de droit civil, Les effets de la responsabilité**, 2 éd., Paris 2004, s. 433.

için yeterli değildir.⁷⁰İsviçre kanunlarında belirtildiği gibi Fransa kanunlarında da kendi arasında birkaç kısma ayrılıyor. Bunlar tehlike sorumluluğu oluşması, ticari araç niteliğindeki motorlu araç işleten kişinin sorumluluğu, çevre için özel davranışlardan meydana gelen sorumluluk, nükleer enerji kapsamındaki sorumluluk ve tehlike sorumluluğu şeklinde düzenlenmiştir. Bu sorumluluklarda yine İsviçre’de kanunlarında olduğu gibi özel yasaların yürürlüğe girmesiyle düzenlenmiştir.

Fransa’da 5 Temmuz 1985 yılında Karayolları için düzenlenen 87-677 sayılı Trafik Yasasınca (Code rural), trafik kazalarında mağdur ya da kazazede kendisine verilen zararın ödenmesini motorlu aracı işleten kişi tarafından tazmin edilmesini isteyebilir. Fakat zarara uğrayan kişi trafik kazasının oluşmasında etikli olmuş ise bu zararın ödenmesini isteyemez. Fransızlar 2006 yılının 13 Haziran 2006-686 sayılı nükleer alan kapsamında güvenlikle alakalı yasasında belirttiği üzere, devlet halkının sağlığının tehlikeye girmesini önlemek maksadıyla gerekli tedbirleri alması, radyoaktif maddelere karşı kontrolleri yapması, nükleer santrallerin varlığından dolayı doğacak her türlü kazanın önlenmesi, özellikle radyoaktif maddenin taşınması sırasında kazanın oluşmaması için her türlü tedbiri alması gerekliliğini açıklamaktadır. Bu durum Fransız Çevre Kanunu’nun 1.maddesinde belirtilmiştir. Aynı Kanunda 161-1 maddelerinde geçen “tehlikenin ağırlığının” ele alınması insan sağlığını tehlikeye sokacağı veya zararın meydana geldiği zamanda toprak yapısının ve doğaya ait özellikleri esas almak gereklidir. Yasanın 161-3 maddesi kapsamında “zararın derecesinin ele alınmasında tehlikenin ortaya çıktığı ya da zararın oluştuğu zamanı ekolojik ve kimyasal olarak veya suların ekolojik kabiliyetleri çerçevesinde gerçekleşen zararlar baz alınır”⁷².

Çevre sorumluluğu, maalesef, bütün dünya ülkelerinde henüz tam manasıyla ele alınıp düzeltilmeyen bir konudur. Sorumluluğun hukuksal olarak incelenmesi açısından bazı çevre ile ilgili önemli ilkeler; önleme, iş birliği, eşgüdüm, entegrasyon, kirlenen öder, katılım ve ihtiyat ilkeleridir. Adı geçen ilkelerin faaliyete geçmesi pekte kolay değildir. ABD, diğer ülkelere nazaran farklı bir şekilde yukarıda bahsedilen soruları hukuksal çerçevede ele alan ve en dikkat çekici olarak parasal cezaları yürürlüğe alarak “yaptırımcı yasa” adlı yasayı meydana getirmiştir. ABD’nin uyguladığı yasalar büyük ölçüde atıklardan dolayı çevrede meydana gelen kirlenmelerin temizlenmesiyle ilgilidir. Bununla birlikte ABD’nin çıkardığı “Superfund” isimli program gayrimenkul alımları gerçekleştiğinde bile arazinin “çevresel sicili” araştırılıp gözden kaçmayacak bir hale

⁷⁰ Munck Toffel, **Philippe, Responsabilité civile, La Semaine Juridique**, No:38, s.24

⁷² Munck Toffel, **Philippe, Responsabilité civile, La Semaine Juridique**, No:38, s.24

getirilmiştir. Avrupa Birliğinin almış olduğu kararlar doğrultusundaki çevresel sorumluluklar ABD'nin ele aldığı kararlardan daha kapsayıcı ve daha geniş bir alanda ele alınmıştır. Bu konuların en dikkat çekici yanı, biyo-çeşitlilik diye adlandırılan doğal kaynakların zarara uğratılması, bilimsel olarak ispatlama zorunluluğunu ele aldığından çok uzun araştırmalara gereksinimi olduğu ve kesin karara varılmayacak bir özellik taşımaktadır⁷³.

1.2.2. Ülkemizde Çevre Sorumluluğunun Tarihçesi

Ülkemizde Çevre Sorumluluğu Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmadan önceki dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra hükümet erkânlarının, yaşanan günlük bazı sorunların halledilmesi ve çözüme kavuşturulması amacıyla, genel bir çerçevede ele alarak, tedbirlerin alındığı ve bazı hukuki yöntemlere başvurarak çevresel sorunların düzenlediği belirtilmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki, 1930'lu yıllar bizim için çok değerlidir. Çünkü ilk olarak 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu düzenlenmesi, sonra 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve son olarak ta 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu düzenlenmesi, şeklinde İmar ve çevresel konuların ele alınması yönünden çok büyük öneme sahip Kanunların düzenlenmesi sağlanmıştır⁷⁴.

Ülkemizin hukuk sisteminde çevresel sorunlardan meydana gelen zararların tazminine yönelik uygulamalar, çevre sorumluluğunun hukuki yönden gelişimine göre üç aşamada ele alınabilir; İlk aşamada komşuluk haklarına yönelik hükümlerin ele alması yeterli görülmüştür. Bunun yanında ülkemizde düzenlenen en eski haklardan biri de komşulara verilen haktır.

Türkiye'de Çevre Hukukunda ele alınan sorumlulukla ilgili uygulamalar gerçekleştirilirken ilk önce komşuluk hukukuna yönelik geçerli olan yasalardan faydalanılmıştır. Çevrenin aşırı kirlenmesinden dolayı bu yaptırım artık yetersiz hale gelmiştir. İkinci aşamada tehlikeli sebep olabilecek etikler yönünden hukuki uygulamaların gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Bu ikinci aşamada zararın tazmin edilmesi çok büyük sorunlar oluşturmuştur. Son aşamada ise çevre ortamında meydana gelen zararların engellenmesi ve zararların karşılanması amacıyla çevre ortamını birebir konu alan özel uygulamaların hazırlandığı aşamadır. Çevre Yasası yürürlüğe girmiş ve

⁷³ Şafak Kaypak, Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.210

⁷⁴ KAYPAK, a.g.e, s.213

bu çıkarılan yasada çevre sorumluluğun hukuki olarak temel kuralı olarak “kusursuz sorumluluk” ilkesi ele alınmıştır. Bunun yanında, Türk Ceza Yasası’nın ele aldığı “çevre suçları” adlı kavramı düzenlenmiş ve bu yasa içinde bazı çevre suçları belirlenerek, bu çevre suçlarına yönelik idari ve cezai zorunluluklar getirilmiştir⁷⁵.

Dünya ülkelerinin çoğunda genellikle çevreyle ilgili sorunlar 1970’li yıllarda, çevrenin kirlenmesi ile ilgili sorunlar ise sadece ülkenin kendi içinde bir sorun haline gelmiştir. Ülkemizde de çevrenin önemi bahsi geçen yıllarda anlaşılmıştır. Ülkemiz çevre korunmasıyla ilgili yasal düzenlemeleri dünyayı takip ederek ele alıp uygulamıştır. Çevre sorumluluğu 1980’li yıllardan sonra artmaya başlamış ve 1982 yılında Anayasamız hazırlanırken bu sorumluluğun etkisi Anayasamızda görünmüştür. 1982 yılından itibaren özellikle çevre korumasına ve çevre sorumluluğunun geliştirilmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapıldığı açıkça görülmektedir⁷⁶.

Çevre Kirliliği ile savaşmak ve meydana gelen kirliliği hemen yok etmek çok önemlidir. Bu olayın yargıya taşınması halinde failin bulunması için geçen süre, mahkemenin süreyi uzaması, kirliliğin artarak uzamasına neden olur. Çevrenin kirlenmesi bazı özel yöntemlerin uygulanması ile ispatlandığından hemen zarar anlaşılmamaktadır. Bir dizi teknik uygulamadan sonra ancak çevre kirliliğinin sebep olabileceği zararlar tespit edilebilir. Mesela sanayi sitelerinde birden fazla sanayi kurumları olduğundan zarar vereni bulmak çok zor ve zaman alıcıdır. Ayrıca meydana gelen çevre sorunu genel olarak sadece tek kişiyi değil birden fazla hatta yüzlerce kişinin hayatını tehlikeye atacak bir boyuta ulaşmaktadır. Bununla birlikte çevreyi kirletenlerin insanlarda üzerinde meydana getirdikleri zarar aşırı fazlaysa, hukukta önemli bir kural olan kirleten öder kuralı artık hesaba alınmayacak bir hale gelebilmektedir. Bu bağlamda “kirleten öder” ilkesi çevre hukuku alanında daha kesin ifadeler kullanıp, ispatlama yoluna gider. Bu nedenle, tazminat ödendiğinde zarar gören birey ya da bireyleri ön plana çıkmasını sağlayarak, zarara sebebiyet vereni sorgulayıp, sorumlu tutmak yerine, daha çok zararın tazmin edilmesini önemsemektedir⁷⁷.

Çevre koruması ile ilgili davalara genelde yönetimle ilgili olduğu için bölge idare mahkemeleri ve Danıştay mahkemelerince yürütülmektedir. Ülkemizde halen çevresel olayların yargılandığı bir mahkememiz bulunmamaktadır. Fakat hukuksal alanda yer alan düzenlemeler arzu ve başvuruları ele alırlar. Çevrenin korumasını sağlamak,

⁷⁵ KAYPAK a.g.e ,s.215

⁷⁶ KAYPAK a.g.e, s.216

⁷⁷ H. Ertürk, (1996). **Çevre Bilimlerine Giriş**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, s.175

insanlara yönelik uygulamaları kapsaması nedeniyle çevre ortamını tehlikeye atacak bir girişimde bulunulması halinde çevrede meydana gelen olumsuz olayların çözülmesini sağlamak ve zarara maruz kalanların zararlarını karşılamak, devletin en önemli sorumluluğudur. Uygulamada olan kanun ve teknik hukuk kuralları, çevrenin korunması konusunda etkili olacak denetleme sistemlerini oluşturacaklardır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRE VE HUKUKİ SORUMLULUK

Araştırmanın bu bölümünde çevre ve hukuk ile alakalı çeşitli bilgilere yer verilmektedir. Çevrenin korunması için çevre ve hukuk ilişkisinden bahsedilmektedir.

2.1. Çevre Hukukunun Temeli

Çevre hukukun temeli kirlilik, yabancıl yaşam, peyzaj ve doğa varlıklarıyla ilgili konular üzerine bina edilmiştir. Çevre hukuku çok geniş bir alanı kapsadığı için kirlilikle ilgili haklar ayrı doğal kaynaklarla ilgili haklar ayrı bir sınıfta toplanmıştır. Bu ayrımlar çevre hukukunu her ne kadar doğrudan ilgilendirmese bile iş sağlığını ve güvenliğini, tüketici haklarını, arazinin kullanım şeklini ve kültür varlıklarını korumak gibi amaçlar güttüğü için yine de çevre hukukunun kapsamında yer almaktadır.

Çevre hukukunun temelinde yatan en önemli görevler; çevre korumayı ele almak, bireyleri ya da kurumları çevrede gerçekleştirdikleri faaliyetleri kontrol altına alınmasını sağlayarak, çevreye yapılan müdahaleleri ve etkileri engellemek ya da en aza indirmek, çevre konusunda gerçek ya da tüzel kişilik kazanmış kurumların ceza ve yasaklarını belirtip, sahip oldukları yükümlülükleri kanunların vermiş olduğu emirler doğrultusunda veya piyasaya ait yöntemlerden yararlanarak ele almaktır.

Çevre hukukunun temeli diğer hukuk alanlarından çok daha farklı bir yapıya sahiptir. Anayasamızda yer alan hiyerarşi içerisindeki kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler çevre hukukunun temeli için çok güzel bir kaynak meydana getirmektedir. Hukuksal sistemlerin bir kısmında konuya ilişkin yapılan düzenlemeler sadece genel tek çevre kanunda mevcutken, bazı ülkelerde bu şekilde genel bir kanun düzenlenmemiş; çevreye yönelik uygulamalar dağınık bir şekilde hukuk sisteminde bulunmaktadır. Bu durum Türkiye’de var olan hukuk sisteminde ilk başta anlatıldığı gibi, çevre ile ilgili yasal düzenlemeler genel olarak tek bir kanunda toplanmıştır. Ülkemizde 1983 yılında yürürlüğe giren Çevre Kanunu çevre hukukunun temelini oluşturmaktadır. Çevre Kanununda çevre korunması ve çevre kirliliği ile ilgili birçok yönetmelik vardır. Bu yönetmeliğe verilebilecek en iyi örnekler Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (ÇED) ve Gürültü Kontrol Yönetmeliğidir (GKY)⁷⁸.

⁷⁸ Bunyan BRYANT, *Environmental Justice: Issues, Policies, and Solutions*, Island Press, USA, 1995, s. 8

Çevre hukukunun temelinde yatan en önemli amaç çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesidir.

Çevre hukukunun temelini biraz daha açarsak; çevre hukukunun varlığı hem çevrenin önemli unsurları olan toprağın, havanın, suyun kirlenmesine ve bozulmasına karşı önlem alıp korumak, hem de bu unsurların doğal durumlarını muhafaza ederek, bakımlarını gerçekleştirip, daha iyi duruma getirilip, iyileştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bunun yanında Anayasamızda yer alan 56. maddede çevre hakkına yönelik hazırlanan kanunun 2'nci fıkrasında geçen kirliliği engellemek, çevrenin sağlıklı olmasını sağlamak ve çevrenin gelişmesinde katkıda bulunmakla ilgili cümleler bu görüştedir. Bahsedilen yaklaşımın, sınırını ve dengesini açıkça ifade etmek gerektir. Yani koruma sağlamak ve iyileştirip, geliştirmek demekle kastedilen kavram, çevresel hakları sadece insanları kapsayan tehlikelere karşı tedbirler olarak muhafaza etmek değil, aynı zamanda doğa döngüsünde yer alan ögeleri de aynı şekilde koruyup, geliştirip, iyileştirmek gerekir. Çünkü doğada bulunan her ögenin üzerinde insan hayatı için ayrı bir menfaat vardır⁷⁹.

2.2. Çevre ve Hukuki Sorumluluk

Teknolojinin hızla gelişmesiyle yaşamımıza giren konforun yanında, enerji tüketiminin artması, sanayileşmenin kontrolsüz bir şekilde çoğalması ve bununla birlikte çarpık kentleşmenin artması sonucunda, katlanarak meydana gelen çevre kirliliği, kamusal yaşam alanı açısından çok büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu tehlikeler sadece sanayinin geliştiği ülkelerde değil aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler açısından da çok büyük sorunlara neden olmaktadır. Çevre kirliliğinin önlenmesi için geliştirilecek politikalar, teknoloji, kentleşme, hukuk ve ekonomi gibi farklı alanlardaki sorunları göz önünde bulundurarak düzenlenmelidir⁸⁰.

Çevreyi kirlütenlere verilen sorumluluklarla ilgili yapılan düzenlemeler hukuksal alanda sadece idari sorumluluk ve cezai sorumluluk hükümleriyle sınırlı olmamalıdır; Aynı zamanda çevreyi kirlütenin hukuki sorumluluğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Çevre kirliliği oluşmaya başladıktan sonra önüne geçilmesi güç olan ekonomik ve fiziki zararlar ortaya çıkmaktadır⁸¹.

⁷⁹ BRYANT, a.g.e, s.8

⁸⁰ Nükhet Turgut Yılmaz, **Çevre Politikası ve Hukuku**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, s. 60-61.

⁸¹ Seda İrem Çakırca, **Çevreyi Kirlütenin Hukuki Sorumluluğu**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:47, Ekim 2012, S.60

Çevre kirliliği nedeniyle meydana gelen zararların önlenmesi halinde alınan tedbirler nitelik itibari ile idari önlemlerdir. Fakat çevrenin kirlenmesinden dolayı meydana gelen zararın çevre kirliliğine sebep olan birey tarafından ödenmesi sadece ulusal hukukun sorumluluk araçları olan idari, cezai ve hukuki sorumluluklarla karşılanamaz⁸².

Çevre kirliliğinden dolayı ortaya çıkan zararların giderilmesi için en etkili çözüm yolunun bulunması ulusal hukukun sorumluluk araçları olan idari, cezai ve hukuki sorumluluklarının kullanılması ile çözüme kavuşmayacaktır. Zira çevrenin kirletilmesi hayati bir öneme sahip olduğundan, ulusal hukukun sorumlulukları olan idari ve cezai sorumluluk ile sınırlı kalmamalıdır. Özel hukukun koruma alanı ya da malvarlığına verilecek zararların önlenmesi ve giderilmesine ilişkin bazı tedbirler alınmasına rağmen çevre korunmasında hukuki sorumluluğun bir araç olarak kullanılması “Kirleten Öder İlkesi” ve “Önleyicilik İlkesinin” çevre korunmasında kullanılması bu iki ilkenin hayata geçirilmesini daha da kolaylaştıracaktır⁸³.

Türkiye’de şu an yürürlükteki Çevre Kanununa bakıldığı zaman çevreye zarar veren olayların ağırlığıyla adaletsiz yaptırımların uygulandığı görülmektedir. Maalesef çok tehlikeli zehir ve fabrika atıklarını denizlere atarlara çok küçük cüzi bir idari para cezası verilmektedir⁸⁴. Oysa çevre kirliliğine neden olan bu tür olayların, tabiata verdiği zararın miktarı dahi belirlenememekte olup meydana gelen kirliliğin giderilmesi çoğu kez imkânsız hale gelmektedir. Çok büyük harcamalar yapılarak kirletilmiş deniz ve akarsuların temizlenmesi ve doğal haline getirilmesi neredeyse imkansızdır⁸⁵.

Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Deklarasyonunu 1972 yılında ilan etmiştir. Bu Deklarasyonunun birinci maddesine göre; “İnsan, hem kendisine maddi destek olan, zihnî, ahlâki, toplumsal ve ruhsal gelişimini sağlayan çevrenin meydana getirdiği bir varlık, hem de onu tahrip eden bir varlıktır. Dünya üzerinde insanın uzun ve güç gelişimi sırasında, artık insan bilim ve tekniğin hızlı gelişmesiyle çevresini sayısız yöntemlerle ve tahmin edilmeyecek ölçüde değiştirecek bir güç elde etmiştir.”⁸⁴ Bahsi geçen Deklarasyonun ikinci maddesine göre çevrenin korunması, hayatın devamı için

⁸² Çakırca, **a.g.m**, S.61

⁸³ Nükhet Turgut, **Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku**, AÜHFD., Y.: 1995, C.: 44, S.: 1, s. 607-654.

⁸⁴ Nükhet Turgut, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998,s. 185-187.

⁸⁵ Ahmet Taşkın , **Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması**, Türkiye Adalet Dergisi Akedemisi, Nisan 2010,S.241 Sayı:1

⁸⁴ Oktay Ekinci, **Bir insan Hakkı Olarak Çevre ve Kentsel Haklar**, Yeni Türkiye,S.22, Y.4, Temmuz Ağustos 1998 s.1192

gereken en önemli unsurdur⁸⁶. Aynı zamanda bireylerin esenliği ve temel haklardan faydalanmaları için gerekli olan tek şey yine çevredir. 20.yüzyılda ilan edilen bu deklarasyonda çevrenin de insan hayatına tanınan bir hak olduğu açıkça beyan edilmiştir⁸⁷. Doğru ve insanca kalkınmanın en önemli şartı, çevre kirliliğine karşı mücadeleye ödün vermeyen bir gelişmeyi meydana getirmektir. İnsan hayatının esenliği ve dünyanın ekonomik açıdan kalkınmasının en önemli koşulu çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre korunmasına yönelik tedbirler alınmasıyla mümkün hale gelir. Bu koşul, bütün dünyanın en gerekli isteği ve bütün hükümetlerin ortak görevidir⁸⁸.

Özgür ve elverişli hayat şartlarına imkân verecek kaliteli bir çevrede yaşamak insanın en temel hakkıdır. Huzur, güven ve daha yaşanılabilir bir çevreyi meydana getirmek gelecek nesiller için kutsal bir sorumluluk haline gelmiştir. Gelecek nesiller bu sorumluluğu ancak çevre kirliliğini önleyerek, çevreyi koruyarak ve çevreyi geliştirerek yerine getirebilirler. Hükümetler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek ve ekonomik politikalarında çevreyi hesaba katmak zorunda oldukları deklarasyonda belirtilmiştir⁸⁹.

Çevre kirliliğine neden olan önlemleri almayıp çevreye zarar veren tedbirleri hesaba almayan bir ekonomik kalkınma ve politikanın sergilenmesi söz konusu olmaz. Bunun yanında sanayi atıklarını geliştirmiş ülkeler, üçüncü dünya ülkelerine ve uluslararası su kaynaklarına attıkları bilinen bir gerçektir⁹⁰.

2.2.1. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu

Komşuluk hakları kapsamında meydana gelen hukuki sorumluluğu ele alırsak; sahibine herhangi bir şey üzerinde en geniş, mutlak hak verilmesine Roma hukukunda mülkiyet denir⁹¹. Tanıma göre mülkiyet hakkı sınırlandırılmamış gibi gözüke de, son yıllarda mülkiyet haklarına dair bir çok sınırlandırılmalar getirilmiştir. Çevre kirliliğinde komşuluk ilişkileri Roma hukukunda bulunan 12 Levha Kanunları'nda düzenlenmiştir. Bu Kanunlarda geçen Digesta metinlerinde çevreyle ilgili meydana

⁸⁶ Joseph R Jardins, **Çevre Etiği**, (Çev:Ruşen KELEŞ), İmge Kitabevi, Ank, 2006, s.436.

⁸⁷ İ.Sahir Çörtoğlu, Komşuluk **Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları** (MK. 661), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1982, s. 31-33; Erdoğan, **a.g.e.**, s. 55; Max Kaser, Rolf Knütel, **Römisches Privatrecht, 18., überarbeitete und ergaenzte Auflage**, München, 2005, s. 23 N. 14.

⁸⁸ Oktay Ekinci, **Bir insan Hakkı Olarak Çevre ve Kentsel Haklar**, Yeni Türkiye,S.22, Y.4, Temmuz Ağustos 1998 s.1192.

⁸⁹ Taşkın , **a.g.m.**s.243.

⁹⁰ Joseph R Jardins, **Çevre Etiği**, (Çev:Ruşen KELEŞ), İmge Kitabevi, Ank, 2006, s.436.

⁹¹ Ayten Çetiner, **Kentbilimci Gözüyle Çevre, İnsan Çevre Toplum** (Ed:Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.142.

gelen olaylar somut bir şekilde örneklerle belirtilmektedir⁹². Diğer taraftan Müsterek hukukta ise en başta, çevre kirliliği olaylarına sebep olan müdahaleler özel hukukça duman, toz, is gibi somut şeylerle hemen müdahale edildiğinde çevre kirliliğini ortadan kaldırarak sorunun giderileceği ortaya atılmıştır⁹³. Geçen zamanla birlikte ortaya atılan başka bir görüşe göre ise müdahalelerin cinsinin değil, çevre ve bireyler üzerinde meydana getireceği etkilerin önemli olduğunu açıkça belirtilmiştir. Bu sayede yalnızca somut müdahaleler değil ses kirliliği, kötü kokunun oluşması gibi müdahaleler de özel hukuk korumasının kapsamına alınmıştır⁹⁴.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası'nın 35. maddesine göre, her vatandaş mülkiyet hakkına sahiptir, lakin mülkiyet hakkı kamu yararını ele alacak şekilde, kanunlarla sınırlandırılabilir. Ayrıca aynı maddenin üçüncü fıkrasında mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı da açıkça belirtilmiştir⁹⁵. Bu maddede geçen kanuni kısıtlamalardan biri de Türk Medeni Kanunda düzenlenen 4721 sayılı maddede ele alınmıştır. Türk Medeni Kanunu'nun da belirtilen kısıtlamaları kendi arasında ikiye ayırabiliriz. Bunlar; taşınmazın mülkiyetine getirilen kısıtlamalar ve malikin hukuki işlemlerinden dolayı ortaya çıkan kısıtlamalardır⁹⁶.

Özel hukukun koruma alanı ya da malvarlığına verilecek zararların önlenmesi ve giderilmesine yönelik bazı tedbirler alınmasına rağmen, çevre korunmasında hukuki sorumluluğun bir araç olarak kullanılması, kirleten öder ilkesi ve önleyicilik ilkesinin çevre korunmasında kullanılması bu iki ilkenin hayata geçirilmesini daha da kolaylaştıracaktır. Ne yazık ki yaşam kaynağı olan su, hava, toprak gibi maddelerin kirlenmesine yönelik suçları önleyici yasalar Türkiye'de bulunmamaktadır. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda çevre korunmasına yönelik birçok kanun yürürlükte. Bir ülkenin hem geleceği hem de geçmişi için çevrenin ve ekolojik dengenin korunması son derece önemlidir.

⁹² Belgin Erdoğan, **Roma Eşya Hukuku**, 2. basım, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 49; Bülent Tahiroğlu, **Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981, s. 143.. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.142.

⁹³ Çörtoğlu, **a.g.e.**, s.33.

⁹⁴ Çörtoğlu, **a.g.e.**, s. 34; Lale Sirmen, **Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasından Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 40, S.: 1-4, 1988, s. 283.(Taşınmaz maliki)

⁹⁵ M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 12.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 456.

⁹⁶ Tamer İnal, **Taşınmazın Malik veya Malik Gibi Davranan Tarafından Taşkın Surette Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Fransız Hukuku ile Karşılaştırılması, Kapsamı ve Sonuçları**, İstanbul 1995, s. 111.

Komşuluk hukukundan kaynaklanan kısıtlamalar Türk Medeni Kanun’undaki 737-750. Maddelerinde açıkça belirtilmiştir. Bu maddelerde taşınmaz mülkiyetiyle ilgili kısıtlamalar da yer almaktadır. Kısıtlamalarda İnsanlar komşuluk ilişkileri içerisinde iken birbirlerine rahatsızlık vermemek için bazı sorumluluklara sahiptir. Anılan maddelerde bulunan sorumluluklar hayata geçirilerek bireylerin komşuluk ilişkilerini daha sağlıklı yürütmeleri ve komşuların birbirlerine zarar vermek bir yana birbirilerine yardımcı olmaları düşünülmüştür⁹⁷. Yirmi yüzyılın başlarında komşuluk hukukunun düzenlenmesi için çevre zararlarının sorumlu kişiye ödettilmesinde eski Medeni Kanun’unun 656 ve 661. Maddelerine başvuruluyordu. Bu maddelerin tatmin edici olduğu pek söylenemez⁹⁸.

Medeni kanunda komşuluk ilişkileri kavramı uygulamada ve doktrinde açık bir şekilde yorumlanmaya çalışılmışsa da, bu maddeler zarar görmüş ve görececek olan tüm bireyleri kapsayacak nitelikte değildir⁹⁹. Söz konusu hükümlerin çevre zararlarının giderilmesi ve çevrenin korunmasına yönelik düzenlenmiş olduklarını söylemek bir hayli güçtür. Ancak daha sonra 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle komşuluk hukukunun düzenlenmesi için çok önemli düzenlemeler getirmiştir.

Medeni Kanunun 737.Maddesine göre “*Herkes, taşınmaz mülkiyetinden doğan yetkileri kullanırken ve özellikle işletme faaliyetini sürürken, komşularını olumsuz şekilde etkileyecek taşkınlıktan kaçınmakla yükümlüdür. Özellikle, taşınmazın durumuna, niteliğine ve yerel âdete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartarak, gürültü veya sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek yasaktır. Yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirmeye ilişkin haklar saklıdır.*” düzenlemesini getirmektedir. Bahsi geçen Kanundan da rahatlıkla anlaşıldığı gibi; her vatandaş kendine ait taşınmazı kullanırken ve özellikle de işletme faaliyeti yaparken komşusuna zarar verebilecek kötü davranışlardan kaçınılması gerektiği açıkça belirtilmiştir¹⁰⁰.

Bu bağlamda yerel adete uygun sınırlarda olsa bile taşkınlık durumu kaçınılmazsa, fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi baz alınarak bireye verilecek zarardan meydana gelen zararlar denkleştirilecektir¹⁰¹. Bununla birlikte eski Medeni Kanun’un

⁹⁷ Şeref Ertaş, **Eşya Hukuku**, 8. Gözden Geçirilmiş Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 1840.

⁹⁸ Şeref Ertaş, **Çevre Hukuku**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:78, İzmir, 1997, s. 90

⁹⁹ Badur, **a.g.e.**, s. 108; Turgut Yılmaz, **Çevre Politikası**, s. 294.

¹⁰⁰ Heinz Rey, **Die Grundlage des Sachenrechts und das Eigentum**, Zweite, überarbeitete Auflage, Grundriss des schweizerischen Sachenrechts, Band I, Bern, 2000, N. 1105 (Sachenrecht);

¹⁰¹ Çakırca, **a.g.e.**, s.63.

661. Maddesi ile yeni Medeni Kanun'un geçen 737. Madde kural olarak birbirine denk olduğu bilinmekle birlikte, bahsi geçen maddeye ayrıca üçüncü bir fıkra eklenmiştir¹⁰².

Kanun koyucu Medeni Kanun'un 737.maddesi ile taşınmaz malın sahibine iki önemli ödev yüklemiştir. Yüklenen ödevler kaçınma ve katlanma olduğu belirtilmektedir. Bu ödevlerin asıl amacı komşular arasında ortaya çıkabilecek zorunlu parasal ve sosyal çıkar çatışmalarını dengeleyip düzene koymaktır¹⁰³.

Bahsi geçen maddeye göre taşınmaz malın sahibi taşınmaz malını kullanırken dilediği gibi müdahale edebilme özgürlüğüne sahiptir. Bu söylenenlere somut örnekler verilecek olursa; komşular arasında hoş karşılanabilecek gürültü, toz, duman gibi çevreye etkileyebilecek düzeydeki davranışlar taşkınlık görülmemektedir. Komşu bireyler bu tipteki etkilere göz yummak zorundadırlar¹⁰⁴. Bu zorunluluk kuralı, komşuların birbirlerine karşı hoşgörülü olmaları gerekliliği kuralından açığa çıkmaktadır¹⁰⁵.

Medeni Kanun'un 737. Maddesine göre düzenlenmiş olan komşuluk ilişkileri içerisinde taşkınlardan kaçınma fakat bazı müdahalelere de göz yumma sorumluluğunun hukuki niteliği ise bazı hukuksal ilkelerde tartışmaya sebep olmuştur. Bahsi geçen tartışmanın özünü mülkiyet kavramına atfedilen anlamın farklılık arz etmesi oluşturur. Mülkiyet hakkının, sahibine maliki olduğu eşya üzerinde sınırsız kullanma, yararlanma ve tüketme yetkisi verdiğini kabul eden eski görüşe göre, çevre etkilerinin mevcut olduğu durumlarda bile mal sahibine eşya üzerinde sınırsız bir kullanma yetkisi tanınmıştır. Buna göre; mülkiyet hakkından meydana gelen yetkilerin sınırlandırılması istisnai olarak mümkündür ve bahsi geçen sınırlandırmalar hakkın özüne yabancıdır¹⁰⁶. Teknolojinin ilerlemesi ve değişen ekonomik şartlar; mülkiyet kavramının içeriği hakkındaki bu klasik düşüncelerin de değişmesine sebep olmuştur. Klasik mülkiyet görüşünden uzaklaşmanın sonucunda, mülkiyetin sınırsız yetkiler sağlamadığı ve sosyal bir içeriğinin de olduğu kabul edilmiştir. Mülkiyetin sosyal işlevinin de etkisiyle, mülkiyet hakkı üzerinde kanunla yapılan sınırlamalar, hakkın özünün kapsamında olduğu kabul edilmiştir¹⁰⁷.

Medeni Kanun'un taşınmaz mal sahibinin hakkını düzenleyen genel hükümlerine baktığımızda da, klasik mülkiyet kavramından ayrılmış bir yapının vurgulandığı

¹⁰² Jale G. Akipek, Turgut Akıntürk, **Eşya Hukuku**, Beta, İstanbul, 2009, s. 557.

¹⁰³ Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 557.

¹⁰⁴ Fikret Eren, **Mülkiyet Hukuku**, Ankara 2011, s. 366.

¹⁰⁵ Heinz Rey, **Sachenrecht**, N. 1100.

¹⁰⁶ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 283; Tahiroğlu, **a.g.e.**, s. 147.

¹⁰⁷ Çörtoğlu, **a.g.e.**, s. 77; Sirmen, **a.g.e.**, s. 283.

görülmektedir. Çünkü Medeni Kanun 683. Fıkrasının birinci mülkiyet hakkının içeriğini *“Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde olan şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir”* şeklinde açıkça beyan edilmiştir. Böylelikle, taşınmaz mal sahibi sahip olduğu taşınmaz üzerinde istediği şekilde kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma hakkına sadece hukuk düzeninin sınırları içerisinde sahip olacaktır. Dolayısıyla, mülkiyet hakkına çevre etkileri göz önüne alınarak getirilen sınırlandırmalar, hakkın özünde yer alan ödevler niteliğindedir. Medeni Kanun’un 737.maddesinde düzenlemesi, Medeni Kanunun 730.maddesinde hükmünü tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir¹⁰⁸. Bu nedenle çevre müdahalelerini kapsamına alan mülkiyete getirilen sınırlandırmalara uyulmadığı vakit, mülkiyetin taşkın kullanımı meydana gelir. Mülkiyet hakkının taşkın kullanılmasının sonuçları ise Medeni Kanun’da açıkça düzenlenmiştir. Buna göre; Zarara uğrayan ya da ileri de zarardan dolayı mağdur olabilecek birinin meydana gelen zararın karşılanması ve uğradığı tehlike zararının karşılanması için mülkiyet hakkını yasal kısıtlamalara aykırı kullandığı için taşınmaz mal sahibini dava edebilir¹⁰⁹.

Çevre kirliliğine neden olan uygulamaların kapsamına baktığımızda insanların çevre kirliliğine neden olmasının sebebi daha çok, çevreyi etkileyerek istenmeyen, olumsuz sonuçlara neden olmalarından kaynaklanmaktadır. Türk Medeni Kanunu’na göre çevre kirliliğine neden olan olaylar, taşınmaz bir malın kullanılması ya da işletilmesinden dolayı meydana gelen ve komşunun mülkiyetindeki taşınmaz malın ortaya çıkardığı etkiler ile sınırlandırılmıştır¹¹⁰. Komşuluk demek kişilerin mülkiyetlerindeki malların illaki yan yana olmasını gerektirmemektedir. Komşuluk ilişkilerinin olduğu bu şekilde kabul edilir. Eğer bir bireyin sahip olduğu taşınmazı başka bir bireyi, bulunduğu konum ve durumu itibarı ile olumlu veya olumsuz bir şekilde etkiliyorsa, bu iki bireyin birbirlerine komşu olduğu varsayılır¹¹¹. Her ne kadar Türk Medeni Kanunun 737.maddesine göre çevre kirliliğine neden olan unsurlar duman, is, su buharı, toz, koku çıkartmak, gürültü çıkararak ses kirliliğine veya sarsıntıya sebep olabilecek davranışlarda bulunmak, gibi somut örnekler verilmiş olsa da, bu örnekler sınırlı sayıda verilmiş olduğunu gerektirmez. Medeni Kanun’un 737

¹⁰⁸ İnal, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁰⁹ Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 557.

¹¹⁰ İlhan Uluslan, **Medeni Hukukta Fedakârlığın Denkleştirilmesi, İlkesi ve Uygulama Alanı**, İstanbul, 1977, s. 159.

¹¹¹ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 456; Rey, **Sachenrecht**, N. 1105; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 557.

maddesinin 2. fıkrasında bulunan “özellikle” kelimesi de maddenin geçtiği metninde belirtilen etkilerin örnek niteliğinde olduğunu gösterir¹¹².

Diğer yandan teknoloji ve sanayinin hızla artması, nüfus yoğunluğunun artması gibi sebeplerin etkisi ile de çevre kirliliğinin katlanarak artmasını meydana getiren farklı uygulamaları da birlikte getireceğinin bir göstergesi olduğu unutulmamalıdır. Çevre kirliliğine neden olan uygulamaları kendi arasında üç sınıfa ayrılır. Bunlar; Olumlu, olumsuz ve manevi müdahalelerdir.

Olumlu müdahale: Çevre kirliliğinin ortaya çıkmasına sebebiyet veren haller maddelerin katı, sıvı ve gaz halleridir. Çevre kirliliğine neden olan olumlu müdahalelere örnekler verecek olursak; havanın kirlenmesine neden olan, ateş yakarak duman oluşturmak, toprak, kum veya herhangi bir taşınmaz mala müdahale ederek toz oluşturmak; kötü koku oluşmasına neden olacak müdahalelerde bulunmak, gürültü kirliliğine neden olacak ses çıkarmak ve yer sarsıntısına neden olacak faaliyetlerde bulunmak gibi örnekler verilebilir. Ayrıca nükleer atığın ortaya çıkması da çevre kirliliğini meydana getirecek örnekler arasında yer alır. Bu müdahalelerden dolayı toprak, su ve hava kirliliği ortaya çıkmaktadır¹¹³.

Olumlu müdahaleler, Medeni Kanun’un 737. Maddesine göre koruma alanını kapsamaktadır. Çünkü, Medeni Kanun’un 737. Maddesine göre çevre kirliliğine neden olan faaliyetler içerisinde olumlu müdahaleler de yer almaktadır. Anılan maddede geçen ve malikinın kullanma hakkının kısıtlamalarına ilave edilen başka bir olumlu müdahale ise kaynak sularını kirleterek su kirliliğine veya kaynak suların kirlenmesine olanak vermek olabilir. Toplumun büyük bölümünün faydalandığı ya da yararlanmak maksadıyla biriktirilen su kaynakları veya su kuyularını kazı yaparak, yapı faaliyetleri vb. uygulamalardan dolayı bir kısmını veya tamamını kirletmek mal sahibine veya o malda mülkiyeti bulunan kişiye zarar veren kimse, bu zararı yine Medeni Kanun’un 757.maddesi gereğince bu zararı ödemekle yükümlüdür¹¹⁴.

Bahsi geçen maddeye bağlı olarak zararın giderilmesi borcu yalnız özel mülk alanına tabi kaynakları kapsamaktadır¹¹⁵. Zarara uğrayan taşınmaz malın zarara uğramadan önceki doğal haline getirilmesi istenebilir. Yani taşınmaz malın sahibi içme

¹¹² Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 459.

¹¹³ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 287; Rey, **Sachenrecht**, N. 1108;

Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 368; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 558; Ulusan, **a.g.e.**, s. 162-163.

¹¹⁴ Peter Tuor, Bernhard Schnyder, Jörg Schmid, **Das Schweizerische Zivilgesetzbuch**, Elfte Auflage, Zürich, 1995, s. 735.

¹¹⁵ Çakırca, **a.g.e.**, s.65.

ve kullanma suyunu sağlayan bir kaynağın kirletilmesi halinde kaynağı mümkün olduğu kadar eski haline döndürülmesi istenebilir¹¹⁶.

Olumsuz Müdahale: Bu müdahaleye göre hava, ışık, rüzgâr gibi taşınmaz bir malın kullanılması veya işletilmesinde kullanılan enerji kaynaklarından komşusunun faydalanmasını engellemek ya da manzarasını örterek rahatsızlık vermek olumsuz faaliyetlerdendir¹¹⁷. Bu kanun her ne kadar İsviçre kanunlarında tartışmalı bir hal almış olsa da, olumsuz sayılan müdahaleler Medeni Kanunun 737. Maddesini baz alınarak uygulanmalıdır¹¹⁸.

Manevi Müdahale: Manevi müdahalede ise olay farklıdır. Bir taşınmaz malın kullanılması ya da işletilmesine yönelik komşuluk ilişkisi içerisinde olanların manevi hassasiyetlerine etki edecek, ruhsal anlamda huzurlarını bozabilecek, hoş olmayan, taciz mahiyetindeki müdahaleleridir¹¹⁹. Manevi müdahalelere bir örnek verilirse, belediyenin sahipsiz kalan sokak hayvanlarını itlaf etme alanlarının kamuya açık bir çevre ortamında bulunması gösterilebilir¹²⁰.

Çevre kirliliğine neden olanlara medeni kanunun verdiği sorumluluğa bakıldığında, çevre kirliliğine neden olan taşınmaz malın sahibini sadece sınırlı bir kapsam içinde değerlendirmemek gerekir. Çünkü nüfusun artmasına bağlı olarak çarpık kentleşmenin artıyor olması, teknolojinin artmasıyla da sanayinin kontrol edilemeyecek derecede çoğalması sadece bunların çevre sorunlarının ana faktörü olduğunu söylemek bulunduğumuz zamanda pek gerçekçi olmayacaktır. Medeni Kanun'un 730.maddesi taşınmaz bir malın kullanılmasında, taşınmaz malın kullanım hakkı sınırlarını aşması halinde mal sahibinin sorumluluğunu ele almaktadır. Anılan maddenin ele aldığı düzenlemelere göre mal sahibi, taşınmaz malının kullanma hakkını kullanırken Medeni Kanun'un vermiş olduğu sınırları aşmış ise mülkiyet hakkını taşkın bir şekilde kullanmış şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca zarara maruz kalanın, zararının giderilmesi, zarara sebebiyet verebilecek tehlikelerinin önlenmesi, zararın zarar veren kişi tarafından ödenmesi ve mahalli adetlere uygun ve kaçınılmaz faaliyetlerin düzeltilmesi gibi talepler ile karşı karşıya gelebilecektir¹²¹. Taşınmaz mal sahibinin

¹¹⁶ Tuor/Schnyder/Schmid, *a.g.e.*, s. 735.

¹¹⁷ Sirmen, *a.g.e.*, s. 287; Rey, *Sachenrecht*, N. 1116; Eren, *Mülkiyet Hukuku*, s. 369; Akipek/Akıntürk, *a.g.e.*, s. 558; Ulsan, *a.g.e.*, s. 167.

¹¹⁸ Rey, *Sachenrecht*, N. 1116.

¹¹⁹ Sirmen, *Taşınmaz Maliki*, s. 288; Rey, *Sachenrecht*, N. 1113; Eren, *Mülkiyet Hukuku*, s. 369; Akipek/Akıntürk, *a.g.e.*, s. 558; Ulsan, *a.g.e.*, s. 164

¹²⁰ Rey, *Sachenrecht*, N. 1114; Bachmann, *a.g.e.*, s. 95.

¹²¹ Eren, *Mülkiyet Hukuku*, s. 457; Emil W. Stark, *Das Wesen der Haftung des Grundeigentümers nach Art. 679 ZGB*, Zürich, 1952, s. 203.

mülkiyetindeki malı taşkın olarak kullanması çevreye verilen etkilerden de açığa çıkabileceği, Medeni Kanun'un 737.maddesinde geçen komşuluk haklarının bir kısmı olarak, çevre kirliliğine neden olan kişinin sorumluluğuna başvurulabilecek seçeneklerden biridir¹²². Taşınmaz mülk sahibinin bahsi geçen sorumluluğu, hatasından kaynaklanmadığı gibi mülk sahibinin sorumluluktan kurtulmak için kanıt getirilmesine de imkân vermediği için mümkün olduğunca tarafsız bir sorumluluk niteliğinde sayılır¹²³.

Medeni Kanun'un 730.maddesine taşınmaz mal sahibi göre işlem yapılabilmesi için öncelikli olarak mal sahibinin taşınmaz mülküne dair hakkını yasal kısıtlamalar dışına çıkararak uygun olmayacak şekilde kullanmalıdır¹²⁴. Mal sahibi mülkünü kullanırken ona verildiği hakları taşkın diye adlandırılan biçimde kullanılırsa ya da işletirse Medeni Kanun'un 730.maddesinin belirttiği şekilde mal sahibinin sorumluluğu ortaya çıkacaktır. Burada taşkın kullanmak şeklinde ifade aslında, taşınmaz mal sahibinin bahsi geçen kanuna göre yükümlü olduğu görevleri ihlal etmesi anlamına gelmektedir¹²⁵.

Mahalli örfe uyan ve olmazsa olmaz niteliğe sahip olan taşkınlıkların olması durumunda ise zarara uğrayan, bu taşkınlığa göz yumarak meydana gelen zararın adaletli bir bedelle zarara sebep olan kişiye tazmin edilmesini mahkemelerden talep edebilecektir¹²⁶. Mahkeme hâkimi bu örfi geleneklerden dolayı meydana gelecek zararların doğacağını bilerek takdir yetkisini kullanacaktır. Ayrıca her iki tarafın çıkarlarını koruyarak takdir yetkisini kullanmalıdır¹²⁷. Medeni Kanununun 737.maddesini göz önüne alınarak, her iki taraf arasındaki hakları dengelemelidir. Anılan maddede geçen, zarara sebebiyet veren taşınmaz malın özelliği ve mevcut durumunu hoşgörü sınırlarını kullanarak mahalli adetler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Uygulanan etkilerin niteliğinden dolayı önüne geçilmeyecek bir hal alması durumunda mal sahibinin sorumluluğu mevzu bahis olmayacaktır. Buna ek olarak; doğal afet sayılan yer sarsıntısı, toprak kayması, çığ gibi olaylarından meydana

¹²² Stark, **a.g.e.**, s. 190; Çakırca, **a.g.e.**, s.68.

¹²³ Jale G. Akipek, **Gayrimenkul Malikinin Mesuliyetinin Hukuki Neticeleri**, İstanbul, 1955, s. 9; İ. Sahir Çörtoğlu, **Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması, YD.**, 1986, s. 81; Ulusoy, **a.g.e.**, s. 126 Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s.477; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 457

¹²⁴ Çörtoğlu, **a.g.m.**, s.82; Turgut, **Çevre Hukuku**, s.483.

¹²⁵ Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 464.

¹²⁶ Hasan Petek, **Taşınmaz Malikinin Hukuka Uygun Taşkınlıklardan Sorumluluğu (MK.m.730/II)**, Ankara, 2005, s. 314; Ulusan, **a.g.e.**, s. 203.

¹²⁷ İnal, **a.g.e.**, s. 113; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 370; Ulusan, **a.g.e.**, s. 174.

gelen zararlar, taşınmaz mal sahibinin sorumluluğunda değildir¹²⁵. Bunun yanında, taşınmaz mülk sahibinin sözleşme içerisinde geçen sınırlamaların dışına çıkmaması durumunda da Medeni Kanun'un 730. Maddesi kapsamına girmeyecektir¹²⁶.

Medeni Kanunun 2. maddesine göre tartışmaya neden olacak konu kişi mülkiyet hakkını kötüye kullandığı anda, bunun taşkın bir kullanım olup olmadığıdır. Bunun yanında Medeni Kanunun 2. maddesinde belirtildiği şekilde yasaya uygunluk bakımından genel bir kapsam içinde olduğu göz önüne alınırsa, kişi kendisine tanınan mülkiyet hakkını kötüye kullandığı kararı alınmalıdır¹²⁷. Bu durum taşınmaz mülk sahibinin sorumluluğunda gerçekleşen bir kusur sayılmasa da, tazminat sorumluluğunun diğer şartları haksız fiil sorumluluğunun kurallarına tabidir.¹²⁸ Bu bağlamda, yapılan faaliyet ile verilen zararlar arasında bir neden sonuç ilişkisi var olması; hukuk kuralları dışında yapılan bir faaliyet ya da müdahale¹²⁹, hukuk dışı bir uygulamayı yok sayan bir hukuk aykırılığın yokluğu ve zararın¹³⁰ veya zarara sebebiyet verecek bir fiilin oluşması, hak edilmeyen müdahale sorumluluğunun kusur sayılmaması, en gerekli şartları olarak kabul edilir¹³¹.

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunun kapsamında çevre kirliliğine sebep olmanın hukuki sorumluluğunu ele alırsak; Türk hukukunda sorumluluk hukuka uygun olmadığı takdirde kusur sorumluluğu sayılmaktadır; İstisnai bir şekilde kanunlarda kusursuz sorumluluk halleri düzenlenmiştir¹³². Bu bağlamda çevre kirliliğine neden olan eğer bir zarara sebep olmuşsa, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun kusur sorumluluğu konusunu ele alan hükümleri dikkate alınacaktır. Zira Türk Borçlar Kanunun 49. maddesi gereğince haksız yapılan faaliyetlerin sorumluluğuna genel bazı düzenlemeleri ele almaktadır.

Taşınmaz mal sahibinin çevre kirliliği oluşturan fiil ve davranışları, geriye kalan sorumluluk kurallarına aykırı olarak davranması halinde, mağdur kişi mülkiyet sahibinin kusurlu davrandığını ispat ettiği zaman Türk Borçlar Kanunun 49. maddesine

¹²⁵ Petek, **a.g.e.**, s. 463

¹²⁶ Petek, **a.g.e.**, s. 193, 194; Yıldız Abik, "Taşınmaz Malikin Olumlu Müdahaleler Nedeniyle Karşı Komşulara Karşı Sorumluluğu", **EÜHFD.**, C. XIV., S. 3-4 (2010), s. 153.

¹²⁷ Tandoğan, **a.g.e.**, s. 208, Akipek, **a.g.e.**, s. 348; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 480;

Abik, **a.g.e.**, s. 154; Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 291; İnal, **a.g.e.**, s. 113-114

¹²⁸ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 480;

Abik, **a.g.e.**, s. 154; Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 291; İnal, **a.g.e.**, s. 113-114

¹²⁹ Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 461.

¹³⁰ Eren, **a.g.e.**, s. 460.

¹³¹ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 481-482.

¹³² Arthur Meier-Hayoz, **Schweizerisches Privatrecht, Sachenrecht**, Band V/1, Erster Halbband, Basel, Stuttgart, 1977, s. 224-226

binaen zararının ödenmesini talep etme hakkı vardır. Olumsuz çevre etkilerini meydana getiren sorumluluklardaysa çağdaş eğilim, sorumluluğun hiçbir kusur şartına bağlı olmadan kurulmasıdır. Modern eğilimin doğurduğu sonuçlara göre, çevre kirliliğine neden olan müdahaleler yüzünden ortaya çıkan zararlarda kusur şartı olacak sebepler bulunmamıştır. Türk Borçlar Kanununda geçen kusursuz sorumluluğu doğuran sebepler, olumsuz çevre müdahaleleri yüzünden meydana gelebilecek olaylardan sayılan olan adam çalıştıran işletmenin sorumluluğu, yapı sahibinin mülki sorumluluğu ve tehlikeli hallere sebebiyet verebilecek sorumlulukları ele aldığımızda, işverenin sorumluluğu başka bir deyişle adam çalıştıranın sorumluluğu 818 sayılı Borçlar Kanununda geçen¹³³ maddelerden 55. sayılı madde adam çalıştıranın mesuliyeti ile ilgili konuları farklı başlıklar altında toplayıp gözler önüne seriyor, kendisine ait işlerin yürütülüp ve işlenmesinde işçi ya da eleman tutan, çalıştırdığı insanların hal ve hareketlerinden ortaya çıkan zararların işveren sorumluluğunda olacağı ile ilgili konular adam çalıştıranın sorumluluğu adı altında bir başlıkta belirtilmiştir. Bu başlık ayrıca Türkiye Borçlar Kanunun 66. maddesinde de yer almaktadır. Türkiye Borçlar Kanunun 66. Maddesinde şu şekilde beyan edilmektedir; *“Adam çalıştıran, çalışanını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmaz. Bir işletmede adam çalıştıran, işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe, o işletmenin faaliyetleri dolayısıyla sebep olunan zararı gidermekle yükümlüdür. Adam çalıştıran, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür. Adam çalıştıran, ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahiptir.”*

Adam çalıştıranlar mümkün olduğunca tarafsızlığa özen göstermekle yükümlüdürler¹³⁴. Buna göre adam çalıştıran, gerekli özeni ve dikkati gösterdiğini ispat etmediği sürece, çalışanının kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararlardan sorumludurlar (Türk Borçlar Kanunun 66 maddesinin 1. ve 2. fıkraları; Borçlar Kanunu’nun 55.maddesi). İşverenin adam çalıştırma ile ilgili

¹³³ Anton K. Schnyder, **Basler Kommentar Obligationenrecht I (Art. 1- 529 OR)**, 4.Aufl., Herausgeber: Heinrich Honsell/ Nedim Peter Vogt/ Thomas Geiser, Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 2007, Art.55 N. 1 (BSK OR I/ Schnyder);Çakırca,**a.g.m** s.75

¹³⁴ Haluk N. Nomer, **Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)**,098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Hazırlanmış Gözden Geçirilmiş Onbirinci Bası, Beta, İstanbul, 2012; s. 126 N. 118; İpek Sağlam, **Adam Çalıştıranın Sorumluluğu**, , 2011, s. 167; Gökhan O. Antalya, **6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt I, Beta, İstanbul, 2012, s. 548.

sorumluluklarını söylemek için öncelikle; işveren ile zarar oluşmasına neden olacak çalışan arasında bir iş istihdamı olması gerekmektedir. Bu iş istihdamında çalışmayla ilgili ilişkiler işverenle çalışan arasında imzalanan sözleşmeye dayanmış olsa da, geçerli olan bir hukuksal ilişkinin içerisinde olması Türk Borçlar Kanunun 66. maddesi gereğince işveren kişinin bundan sorumlu olması için şart değildir¹³⁵. Asıl mesele adam çalıştıran kişi ile çalışan şahıs arasında bir nevi bağıllık olmasıdır¹³⁶. Çalışan kişi eğer işverenin işini yaptığı esnada işverenin işiyle alakalı olarak başka birine zarar verirse o zaman adam çalıştıranın sorumluluğunun oluşması için yeter ve gerekli tek şarttır¹³⁷. Buna bağlı olarak zarara uğrayan kişi üçüncü bir kişi değil, adam çalıştıran ile arasında borç ilişkisi üçüncü şahıs değil de işverenle arasında alacak verecek ilişkisi varsa o zaman çalışan şahıs, bu ilişkide fiili uygulamada yardımcı oluyorsa adam çalıştıran şahıs çalıştırdığı kişilerin eylemlerinden Türk Borçlar Kanunu'nun 66. Maddesi gereğince değil Türk Borçlar Kanunu'nun 116. Maddesi (Borçlar Kanunu'nun 100.maddesi) uyarınca sorumlu olur¹³⁸. Diğer taraftan adam çalıştıran Türk Borçlar Kanunu'nun 66. maddesinin 2. fıkrası geçen kurtuluş kanıtlarını getirmemiş olmalıdır. Bu olay daha açık bir ifadeyle anlatılırsa; İşveren hizmetinde çalışacak kişiyi seçerken, bu kişiye işleriyle alakalı yapılacak hususları açıklarken, işini ilgilendiren konuları gözlemleyip ve denetirken, zararın ortaya çıkmaması için elinden geldiği çabayı sarf ettiğini ispat etmediği sürece bu zararlardan sorumlu olacaktır. Göstereceği çabalar ve gereklilikler tarafsız bir şekildedir. Bu bağlamda adam çalıştıranın niteliği ve kişisel özelliklerinin hiçbir önemi yoktur¹³⁹.

Yapı sahibinin sorumluluğuna göre 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda özen sorumluluğu başlığı adı altında düzenlenmiş olsa da bu sorumluluk tarafsız özen yükümüne bağlı olamaz¹⁴⁰. Buna ek olarak yapı sahibi, kurtuluş kanıtı getirerek bu sorumluluktan kurtulamaz¹⁴¹. Türk Borçlar Kanunu'nun 69. maddesinde bu şekilde geçmektedir. *“Bir binanın veya diğer yapı eserlerinin maliki, bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararı gidermekle yükümlüdür. İntifa ve oturma hakkı sahipleri de binanın bakımındaki eksikliklerden meydana gelen zararlardan, mal sahibi ile birlikte müteselsilden sorumludurlar. Sorumluların, bu*

¹³⁵ Nomer, **a.g.e.**, s. 126 N. 118; Sağlam, **a.g.e.**, s. 165; Antalya, **a.g.e.**, s. 555-556.

¹³⁶ Wagner, **a.g.e.**, s.375; Wagner, **a.g.e.**, s.375;

¹³⁷ Sağlam, **a.g.e.**, s. 173

¹³⁸ Nomer, **a.g.e.**, s. 131 N. 118

¹³⁹ Nomer, **a.g.e.**, s. 132 N. 118

¹⁴⁰ Nomer, **a.g.e.**, s. 136 N. 121;

¹⁴¹ Wagner, **a.g.e.**, s.375

sebeplerle kendilerine karşı sorumlu olan diğer kişilere rücu hakkı saklıdır.” Bu açıklamalar ışığında sorumluluğun meydana gelmesi için mutlak manada bir yapı eseri ya da başka bir binanın var olması gerekmektedir. Bahsi geçen yapılar yapılırken oluşan bozukluklardan ya da bakımından doğan eksikliklerden bir zarar meydana gelmelidir ki sorumluluk oluşsun bakış açısını doğurmaktadır. Sorumluluk hukukunun genel kapsamında, zararlar yapım bozukluğu veya bakım yetersizliği arasında uygun bir neden sonuç ilişkisi bulunmalıdır. Yapının bakımından dolayı veya bina yapılırken meydana gelen bozukluğu ispat etmek zarar görene düşer¹⁴².

Tehlike sorumluluğunu ele aldığımızda kendi arasında iki seçenekle değerlendirilebilir. Çünkü fiillerin bir kısmı çok önemli ve ağır tehlikeleri taşıması esnasında, o fiili uygulayan kişi veya bu uygulamaları yürüten işletme sahibi ya da işleten aleyhine değerlendirilen doğru sorumluluk biçimleri vardır.¹⁴³ Yargı mercii, tehlike sorumluluğunu ilgilendiren konuları bütünüyle kapsayan bir hüküm de seçebilir, hususi bir kanun koyarak özel bir değerlendirmeye gidebilir. Bu her iki seçeneğin kendi çerçevesinde negatif ve pozitif sayılabilecek yönlerinin olduğu kabul edilmekle birlikte, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 01.07.2012 tarihinden itibaren, Türk sorumluluk hukukunda tehlike sorumluluğu hakkında genel bir kural kabul edilmiştir. Türk Borçlar Kanunu’nun 71. maddesinde bahsi geçen konuyla ilgili metin aşağıda verilmiştir:

“Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur. Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olduğu kabul edilir. Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arz eden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arz eden işletme sayılır. Belirli bir tehlike hâli için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklıdır. Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler.”

¹⁴² Nomer, **a.g.e.**, s. 137 N. 121

¹⁴³ Ayça Akkaya-Yıldırım, **6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu**, İÜHFİM., C. LXX, S. 1, s. 205.

Tehlikeye sebebiyet verecek bir fiili uygulayan bir kurum veya işletme varsa, bu işletmelerin verdiği zararlar münasebetiyle işletme maliki veya işletmeyi yürüten kusursuz sorumluluk mantığına göre sorumlu sayılacaktır. Türk Borçlar Kanunu'nun 71. maddesinde geçen hükme binaen sorumluluğun meydana gelmesi için büyük ölçüde tehlike içeren bir işletmenin fiil ve uygulamalarından zarar doğmuş olması gerekmektedir.

Teknolojinin hızla gelişmesiyle sanayinin buna paralel olarak artması ve nüfus yoğunluğunun çoğalmasından dolayı çarpık kentleşmenin hız kazanması gibi sebepler enerji tüketimini artırmaktadır. Yeni enerji kaynaklarıyla ihtiyacın karşılanması küçümsenmeyecek derecede çevre kirliliğine neden olmuştur.

1982 Anayasasında çevre hukuku korunmak istenmiş ve Anayasanın 56. maddesine göre “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*” şeklindeki hükmü ile çevre hakkı garanti altına alınmıştır. Ayrıca anılan maddede geçen bir fıkra da ise Devletin sorumluluklarını yerine getirmesi için 1983 yılında, 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe koymuştur. Bu Kanun yürürlüğe girmesiyle; her geçen gün değişen çevre anlayışından dolayı zamanla eleştirilere neden olup değişikliğe uğramıştır.¹⁴⁴ Çünkü kanuna ait maddenin uygulanmaya başlama tarihinde içerisinde Çevre Kanunu'nda bulunan belirsizliklerden dolayı, çevreyi kirletenin sorumluluğuna başvurulmasına uygun bir yöntem şeklinde kullanılmamaktaydı.

Bu Kanun'un birinci maddesi 2006 yılında değişikliğe uğramıştır. Yapılan son düzenlenmelerle Kanunun çıkarılma nedeni bu maddesinde açıkça belirtilerek; çevrenin tüm canlıların ortak yaşam kaynağı olması, sağlıklı devam eden çevre hayatı ve süreklilik arz eden kalkınma ilkeleri çerçevesinde çevre kirliliğinin oluşmasını engelleyerek koruma sağlamaktır. Bu Kanun çerçevesinde çevreyi kirleten şu şekilde ifade edilmektedir. Fiili uygulamalar anında veya yapılan faaliyetlerden sonra bilerek veya bilmeyerek o çevre kirliliğine, ekolojiyi ve çevrenin bozulmasına sebebiyet veren şahıs ya da işletme kurumları çevreyi kirletmiş sayılırlar. Çevreyi kirletenler anılan Kanunun 3. maddesince, çevre korunmasının sağlanması, çevrenin temizlenmesi ve eski doğal haline gelmesi için yapılacak masrafları tazmin etmekle yükümlüdürler. Çevre

¹⁴⁴ 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda, 3412 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile çevreyi kirletenin çevreye verdiği zarardan dolayı sorumluluğunun niteliğinin kusursuz sorumluluk olduğu ÇK.m.28'de açıkça ifade edilmiş; 5491 sayılı Kanunla ise kirletenin sorumluluğuna ilişkin olarak kurtuluş kanıtı getirebilme imkanı kaldırılması başta olmak üzere çeşitli köklü değişiklikler yapılmıştır.

kirliliğine neden olacak kirlenmeyi veya bozulmayı engellemek, ortadan kaldırmak veya bu etkiyi azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu gereklilikleri yetkili kurumlarca doğrudan alınması nedeniyle kamuya ait kurum ya da kuruluşlarınca yapılması gereken harcamaların düzenlenmesi ise 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde kirletmeye neden olandan tahsil edilir. Değişiklikten önce Çevre Kanunu'nun 5491 sayılı Kanun'u ile belirtilen; *“Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Ancak bunlar, kirlenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılan giderleri ödeme sorumluluğundan, söz konusu kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldıklarını ispat etmek kaydıyla kurtulabilirler.”* şeklinde ele alınmasıyla çevre kirliliğinden dolayı meydana gelen zararları kirletenin kusuru olmamış olsa bile, sorumlu olacağı belirtilmiş lakin çevre kirliliğine neden olan sebepleri durdurmak için gereken bütün tedbirleri alması durumunda sorumluluğunu ortadan kaldırmaktadır¹⁴⁵.

2.3. Çevre Kanunu'nun Hükümleri

Çevre canlı varlıkların yaşadıkları sürece birbirlerini etkiledikleri ve birbirlerinden etkilendikleri bir ortamı ifade eder. Bu tanım çevreyi herkesin korumakla yükümlü olduğu dile getirmektedir¹⁴⁶. Her birey kendi çapında çevresel değerlerin ve doğal dengenin tahrip edilmesine ve bozulmasına yönelik tedbirler almakla sorumludur. Ayrıca çevre kirliliğini önlemeye, meydana gelen bozulmaları düzenlemeye, çevre kirliliği meydana gelmişse çevrenin iyileştirilmesi ve tekrar doğal haline gelmesi için uygulamalar geliştirmek her ferдин görevidir¹⁴⁷. Anayasamızın 6. maddesine göre herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevre kirliliği insanların içinde yaşadıkları çevreyi yeteri kadar önemsememesinden meydana geliyor. Çevre kirliliğinin sebebinde bilinçsiz ve duyarsız davranışlar yatmaktadır. Mesela çoğu insan yiyeceklerinin paketlerini yakınlarında bir çöp kutusu olmamasını bahane ederek yere bırakıp herhangi bir sorun teşkil

¹⁴⁵ Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 654-655.

¹⁴⁶ Mehmet Lamih Çelik ,Cüneyd Altıparmak,**Çevreyi Kirletme Kabahati**, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_1512.htm (E.T 27.11.2016)

¹⁴⁷ Konuya ilişkin olarak bkz. Çevre ve Orman Bakanlığınca Yayımlanan şu iki esere: Çevre Denetçileri El Kitabı, Ankara 2007, s.101 vd. Çevresel Kirlilik İzleme Rehberi, Ankara 2007, s.73 vd. Ayrıca Çevreye İlişkin Bazı Tanımlar İçin Bkz: 2872 s. Çevre Kanunu m.2

etmeyeceğini düşünürler. Oysa çevre kirliliğinin canlıların hayatına ne kadar büyük tehlike oluşturacağının farkında değildirler.

TCK 181.maddesinde geçen ve suç olduğu kabul edilen maddenin çevrenin kasten kirlenmesi kısmında yer alan çöp veya atık kabul edilen maddelerin toprağa suya ya da havaya bırakılması, çevrenin kirlenmesine kasten etki ederek kirlilme fiilinin gerçekleşmesi olduğunda ve kanunlarımızda belli olan teknik yöntemlere aykırı olduğundan suç teşkil edecektir. Bu maddede gerçekleşen suç kavramı atıkların kanunlarda geçen teknik uygulamalara usulen aykırı görülmesidir¹⁴⁸. Yine Türk Ceza Kanunu'nda yer alan 182. Maddeye göre suç teşkil edilmesi için çevrenin taksirle yani eylemi gerçekleştirenin suç işlemek niyetinde olmadığı halde çevre kirliliğine neden olacak atıkları alıcı ortamlara bırakması gerekmektedir. TCK bu durumu kendi arasında, taksiri bilinçli ve taksiri bilinçsiz diye ikiye ayırmıştır. Bilinçsiz taksir TCK'nın 22. maddesinin 2. fıkrasında "dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın suçun kanuni tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyle gerçekleştirilmesi" şeklinde tanımlanmış; bilinçli taksir ise yine 182. Maddenin 3. fıkrasında "kişinin öngördüğü neticeyi istememesine karşın, neticenin meydana gelmesi" şeklinde düzenlenmiştir. Bu açıklamalar gereğince bilinçli ve bilinçsiz taksirdeki en önemli farklılık, bilinçli taksirde istenilmeyen sonucun tahmin edilmesiyle, bilinçsiz taksirde ise daha önce tahmin edilmemesidir. Başka bir deyişle, bilinçsiz taksirde fail özen yükümlülüğünün ihlali dolayısıyla kanuni tanıma uygun bir fiilin gerçekleşeceği ihtimalini düşünmemektedir. Bilinçli taksirde ise fail, suçun konusu bakımından somut bir tehlikenin varlığını öngörmesine rağmen bu tehlikenin derecesini önemsememesi veya kendi yeteneğini abartması ya da şansına güvenmesi nedeniyle kanuni tanıma uygun bir fiilin gerçekleşmeyeceğine güven beslemektedir. Yapılan açıklamalar çerçevesinde dikkat etmek ve özen göstermek sorumluluğu aykırılık teşkil etmesinden dolayı kirlenme sonucu tahmin edilmeden atık sınıfına giren maddeleri yaşam ortamına bırakılması bilinçsiz taksir, kirlenme sonucu, tahmin edilmesine karşılık ortaya çıkmaması düşüncesiyle davranılması durumunda ise Kanunun 182. Maddesinde yer alan suç olarak kabul edilen çevreye zararın taksirle verilmesi eylemi, çevre kirliliğini ortaya çıkaracak şekilde artıkların canlıların yaşam alanına taksirle bırakılmasıdır.

¹⁴⁸ Cengiz Otacı, **Çevrenin Kastan Ve Taksirle Kirlenmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler**, Ankara Barosu Dergisi ,Ankara 2015 , S.25 s.281

Hükümleri sıralarken bazı önemli görülen hükümler açıklanarak örnekler verirsek, cezai hükümler başlangıçta ele alalım. Cezai hükümler kendi arasında adli ve idari olmak üzere ikiye ayrılır. Cezai hükümler idari cezalar ve adli cezalar olmak üzere kendi arasında ikiye ayrılır.

İdari nitelikteki cezalara baktığımızda, Çevre Kanununda geçen ve Çevre Kanunu kapsamında çıkarılan yönetmelikler içerisinde geçen usullere aykırı olarak atıkları taşımak, biriktirmek, uzaklaştırmak, ses çıkararak gürültüye neden olmak gibi suçlar yüzünden verilen para cezaları ve uygulamadan men cezaları idari cezalardır¹⁴⁹. Çevre Kanunu'nda motorlu taşıtların oluşturduğu hava kirliliğiyle ilgili hüküm aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Emisyon ölçümü yaptırmayan motorlu taşıt sahiplerine 500 Türk Lirası, yönetmeliklerle belirlenen standartlara aykırı emisyonu sebep olan motorlu taşıt sahiplerine 1.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.

Emisyon ölçümü kısaca tanımlanırsa; çevre kirliliğine neden olacak zararlı gazları katı ve sıvı atıklardan ayırarak bazı cihazlarla analiz edilmesi işlemidir.

Emisyon ölçümünün yapılması bulunulduğumuz zamanda artan sanayinin ve kentleşmemenin daha çok görüldüğü büyük şehirlerde çevre kirliliği oluşmasını daha aza indirmek amacıyla bazı kurum ve kuruluşların zorunlu olarak yaptırmasını istediği bir sorumluluktur. Sanayinin yoğun olduğu büyük kentlerde hava kirliliği oluşturan maddeler karbon monoksit (CO), ozon gazı (O3), azot gazı (NOx), kükürt dioksit (SO2) ve kurşun (Pb) gibi bilinenlerdir. Daha çok büyükşehirler deha kükürt ile azot oksit emisyonları azaltmak havanın temizlenmesi açısından oldukça önemlidir. En son yapılan araştırmalara göre hava kirliliğinin yoğun yaşandığı şehirlerdeki insanların diğer şehirlerde yaşayan inşalara göre birkaç yıl daha erken öldüğü tespit edilmiştir¹⁵⁰.

Son yıllarda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, egzoz emisyon kontrollerine hız verdi Yapılan denetimlerde egzoz emisyon oranları yüksek çıkan araçlara bin 700 TL para cezası kesildi. Özellikle İstanbul'da motorlu taşıtlardan dolayı ortaya çıkan hava kirliliğini önlemeye çalışan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, emisyon ölçümü konusunda motorlu taşıtları uyararak çok yüksek para cezaları kesiyor¹⁵¹.

¹⁴⁹ **İdari Ve Adli Çevre Cezaları**, Çevre Mühendisliği Paylaşım ve İletişim Portalı Web Sitesi, <http://cevremuhendisligi.org>, (E.T 26.11.2016)

¹⁵⁰ Emisyon Ölçümü, Karadeniz Çevre Laboratuvarı İnternet Sitesi <http://www.karlab.com.tr/emisyon-olcumu> (E.T 27.11.2016)

¹⁵¹ **Araç Sahiplerine Cezalar**, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Haber Sitesi, www.trthaber.com (E.T 27.11.2016)

Çevre Kanunu'nda yer alan hava kirliliği ile ilgili önemli hükümler aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

“Hava kirliliği yönünden önemli etkileri nedeniyle kurulması ve işletilmesi yönetmelikle izne tâbi tutulan tesisleri, yetkili makamlardan izin almadan kuran ve işleten veya iznin iptal edilmesine rağmen kurmaya ve işletmeye devam eden veya bu tesislerde izin almaksızın sonradan değişiklik yapan veya yetkili makamların gerekli gördükleri değişiklikleri tanınan sürede yapmayanlara 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu tesislerde emisyon miktarları yönetmelikle belirlenen sınırları aşıyorsa 48.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.”

Yeryüzünde bulunan hava kütlesi gerek insan gerekse hayvan ve bitkiler açısından en önemli hayat kaynağı olması sebebiyle kirlenmesi halinde birçok riski de beraberinde getirmektedir. Hava kirliliğinin oluşması hem kentleşmenin verdiği olumsuzluklar hem de sanayiden meydana gelen bilinçsiz uygulamalar yönünden iki farklı kısma ayırabiliriz. Kentleşmeden kaynaklanan hava kirliliği daha çok kentleşmenin teknik olarak yanlış yerlerde yapılması, (örneğin fabrikaların şehir merkezlerinde yapılması gibi), yanlış parselasyon yapılarak yerleşim yerlerinin sanayi içinde yapılması, atık çöpleri zararsız hale getirip önlemlerinin alınması gibi sayılabilir. Sanayileşmeden kaynaklanan hava kirliliği ise fabrika bacalarından çıkan gazların yeterli teknik önlemler alınmadan hava salınması gibi nedenler sayılabilir.

Hava kirliliğinin yanında günümüzde insanoğlunu endişelendiren çok fazla çevresel sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların başlıcalarını sayacak olursak; toprak kaymasıyla erozyonun meydana gelmesi, ağaçların kesilerek ormanlık alanların tahrip edilmesi, artan enerji ihtiyacına bağlı olarak enerji kaynağının azalması, canlıların sayısının azalması ve bazı önemli hayvan ve bitkilerin türlerinin neredeyse yok olmasından kaynaklanan biyolojik çeşitliliğin azalması, ekoloji kavramı ve ekosistemi oluşturan dengelerinin bozulması, hava, su ve toprak gibi unsurlarda meydana gelen kirlilik, kullanılan zararlı gaz ve parfümlerden meydana gelmesi sonucu ozon tabakasının delinmesi buna bağlı olarak ta sera etkisinin oluşması, artan karbondioksit miktarına bağlı olarak anormal iklim değişiklikleri, diğer ülkelerden gelen kirlilik transferleri, nükleer santrallerden meydana gelen kirlenme, ses ve gürültü kirliliğinin oluşması şeklide sıralanabilir.¹⁵²

¹⁵² Ateş Beyazıt Hayta, **Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ailenin Yeri ve Önemi**, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara 2006,S.2 s.369

“Hava kirliliği yönünden kurulması ve işletilmesi izne tâbi olmayan tesislerin işletilmesi sırasında yönetmelikle belirlenen standartlara aykırı emisyonu neden olanlara 6.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir”

Türkiye’de kırsal alandan kentlere göç daha çok 1950 yıllarından sonra arttığı bilinen bir gerçektir. Fakat kentleşme sorununu sadece bir nüfus etkisi çerçevesinde sınırlandırmak doğru bir yaklaşım değildir. Kentleşme sorununu geniş manada açıklarsak; endüstriyel sanayi ve ekonomik büyümeyle doğru orantılı olarak mevcut konut ve kent sayısının artması ilişkilendirilebilir. Ayrıca kent sayısı ve konut sayısının artması sonucunda toplumda bir örgütlenemeye gidilmekte, insanların kendi arasında iş bölümü ve uzlaşma sağlayarak kentlerine özgü bir gelişim sağlama sürecine neden olmaktadır. Kırsaldan kente göç sorunlarından kaynaklanan çarpık kentleşme sadece günümüzde değil çevre kirliliğinin ciddi ölçüde sorunlar oluşturmaya başladığı ilk günden itibaren hep sorun haline gelmiştir. Köylerden kentlere göç etmenin çok yoğun olması, mevcut eğitim seviyesindeki düşüklük ve hükümet politikalarının çevre kirliliği konusundaki uygulamalarının yetersiz olması çevre kirliliğini meydana gelmesindeki en büyük etkenlerdir. Bunun yanında sanayinin gelişmesiyle birlikte çevre kirliliğinin artması ülkelerin çevre korumasını dikkate almadan geliştiğinin bir göstergesidir.

“Arıtma tesisi kuran, işleten ve yönetmeliklerde; Hava kirliliği yönünden özel önem taşıyan bölgelerde veya kirliliğin ciddi boyutlara ulaştığı zamanlarda ve yerlerde veya kritik meteorolojik şartlarda yönetmeliklerle öngörülen önlemleri almayan, yasalara aykırı davranan ya da mahallî çevre kurullarınca bu konuda alınan kararlara uymayanlara bu maddenin (b) ve (c) bentlerinde öngörülen cezalar bir kat artırılarak verilir.”

Sanayilerde yapılan üretimin neticesinde meydana gelen hava kirliliği daha çok fabrikalardan çıkan gaz ve tozlu duman hava kirliliğinin en büyük sebeplerinden biridir. Elbette topluma gerekli ihtiyacın sağlanması, ülke kalkınması, ekonomik gelişim, huzur ve refahın artması ve işsizliğin azalması bakımından sanayileşme önemlidir. Özellikle kimyasal madde üretimi, ham petrolün işlenmesi ve petrolden meydana gelen kimyasalların üretiminde alınması gereken sıkı tedbirlerin varlığı ve bu tedbirlerin uygulanıp uygulanmadığı, kontrollerinin yapıp denetlenmesi son derece önemlidir.¹⁵³ Daha çok yatırım yapılarak daha temiz, nitelikli enerji kaynakları üretilebilir. Bu bağlamda ele aldığımız konular Çevre Kanununun vermiş olduğu hükmün ne kadar

¹⁵³ Mehran Mahouti ,Hava Kirliliğinin Nedenleri ,Araştırma ve Kültür Sitesi
,https://www.biliminsesi.com (S.G.T 11.11.2015 E.T: 29.11.2016)

yerinde bir hüküm olduğunu kanıtlar. Bu bakımdan hava kirliliği etkisini azaltmak için mevcut kanunların çok daha ağır olması gerekmektedir. Bacalarda arıtmanın, filtreli temizleme sistemlerinin uygulanmasını ve kontrolünü sağlamak son derece önemlidir. Bunun yanında çevre kirliliğini oluşturan en büyük etmenlerden biride ekosistem denilen yapının bozulmasından kaynaklanmaktadır. Zira ekosistem insan ve diğer canlı varlıkların gelişerek nesillerini devam ettirmeleri için bulunduğu ortamdır. Ekosistemde yaşayan bütün nesillerin birbirlerine bağlılığı zincir gibidir. Yani ekosistemin bozulması demek çevre kirliliğinin oluşması, sanayi kirliliği, çarpık kentleşmenin oluşması, gelişen teknoloji ve ortaya çıkan nüfus yoğunluğu gibi nedenlerle bütün canlı varlıkların hayatlarının etkilenmesi ve bu canlıların yaşamlarının tehlikeye girmesine neden olan doğal hayatın bozulması buna bağlı olarak ta bireylerde psikolojik ve fizyolojik sorunların çıkması şeklinde ifade edilebilir¹⁵⁴. Çevre Kanunu'nda geçen çevresel etki değerlendirme ile ilgili önemli maddeler aşağıdaki düzenlenmiştir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecine başlamadan veya bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçenlere yapılan proje bedelinin yüzde ikisi oranında idarî para cezası verilir. Cezaya konu olan durumlarda yatırımcı faaliyet alanını eski hale getirmekle yükümlüdür. Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde verdikleri taahhünameye aykırı davrananlara, her bir ihlal için 10.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.

Daha önce ÇED olarak bahsi geçen ve kısaca ÇED olarak adlandırılan yapının açılımı Çevresel Etki Değerlendirmesi olarak belirtilmektedir. ÇED daha önceden belirlenen proje veya gelişmelerin, çevreye karşı nasıl bir etki oluşturacağını belirleyen bir süreç olarak tanımlanmaktadır. ÇED'in yürüttüğü süreç, tek başına karar verme işlem değildir. Daha çok gelişen ve verilen kararın zamanla gelişip olgunlaşmasıyla meydana gelen süreci desteklemektir. Yapılacak projelerin çevreye vereceği kalıcı ve geçici etkilerin analizini yaparak ortaya çıkacak sosyal neticeleri ve olabilecek sürekli veya geçici potansiyel etkilerinin sosyal sonuçlarını ve alternatif çözümleri değerlendirerek ele alınmasıdır. Çevre Etki Değerlendirmesinin amacı; ekonomik alanda gerçekleşecek girişimler ve bu girişimlerin sosyal hayatın gelişmesine engel olmadan, doğal çevre ortamını ekonomik çıkarlar gözetilerek yapılan politikalar karşısında savunmak, projelerde planlanan uygulamaların sebep olabileceği olumsuz çevresel zararları baştan tespit ederek, gerekli önlemlerin alınmasıdır.

¹⁵⁴ Ateş Bayazıt Hayta, Çevre **Kirliliğinin Önlenmesinde Ailenin Yeri ve Önemi**, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi , Ankara 2006,S.2 s.369

Çevre Kanunu'nda yer alan katı ve sıvı atıklardan dolayı meydana gelen kirlilikle ilgili önemli maddeler aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Bu Kanunda öngörülen yasaklara ve sınırlamalara aykırı olarak ülkenin egemenlik alanlarındaki denizlerde ve yargılama yetkisine tâbi olan deniz yetki alanlarında ve bunlarla bağlantılı sularda, tabii veya sunî göller ve baraj gölleri ile akarsularda; idarî para cezası verilir.

Yerüstü sularımız akarsu, göl, deniz olduğu bilinmektedir. Dünyadaki nüfus yoğunluğunun hızla artması ve buna rağmen dünyadaki su oranında herhangi bir azalma ya da artma olmaması su kaynaklarının kirletilmeden kullanılmasının önemini artırmaktadır. Su kaynaklarımızı bilinçli kullanmak için yaşam standardımızı bozmadan, zorlanmadan kolay bir şekilde alacağımız bazı tedbirlerle hem su kirlenmesini önleyebilir hem de suyu sağlıklı bir şekilde tüketebiliriz. Bu nedenle ülkemiz yarımada olduğu ve üç tarafı da denizle kaplı olduğu için gerek yer altı suları gerekse yerüstü suları bakımından zengindir. Fakat unutulmayan gerçek şu ki su kaynaklarımız sanayi atıkları ve evsel atıklarla kirlenmektedir. Bu kirliliğin en önemli nedenleri endüstriyel ve evsel atıkların arıtılmadan direk su kaynaklarına verilmesi, düzensiz bırakılmasıyla birlikte tarımda bilinçsizce zirai ilaçlamanın yapılması ve aşırı gübrelemenin yapılmasıdır.

Endüstrinin çevre kirliliğine yol açmasının sebepleri diğer çevre kirliliğine neden olan sebeplerden çok daha fazladır. Özellikle fabrika ve diğer endüstriyel üretim yapan kuruluşların sıvı atıklarını su kaynaklarına bırakması yerüstü sularının kirlenmesine, bu kirlenmeye bağlı olarak toprağın ve bitki örtüsünün etkilenecek şekilde kirlenmesine ve doğanın tahrip edilmesine yol açmaktadır. Bunun yanında köylerden kentlere göç oranının artmasının teknoloji ve sanayinin artmasına bağlı olduğu ve bunun da çarpık kentleşmeye yol açtığı bilinen gerçekler arasındadır. Su kirliliğinin oluşmasının diğer önemli nedenleri ise tarımda yapılan ilaçlama ve mücadeleler yapılırken kullanılan ilaç zerrelerinin rüzgârın etkisiyle sulara taşınmasıyla ya da bu ilaçların üretimini yapan fabrikaların ilaç atıklarını arıtılmadan su kaynaklarına bırakmasıdır. Öte yandan ziraatta kullanılan gübre ve ilaçlamaların bilinçsiz olarak çok fazla kullanılması, zamanla toprağın çoraklaşması ve verimini kaybetmesine neden olmasıyla birlikte bu gübre ve ilaçların topraktan sızarak hem yer altı hem de yer üstü sularına karışması sonucu su kirliliğinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır¹⁵⁵. Anlatılar

¹⁵⁵ Göl ,Akarsu ve Denizlerimizde Kirlilik,Deniz Hakkında Bilgilendirme Sitesi,www.zipkinci.com (E.T:01.12.2016)

çerçevesinde Çevre Kanunun böyle bir hükmü alarak ne kadar yerinde bir uygulama yaptığını gözler önüne seriyor.

Katı atık bırakan veya evsel atık su deşarjı yapan tanker, gemi ve diğer deniz araçlarından bin (dahil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 10 Türk Lirası, bin ilâ beş bin (dahil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 2 Türk Lirası, beşbin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 40 Kuruş, idarî para cezası verilir.

Ülkemizin üç tarafı denizlerle kaplı olduğu için ülkemizde deniz kirliliğinin önlenmesi ve deniz kirliliğine neden olan deniz araçlarının denetimi çok önemli bir yer tutmaktadır. Deniz araçlarının kirliliğe neden olduğu ve tüm dünya kamuoyunun gündemine girmesi en yoğun 1960 yıllarında gerçekleşmiştir. Özellikle gemilerin oluşturduğu petrol kirliliğini engellemek için yapılan faaliyetler çok daha eskiye dayanmaktadır¹⁵⁶. Gemilerden açığa çıkan petrol kirliliği sorunu, çok kapsamlı olduğu ve bir ülkenin tek başına çözemeyecek bir sorun olması sebebiyle ülkelerin uluslararası bir düzenlemeyle bu sorunu çözmesi zorunlu hale gelmiştir. II. Dünya Savaşına girmeden önce düzenlenen uygulamaların ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı özellikle neticesiz kalması, savaş bittikten hemen sonra uluslararası kamuoyunun gündemine iyice oturan deniz araçlarının oluşturduğu petrol kirliliği hala günümüze kadar tazeliğini sürdürmektedir. Bütün dünyanın hukuksal açıdan her yönüyle ele alması ve en ince detayına kadar uluslararası sözleşmelerde düzenlenmesi gerektiğine tanık olmuştur. Gemi vb. araçların oluşturduğu petrol kirliliğinin günümüzde genel olarak yol açtığı deniz kirliliğine yönelik uluslararası anlaşmaların ne kadar gerekli olduğunu bir kez daha gözler önüne seriyor¹⁵⁷.

Her geçen gün nüfusun artmasıyla oluşan çevre kirliliği hat safhaya ulaşmaktadır. Çevre kirliliğini oluşturan diğer nedenlerin yanında hayvansal atıkların bilinçsizce alıcı ortama bırakılması da unutulmayan bir gerçektir. Büyük kentlerde hayvansal kaynaklı protein ve minerallere ihtiyaç daha fazla olduğundan bu gereksinimi karşılamak için hayvancılığın yoğun bir şekilde yapılması gerekir. Fakat bu durum özellikle büyük kentlerde çevre kirliliği bakımından çok büyük sorunlar doğurmaktadır. Özellikle hayvansal üretim yapan işletmelerden çıkan atıklar ıslahının yapılmaması ve su

¹⁵⁶ Cavid Abdullazade , **Petrol Kirliliği :Gemilerden Kaynaklanan Petrol Kirliliği**,Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi S.4 2009,s.696

¹⁵⁷ Cavid Abdullazade , **Petrol Kirliliği :Türk Hukukunda Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi**,Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi ,S.4 2009 ,s.698

sızıntılarının doğal su kaynaklarına bırakılması çok ciddi çevre kirliliğine neden olmaktadır.

Hayvancılıkla ilgili gelişen teknolojik uygulamaların çoğu tarımsal alanlara ve çevreye zarar verebilecek niteliktedir. Bu durumu azaltabilecek tedbirler alınmakta fakat sorunlar tamamen giderilememektedir. Hayvan çiftlikleri dışında ortaya çıkan zararlı atıkların nedenlerini sıralayacak olursak gübre depolanmasının uygun yapılmaması, ölen hayvanların çevre kirliliği oluşturmaması için çukur açılıp gömüldükten sonra ayrıca üzerine kireç maddesinin dökülmemesi, çiftliklerde yeterli kapasitede hazırlanmış kesim yerleri ve yemlik depolarının olmaması benzeri nedenlerle ve bu olumsuz şartların oluşturduğu yarattığı kötü koku ve çevreye oluşturduğu görüntü kirliliğini de içine alan çevre kirliliği şeklinde meydana gelmektedir. Bu nedenlerle çiftlik ve hayvansal üretim yapan işletmelerde meydana gelen hayvansal atıkların çevre kirliliği oluşturacak nitelikte olmaması için alınması gereken yasal uygulamalar ve teknik faaliyetler gerçekleştirilip uygun şekilde projelendirilip incelenmesi gerekmektedir. Çiftliklerde ortaya çıkan kirlilik oluşturan unsurlar, sanayi atık ve evsel atıklardan farklı olarak noktasal bir çevre kirliliği oluşturmayıp daha geniş ve kapsamlı bir alana yayılmasıdır. Bunun yanında su kirliliğinin ciddi boyutlara ulaşmasının en büyük nedeni hayvansal atıkların doğru ıslah edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Ülkemizin düzenlediği Çevre Kanunu'nun ilgili maddelerinin ne ölçüde değerli olduğunu bu açıklamalarla görmekteyiz.

Katı atık bırakan veya evsel atık su deşarjı yapan tanker, gemi ve diğer deniz araçlarından bin (dahil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 10 Türk Lirası, bin ilâ beşbin (dahil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 2 Türk Lirası, beşbin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 40 Kuruş, idarî para cezası verilir.

Eskiden katı maddelerin imha edilmesi katı atıklardan kurtulmanın en kolay yolu olarak biliniyordu. Fakat sanayinin gelişmesinden sonra atık yapısı hızla değişmeye başlaması bu görüşü ortadan kaldırmıştır. Zira günümüzde plastik ve kimyasal maddelerin üretimi hızlandığı için atık maddelerin yakılması hem maliyetli hem karmaşık hem de çevreyi çok kötü bir şekilde kirlettiği için tercih edilmemektedir. Atıkların yakılarak imha edilmesi en kötü çözüm yollarından biri olduğu, çözümünden ziyade ölüme sebebiyet verebilecek çok büyük bir tehdidi beraberinde getirmektedir. Atıkları imha eden tesislerin olması sanayinin işine gelmiş atık sorununun üstünü

örterek kurtulmanın yolunu bulmuş kirli ve sorumsuz bir üretim gerçekleştirerek varlıklarına devam etmişlerdir¹⁵⁸.

Atıklardan kurtulmak için atıkların yakma tesislerde imha edilmesi bir çözüm olarak değil daha çok gerçekleştirilen yatırım ve girişimlerin yağmalanması anlamına gelmektedir. Sınırlı sayıdaki kaynaklarımızın korumak yerine onları yok edilmesine göz yummak toplumumuzda utanılacak bir başarısızlığın olduğu görülmektedir¹⁵⁹. Ayrıca katı atık olarak bilinen hayvansal gübreler ve hayvan ölülerinin zararlı atıklar yerüstü sularına veya yeraltı sularına ulaşarak içme ve kullanma su kaynaklarımızın kalitesini bozmanın yanında bu suların artık kullanılamaz hale getirmektedir. Katı atıklar aşırı biyokimyasal oksijen ihtiyacı nedeniyle su kirliliğine neden olurlar. Bunun yanında hayvansal atık maddeleri patojen yani hastalık yapıcı olan bir kirlenmeye yol açması yaşanabilecek tehlikeler arasındadır. Bu hastalık etkenlerinin en büyük nedeni su kaynaklarımızın içerisinde bulunan potansiyel azot, fosfor veya diğer zararlı kimyasal maddelerin varlığıdır. Küçük çiftliklerde ya da tavuk üretimi yapan hayvancılık işletmelerinde atık sorununa çok rastlanılmayıp meydana gelen atıklar gübre olarak değerlendirilmekte ve toprağı ıslah eden bir materyal olarak bilinmektedir. Büyükbaş ve kümes hayvanları çiftliklerinde yoğun üretiminin başlaması, hayvansal atıkların gübre olarak dağılımında bir sorun teşkil etmiştir. Hayvansal üretim gerçekleştiren işletmelerin çevre üzerinde oluşturduğu en olumsuz zarar, bir kısım bulaşıcı nitelikte olabilecek hastalığın kaynağını oluşturmaktadır. (Örneğin kuş gribi ve domuz gribi günümüzde en çok bilinen bulaşıcı hastalık tipleridir). Bu nedenlerin çevreye bulaşma yolları doğrudan atıkların alıcı ortama bırakılması ya da dolaylı bir şekilde bırakılması şeklinde oluşmaktadır. Büyükbaş ahırları ve kanatlı hayvan çiftliklerinden ortaya çıkan atıkların ıslahı için atıkların depolandığı çukurlar, canlılar için çok büyük hastalık etkeni olarak görülmektedir. Hayvanların oluşturduğu bazı hastalık etkenlerinin etkisini yitirmesi bir hafta ile üç yıl arasında sürmektedir. Kaynaklanan bazı hastalık etkenlerinin doğada yaklaşık 1 hafta ile 3 yıl canlı kalabilmeleri, çevrede meydana gelebilecek kirliliğin haftalarca aylarca hatta belki yıllarca etkin olabileceğinin bir göstergesidir.

¹⁵⁸ **Atık Yakma Neden Yasaklanmalıdır**,Greenpeace Bilgi Paylaşım Sitesi ,www.greenpeace.org, (E.T:29.11.2016)

¹⁵⁹ **Atık Yakma Neden Yasaklanmalıdır**,Greenpeace Bilgi Paylaşım Sitesi ,www.greenpeace.org,

Bunu yanında hem depolama hem de yakma faaliyetlerinin yapılması atık sorununa çözüm üretmede yanlış bir politikanın sergilendiğini göstermektedir. Çünkü atık sorununa, engel olacak çözümlere zaman ayırarak ve yatırımlar gerçekleştirerek çözüm bulmaktansa, atık sorunlarını çözebilecek yönetim uzmanlarına danışmak, onlardan yardım istemek her zaman yapılması gereken bir yöntemdir. Ayrıca gerçek ve kalıcı çözüm düşünce yapısında, süreklilik gerektiren sıkı bir değişime ihtiyaç vardır. Bu çözümler için uygun materyalleri kullanmak, uygun ürünleri tasarlamak ve mümkün olduğunca tüketimin kontrol altına alınmasından başlamak gerekir. Geriye kalan her atığın imha edilmesi ve geri dönüşümle üretime kazanılması, üretken bir ekonomi için gereklidir¹⁶⁰. Ülkemizde yürürlükte olup Çevre Kanunu'nda ilgili maddelerde belirtilen ve yukarda belirtilen maddeler bu tür tutarsızlıkların önüne geçmek için düzenlenmiştir. İdari nitelikteki cezalar ele alındığında, Çevre Kanunu'nda geçen idari nitelikli hükümlerin bazıları aşağıda verilmiştir. Çevre Kanunu'nda yer alan çevreyi kirletenlerle ilgili önemli görünen hükümler aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır. Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar.

Dünya yaşayan tüm canlıları barındırdığı gibi insanoğlunun ürettiği eşyaları da bünyesinde barındırmaktadır. Üretilen her eşyanın belli bir kullanım ömrü vardır. Çevre ortamına atılan bir kısım eşyalar, dünyamızda aylarca hatta yıllarca bozulmadan kalır ve varlığını korur. Bu eşyalar atık haline geldiği için hem doğamızın kirlenmesine yol açıyor hem de çevremizin kirlenmesine meydan veriyor. Oluşan çevre kirliliği birçok canlının yaşamını riske attığı gibi bütün dünyayı da tehdit altına alıyor. Bu bağlamda atılan her eşyanın ya da atığın doğada ne kadar süre kalacağı ve çürüme ömrünün bilinmesi gerekmektedir ki ona göre tedbirler alınıp meydana gelecek tehlikelerin önüne geçilsin.

Ülkemizde son zamanlarda geri dönüşüm faaliyetleri aracılığıyla ekonomiye birçok katkı sağlandı. Özellikle şişe ve kâğıt gibi atık eşyalar, ekonomiyi sağlamanın

¹⁶⁰ **Kalıcı Zehirler-Dioksinler ve Furanlar** ,Greenpeace Bilgi Paylaşım Sitesi, www.greenpeace.org, (E.T:01.12.2016)

yanında atıkların çevreye verebileceği birçok zararı da önledi. Tüm dünya atıkların çevre kirliliği oluşturmaması ve geri dönüşüm sağlayarak ekonomilerine katkıda bulunması için birçok geri dönüşüm uygulaması gerçekleştirmektedir. Atıkların, doğamızda, suya ve toprağa zarar verdiği herkesçe bilinen gerçekler arasındadır. Bunun yanında suya bilinçsizce atılan katı ve sıvı atıkların suyu kirleterek, suda zehir etkisi yapması, kirlenen suyun balıklar tarafından yutulması neticesinde diğer canlılara bulaşması çok büyük risklerin doğmasına neden olacaktır. Toprağa da aynı şekilde yapılan hatalarla büyük kirlilikler meydana getirmekte bu tür durumlar dünyayı yaşanmaz hale getirmektedir. Bu denli zararlı atık maddelerin çevre kirliliğini oluşturmamasına engel olmak için bazı çözümlere başvurulmalıdır. Mesela şişelere farklı, kâğıtlara ve plastik şişelere ayrı ayrı çöp sepetleri hazırlanarak bu atıkların geri dönüşüm yoluyla üretime tekrar kazandırabiliriz. Çevreye mümkün olduğu kadar atıklar maddeler atılmamalı özellikle fabrika ve kimyasal maddeler uygun biçimde imha edilmeli ya da depolanmalıdır. Bunun yanında tıbbi atıkları da hafife almamak gerekli diğer atıklardan ayırıştırıp farklı uygulamalara tabi tutulmalıdır¹⁶¹. Çevre Kanunu'nda yukarıda verilen hüküm bu açıklamalara yönelik tedbirlerin alınmasında son derece önemlidir.

Çevre Kanunu'nda belirtilen hükümlerde yer alan teşvik ile ilgili madde aşağıdaki gibi verilen şekliyle yazılmıştır.

Çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesine ilişkin faaliyetler teşvik tedbirlerinden yararlandırılır. Bu amaçla her yılın başında belirlenen teşvik sistemine Bakanlığın görüşü alınmak sureti ile Hazine Müsteşarlığınca yeni esaslar getirilebilir.

Çevre kirliliğine neden olanlar kirlettiği hava, su veya topraktan kendileri de faydalandığı için bir nevi kendilerine zarar vermiş oluyorlar. Zira insanoğlu doğa içinde yaşamaktadır. Doğaya zarar vererek kendilerinin de içinde bulundukları doğa halkasına zarar vererek adeta kendi bindiği dalı keserek kendi yaşamlarını tehlikeye atmaktadırlar. Çevre kirliliğini önlemek ve canlıların daha doğal ve huzurlu bir ortamda yaşamalarına imkan vermek için bazı önlemler alınmalıdır. Bu önlemleri almak için öncelikle bir çevre kirliliği haritası çıkarmamız gerekir. Havadaki oksijen oranının çoğalması için yeşil alanları artırılması, termik santrallerin kurulmasını engelleyerek doğa tahribi önlenmeli, fabrikalara filtreli bacalar takılarak hava kirliliği en aza indirilmeli ve katı atık

¹⁶¹ **Atıkların Dünyaya Verdiği Zarar Ve Atıkların Yok Olma Süreleri**, Bilgi Ustam İsimli Web Sayfası , <http://www.bilgiustam.com>, (E.T:07.05.2008)

konusunda eğitimler verilerek halk bilinçlendirilmelidir.¹⁶²¹⁴ Ayrıca atık teneke, atık kağıt, atık cam ve alüminyum atıklarının ayrı yerlerde toplanarak geri dönüşüm sağlanmalı, aşırı kağıt tüketiminden kaçınılmalı, plastik poşetler yerine bez torbalar tercih edilmeli, yiyecek atıkların gübre olarak kullanılması için uygulamalar geliştirilmeli, insan sağlığına tehlike verebilecek kimyasal içerikli temizlik maddeleri yerine, doğal maddelerden, bitkilerden meydana gelen ve çevre kirliliği oluşturmayacak olan ürünler kullanılmalı ve alışveriş yaparken alınan ürünleri geri dönüşüme uygun olup olmadığı araştırılmalıdır.

Arıtma tesisi kuran, işleten ve yönetmeliklerde belirtilen yükümlülükleri yerine getiren kuruluşların arıtma tesislerinde kullandıkları elektrik enerjisi tarifesinin, sanayi tesislerinde kullanılan enerji tarifesinin yüzde ellisine kadar indirim uygulamaya Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Yaşadığımız dünya üzerinde su kaynaklarımız her geçen gün biraz daha azalmaktadır. Su kaynaklarımız içerisinde içmede kullanılabilecek kalitede olanlar neredeyse tükenme noktasına kadar gelmiş bulunmaktadır. Öte yandan hiçbir şekilde temizlenip arıtılmadan alıcı ortama verilen atık su, sürekli azalma hatta yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınan su kaynaklarının kirlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle arıtma işlemleri hızlandırılarak, mevcut su kaynaklarının verimli kullanılıp kirlenmesi engellenmelidir. Bu bağlamda arıtılmış atık sular suyun niteliğine göre birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Atık sular düzgün arıtıldıktan sonra uygun görülen alanlarda kullanılmalıdır. Çünkü insanlar için hayat kaynağı olan suyun azalması insanlık için ne kadar önemli bir sorun olduğu bilinmektedir.

Anlatılanlar çerçevesinde Çevre Kanunu'nda yukarda verilen hükmünün gerçekçiliğini gözler önüne sermektedir.

Çevre Kanunu'nda yer alan bilgi edinme ve başvuru hakkı ile ilgili hüküm aşağıda yürürlüğü girdiği şekliyle verilmiştir.

Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir.

Son zamanlarda insanoğlunu endişelendiren pek çok çevre sorunları vardır. Bunlar genellikle toprağın erozyonu, ormanlık alanlarda ağaç kıyımı yapılarak ormanın tahrip edilmesi, su kaynaklarının azalması, biyolojik çeşitliliğin artması, bazı bitki ve

¹⁶² **Çevre Kirliliği ve Çevre Kirliliğinin Önlenmesi**, Gizli İlimler Kütüphanesi Web Sayfası, <http://gizliilimler.tr.gg> (E.T:07.05.2008)

hayvan türlerinin azalıp nerede yok denecek olması, sera etkisinin oluşmasıyla iklim değişikliğinin yaşanması ve gürültü kirliliği gibi daha birçok neden sayılabilir. Bir ülkede çevre sorunlarının artması o ülkenin ekonomik ve kültürel anlamda gelişmesiyle ilgili doğru orantı vardır. Gelişmemiş özellikle Afrika ülkelerinde çevre sorunlarının hat safhada olması bu durumun bir göstergesidir. Özellikle gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin çevresel sorunlarına bakıldığında zaman her ülkenin birbirinden farklı sorunlarının olduğu görülmektedir. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelere oluşan çevre sorunları yoksulluktan kaynaklanırken gelişmiş ülkelere ise tam tersi zenginlikten doğan çevre sorunlarının olduğu görülmektedir.

Gelişmiş ülkelere bir yandan ulaştırma yoğunluğu diğer yandan sanayinin artmasıyla, çevre kirliliğinin hat safhaya ulaştırmaktadır. Gelişmiş ülkelere sanayinin alıcı ortama bıraktığı atıklarla toprak ve su kaynaklarının kirlenmesi, fabrikalarda çıkan zehirli dumanların etkisiyle havanın kirlenmesi ve taşıt sayısının fazlalığıyla havadaki karbondioksit salınımının artması başlıca çevresel sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında aslında çevresel sorunların en başta gelişimini tamamlamış ülkelere ortaya çıktığı görülmektedir. Gelişimini tamamlamamış ülkelere ise çevresel sorunların oluşmasındaki en büyük etken gelir düzeylerinin düşük olması nedeniyle teknolojinin yetersiz kullanılması ve bu durumda üretimi karşılayamamasından ileri gelmektedir. Gelişmemiş ülkelerin en büyük sorunu içme suyu kaynaklarının yetersiz olması, kanalizasyon atıklarının atılmasını sağlayan sisteminin düzgün olmaması ve bu durumun da salgın hastalıklara yol açması en bilinen en büyük sorunlardandır. Ayrıca nüfusun hızlı artması ve teknolojiyi tarımda kullanamamalarından, ormanlık alanları tarımsal alanlara dönüştürmeleri erozyon gibi felaketlerin yaşandığı görülmektedir¹⁶³. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen birçok ülkeden daha fazla imkânlarla sahiptir. Çevre kirliliği oluştuğunda ya da çevre kirliliği tehlikesi oluşursa ilgili kurumlara gidilerek başvuru yapılabilir. Bilgi edinme ve başvuru her vatandaşın görevidir.

Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir.

¹⁶³ Ateş Beyazıt Hayta, **Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ailenin Yeri ve Önemi**, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 7, S: 2 (2006), s.363

Bilgi Edinme Hakkı vatandaşların devlet kurumlarının görevlerine istinaden ellerinde olan bilgileri öğrenip bilgi alma hakkına denmektedir. Bireyler kendilerini ilgilendiren konular olsun ya da merak ettikleri konular hakkında herhangi bir bilgiyi öğrenebilirler. Bu durum kamu kurum ve kuruluşlarının daha şeffaf bir hale gelmesine daha da demokratikleşmesine zemin hazırlıyor, vatandaşın da yönetime dâhil olmasına katkı sağlıyor. Doğrudan ilgili olsun veya olmasın, merak ettikleri herhangi bir bilgiyi elde edebilirler. Ayrıca hem bireyler hem dernekler hem vakıflar hem de şirketler ve tüzel kişiliğe sahip kurumlar bilgi edinme hakkına sahiptir. Bunun yanında daha önce yayınlanmış ya da basın ve medya aracılığı ile halka sunulmuş bilgiler tekrar başvuran kişiye verilmez. Eğer vatandaşın istediği bilgi ilgili kurumun istenilen bilgi hakkında özel olarak çalışma yapılacak bir bilgi ise bu bilgi verilmez. Mesela arıcılık yapan bir kişi bir yayladaki lale sayısı ne kadar acaba diye öğrenmek istese bunda bir sakınca yoktur ancak bunun öğrenilmesi için özel bir araştırma gerekiyorsa başvuru reddedilir. Bu yüzden çevreyle ilgili her türlü başvuru yapılabilir ama çevreye zarar verecek bilgilerin talep edilmesi müstesnadır.

2.4. Kabahatler Kanunu ve Çevre Hukuku

Kanunilik ilkesi tarafından düzenlenmiş olan 4. maddeye göre; (1) Hangi fiillerin kabahat oluşturduğu, kanunda açıkça tanımlanabileceği gibi; kanunun kapsam ve koşulları bakımından belirlediği çerçeve hükmün içeriği, idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle de doldurulabilir.

(2) Kabahat karşılığı olan yaptırımların türü, süresi ve miktarı, ancak kanunla belirlenebilir.” 1. fıkrada kabahat fiili açısından kanunilik ilkesi esnek tutulup kapsam ve koşulları (çerçevesi) kanunla belirlenen hükümlere bağlı olarak idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle kabahat fiilinin tanımlanabileceği öngörülmüştür. Kapsam ve koşulları belirlenen çerçeve hüküm Kabahatler Kanunu’nun “Amaç ve kapsam” başlıklı 1. maddesinin 1. fıkrasında ortaya konulmuştur. Buna göre, bu Kanunun amacı; toplum düzenini, genel ahlâkı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni korumaktır. İdare, genel ve düzenleyici işlemleriyle kabahat ortaya koyarken ancak toplum düzenini, genel ahlâkı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni korumak amacıyla hareket edebilir. “Yasa koyucunun idareye getirdiği bu sınırlama yöneten-yönetilen ilişkisi içinde temel

hak ve özgürlüklere saygı ile bağlantılıdır. Bu saygı, maddede açıklanan yasallık ilkesi ile temellendirilir ve ortaya çıkar.”¹²⁸

5326 sayılı Resmi Gazete’de çevreyi kirletme ile alakalı 41. madde içerisinde Kabahatler Kanunu kapsamında yer alan ve çevreyi kirletene uygulanacak yaptırımlar belirtilmektedir¹²⁹.

- Evsel atık ve artıkları, bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yirmi Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bireysel atık ve artıkların atılması halinde de bu fıkra hükmü uygulanır.
- Fiilin yemek pişirme ve servis yerlerinde işlenmesi halinde işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye, beşyüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.
- Hayvan kesimine tahsis edilen yerler dışında hayvan kesen veya kesilen hayvan atıklarını sokağa veya kamuya ait sair bir alana bırakan kişiye, elli Türk Lirası idarî para cezası verilir.
- İnşaat atık ve artıklarını bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yüz Türk Lirasından üçbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir. İnşaat faaliyetinin bir tüzel kişi adına yürütülmesi halinde bu tüzel kişi hakkında verilecek idarî para cezasının üst sınırı beşbin Türk Lirasıdır. Bu atık ve artıkların kaldırılmasına ilişkin masraf da ayrıca kişiden tahsil edilir.
- Kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyasını bunların toplanmasına ilişkin olarak belirlenen günün dışında sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakan kişiye elli Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu eşyanın toplanması hususunda belediye tarafından belirli aralıklarla yılda üç günden az olmamak üzere belirlenen günler önceden uygun araçlarla ilân olunur.
- Kullanılamaz hale gelen motorlu kara veya deniz nakil araçlarını ya da bunların mütemmim cüzlerini sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakan kişiye ikiyüzelli Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bunların kaldırılmasına ilişkin masraf da kişiden ayrıca tahsil edilir.
- Bu kabahatler dolayısıyla idarî para cezasına belediye zabıta görevlileri karar verir.

¹²⁸ Yurtcan, Erdener, Kabahatler Kanunu ve Yorumu, Beta Basım Yayım, İstanbul 2005, s. 5

¹²⁹ Resmi Gazete, 31 Mart 2005 CUMA - Sayı : 25772, Kanun no: 5326

- Bu kabahatler dolayısıyla meydana gelen kirliliğin kişi tarafından derhal giderilmesi halinde idarî para cezasına karar verilmeyebilir.
- Bu madde hükümleri, belediye sınırları içinde uygulanır.
- Özel kanunlardaki hükümler saklıdır.

2.5. Topluluk Davaları

Topluluk davaları belirli olan veya belirlenebilir olan bir sınıf için sınıfın kendisinin içerisindeki kişilerce açılan davalara verilen isimdir. Bu duruma örnek olarak tüketici birlikleri, odalar veya dernekler örnek olarak gösterilebilmektedir. Buradaki en önemli amacı bu sınıfa ait olan kişileri korumak veya kamu yararı gözetilerek toplumun tümünü korumaya alma durumu oluşturmaktadır. Bu tür davaların en önemli özelliği belirli kişi veya kişileri korumanın yanı sıra toplulukları koruma amacının olmasıdır. Bu anlamda düşünüldüğünde sınıf davaları maddi hukuku ilgilendirdiği kadar, dava açmada hukuki yarar, davada ehliyet, kesin hükmün etkisi, hak arama hürriyeti ve adalete erişim hakkı vb. hususlar bakımından usul hukukuna ilişkin kuralları da doğrudan ilgilendirmektedir¹³⁰.

Çevre ile alakalı tüm sorun ve olumsuz durumlar toplumun büyük bir çoğunluğunu ilgilendirmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde çevre hukuku ile alakalı birçok topluluk davasına rastlanmaktadır. Bunlardan birisi Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından idari bir dava olan 25866 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2005/8944 sayılı Bakanlar Kurulunun Cargill Tarım A.Ş lehine serbest bölge kurulmasına dair kararının iptali istemidir. Davanın açıklamasında ortaya konulan gerekçe Bursa İli Orhangazi İlçesi Gemiç Köyü Karapınar mevkiinde 1634,36,1311,1312,1313 ve 1317 sayılı parsellerde yer alan Cargill Tarım Sanayi ve Tic. A.Ş ye ait mısır işletme tesislerinin bulunduğu alan, İznik gölü ve çevresi koruma havzası olarak koruma altına alınmış ayrıca Tarımsal Niteliği Koruncak alan-sulama alanı ve uzun mesafeli koruma alanı olarak belirtilmiştir. Koruma altında olan toplam 212.240 m² büyüklüğündeki bu arazinin özel endüstri bölgesi olarak ilan edilmesine ilişkin 05.07.2005 tarih ve 25866 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2005/8944 sayılı Bakanlar Kurulu kararının iptali için TMMOB tarafından dava açılmıştır. Bu dava

¹³⁰ V.Karaaslan ve M. Eroğlu, “Kolektif Hukuki Himayenin Farklı Görünüm Şekilleri: Class Action ve Topluluk Davaları” Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIII S 3-4.2009. s.210- 212.

açılması ve açılış şekli dikkate alındığında bireysel olmadığı görülmekte ve bir topluluk davası olduğu ortaya çıkmaktadır¹³¹.

Topluluk davalarına örnek olarak ortaya konulabilecek bir diğer dava ise Bergama Altın Madeninin kapatılması için açılmış olan davadır. Davacı konumunda olan Ege Çevre ve Kültür Platformuna bağlı olan köylüler belirli bir topluluk olarak dava açmışlar ve daha temiz bir çevre ve sağlıklı yaşam için altın arama çalışmalarının durdurulmasını istemiştir. Davanın konusu Davanın konusunu Bergama-Ovacık yöresinde siyanürlü altın madenciliği yapmak için Eurogold Madencilik Şirketi'nce çalışma başlatılmış, yöredeki 9 gr/ton altın ve 11 gr/ton gümüş tenörü içeren 2.980.000 ton rezervi kullanmak için Enerji Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmış, siyanür liçi yöntemiyle altın çıkarılması çalışmalarına başlanmıştır. Madencilik çalışmasının durdurulması için İzmir 1. İdare Mahkemesi'nde dava açılmış ve mahkeme, madencilik etkinliğine gerekli önlemleri almak şartıyla izin vermiştir. Bergama'nın Ovacık bölgesinde siyanürlü liç yöntemiyle altın madeni işletilmesine izin veren İzmir 1. İdare Mahkemesi'nin 2 Temmuz 1996 tarihindeki 1996/538 Karar ve 1994/643 Esas sayılı kararının usul ve kanuna aykırı olduğu öne sürülerek (Danıştay tarafından) bozulma istemine ilişkindir. Yargıtay konu ile alakalı yürütmenin durdurulması kararını almıştır¹³².

Topluluk davalarına örnek olarak gösterilebilecek bir başka dava ise Yarımburgaz Birlik ve Dayanışma Derneği adına Yalçın Kır tarafından açılmıştır. Davanın konusu Küçükçekmece İlçesi Yarımburgaz Mevkii 'Rezerv Yapı Alanı' kararının yürütmesinin durdurulması ve iptali talebinden ibarettir. Dava dilekçesinde "İstanbul İli, Küçükçekmece İlçesi, Yarımburgaz mevkii, 2012/3573 ve 2014/6028 sayılı Bakanlar Kurulu kararına istinaden 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Kapsamında "Rezerv yapı alanı" olarak belirlenmiş ve işbu karar 28.04.2015 açıklanan nedenlerle söz konusu idari işlemin yürütmesinin durdurulması ve iptal edilmesi hususunda bu davayı açma zarureti doğmuştur" beyanı yer almaktadır¹³³.

¹³¹ Emel, Hanağası, Davada Menfaat, Ankara: Yetkin Yayınları, 2009. s.157.

¹³² Özbay, Grup Davaları, s.57; N. D. Yıldırım, "Kollektif Hukukî Himaye Medeni Usul Hukukunda Sonun Başlangıcı Mı, Etkin Hukukî Himayenin Vazgeçilmez Unsuru mu?" Yargıtay Dergisi, 1997/1, 1997. s.308 vd.

¹³³ Özbay, Grup Davaları, s.57; N. D. Yıldırım, "Kollektif Hukukî Himaye Medeni Usul Hukukunda Sonun Başlangıcı Mı, Etkin Hukukî Himayenin Vazgeçilmez Unsuru mu?" Yargıtay Dergisi, 1997/1, 1997. s.308 vd.

2.6. Çevre Hukukunda Dava Yolları

Araştırmanın bu bölümünde Çevre hukukunda yer alan dava yollarına yer verilmektedir. Bu bağlamda idari ve ceza davaları olarak iki başlık çerçevesinde incelenmektedir.

2.6.1. İdari Davalar

İdare, üzerine almış olduğu sorumluluk, izin ve denetim yetkileri ile çevre üzerinde etki oluşturabilecek girişim ve faaliyetler üzerinde etki edebilmekte ve kontrol altına alabilmektedir. Bu durum dolayısı ile çevrenin korunmasında en etkin yöntem olan önleyici tedbirlerin alınmasında önemli bir işleve sahiptir. İdare, bu çerçevede çevreye zarar verebilecek faaliyetlere izin vermeme, yapılan denetimler sonucunda çevreye zarar verdiği belirlenen faaliyetleri durdurma ve özellikle para cezası gibi diğer idari yaptırımları uygulama yetkisine sahiptir. İdarenin bu yaptırımları uygulaması ise kanunlar gereği doğrudan olabileceği gibi başvuru üzerine de olabilmektedir.

Mevzuatımız içerisinde yer alan idari başvuru ile alakalı olarak genel nitelikli düzenlemeler bulunmaktadır. Anayasa da yer alan “Dilekçe hakkı” başlıklı 74 üncü maddesi gereğince, “Vatandaşlar, (Ek ibare 3.10.2001 gün ve 4709/26 sayılı Kanun) ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, (Ek ibare 3.10.2001 gün ve 4709/26 sayılı Kanun) gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.”¹³⁴,

Çevre Kanunu’nun 30 uncu maddesine göre, “Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişiler idari makamlara başvurarak bu faaliyetlerin durdurulmasını isteyebilirler.” Bu hüküm, çevreyi kirleten ya da bozan faaliyetlere karşı idari makamların haberdar edilerek harekete geçirilmesini sağlamak açısından önemlidir. Madde metninden anlaşıldığı üzere çevrenin kirlenmesi ile doğrudan bir menfaat ilişkisi olmayan ve sadece haberdar olanlara idari makamlara başvuru hakkı tanınmıştır. Başvuruyu yapanlar açısından menfaat ölçütü aranmamaktadır. Acaba aynı şekilde bu hak, idari yargıya başvurmada da tanınabilir mi? Çevrenin kirlenmesinden sadece haberdar olan herhangi bir vatandaş, çevrenin ortak sahibi sıfatıyla yargıya başvurabilecek midir? 30 uncu maddede hakkın öznesi

¹³⁴ Bülent Tanör, Nemci Yüzbaşıoğlu: Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, 2002.

olarak “gerçek ve tüzel kişiler” belirtildiğinden bu haktan yararlandırılmak istenilenlerin kapsamının geniş tutulduğu anlaşılmaktadır¹³⁵.

İdari yargı, çevre hakkının gerçekleştirilmesi açısından idarenin çevreyi etkileyebilecek karar ve faaliyetleri ile çevreyi bozan veya olumsuz yönde etkileyen ya da bozabilecek veya olumsuz yönde etkileyebilecek, kamu veya özel kuruluşların işlemlerinin, hukuka uygunluğunu denetlemektedir. İdare ile vatandaşlar arasında çevreden kaynaklanan uyuşmazlıkların giderilmesinde ve idarenin eylem ve işlemlerinin denetiminde idari yargı dışında bazı mekanizmalar da geliştirilmektedir. Örneğin yargı birliğinin uygulandığı kimi ülkelerde idarenin hukuka uygun hareket etmesini sağlamak amacı ile “ombudsman” kurumuna da yer verilmektedir. Genel olarak yasama organı tarafından görevlendirilen ve bağımsız olarak hareket eden ombudsman (kamu denetçisi), vatandaşlar tarafından idarenin eylem ve işlemlerine karşı yapılan başvuruları kabul eder ve idarenin hukuka uygun hareket etmesini, siyasal denetim ve kamuoyunu harekete geçirme yolu ile sağlar¹³⁶.

Konu ile alakalı bir örnek dava Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı tarafından açılan ve maden arama faaliyetlerin ÇED kapsamı içerisine alınmasına yönelik yapılan değişiklik ile ilgilidir. 23 Haziran 1997 günlü Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin ÇED Ön Araştırması Uygulanacak Faaliyetler Listesinin (EK II) 18 inci maddesinde maden arama faaliyetlerine yer verilmiştir. Madencilik çalışmalarında rezerv ortaya çıkarmak amacıyla yapılan arama faaliyetleri esnasında mevcut topografyada büyük tahribatların yapıldığı, rezervin ekonomik olmadığı hallerde mevcut durumun rehabilite edilmeden arazinin terk edildiği hususu değerlendirilerek arama faaliyetleri ÇED Yönetmeliği kapsamına alınmış ve söz konusu yönetmelik hükmü düzenlenmiştir¹³⁷.

Bu hükmün iptali istemiyle açılan davada Danıştay;

“... Maden rezervinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılacak olan arama faaliyetleri sırasında maden arama alanı olan arazilerin tahrip olduğu, rezervin ekonomik olmadığı durumlarda yeterli rehabilite yapılmadan arazilerin terk edildiği bilinen bir gerçektir. Bu durumda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve artıkların zararsız hale getirilmesi ve bu hususta önlemler alınması amacıyla doğada tahribatlar yapabileceği

¹³⁵ A.g.e. s. 195.

¹³⁶ A.g.e. s. 195

¹³⁷ Danıştay Altıncı Dairesinin 19.11.1998. tarihli ve E.1997/4496 , K.1998/5631 sayılı kararı.

açık olan maden arama faaliyetinin Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Ön Araştırma listesine dahil edilmesinde hukuka ve mevzuata aykırılık bulunmamaktadır.”

gerekçisiyle davanın reddine karar vermiştir.

Diğer yandan Orman Genel Müdürlüğü tarafından, İzmir İli, Bergama İlçesi, Ovacık, Çamköy, Narlıca Köyleri mülki hudutları dahilinde İR:3549 ruhsat nolu altın madeni sahasında Eurogold Madencilik A.Ş adına verilen izinlerin süresinin uzatılmasına ilişkin işlemler tesis edilmiştir. Bu işlemlerin bildirilmesine ilişkin Orman Genel Müdürlüğü işleminin iptali istemi ile iki dava açılmıştır. Bu davada istem ilk derece Mahkemesince reddedilmiş, bu kararın temyiz edilmesi üzerine de Danıştay tarafından onanmıştır. Söz konusu karar, karar düzeltme yoluna başvurulmaması nedeniyle kesinleşmiştir. Orman Genel Müdürlüğünün işlemi aleyhine açılan ikinci dava ise, İzmir 1. İdare Mahkemesinde açılmış olup, bu davada, dava konusu işlemin iptaline karar verilmiş ve bu karar Danıştay 8. Dairesinin kararı ile bozulmuştur¹³⁸.

Yukarıda yer alan bilgi ve davalar idari davalar ile alakalı alınmış kararları ve idari davaların özelliklerini kapsamaktadır.

2.6.1. Ceza Davaları

Ceza yargılaması soruşturma aşaması ile başlamaktadır. Soruşturma aşaması Cumhuriyet Savcısının ve kolluk kuvvetlerinin ilgili şikâyet yahut suç duyurusu üzerine delil toplama, araştırma, isnad edilen hukuka aykırı fiil ile suçu işlediği iddia edilen fail ile aradaki illiyet bağının var olup olmadığının araştırılmasını kapsamaktadır.

Soruşturma aşaması ise şikâyete tabi suçlar yahut re’sen araştırılacak suçlar bakımından farklılık göstermektedir. Şikâyete tabi suçlarda 6 aylık zamanaşımı bulunmaktadır. Bu süre içerisinde suçtan zarar görenin polis, jandarma gibi kolluk kuvvetleri yahut Cumhuriyet Savcılığı aracılığıyla şikayetçi olduğunu bildirmemesi durumunda söz konusu şikâyet süresi dolduğundan işlendiği beyan edilen suç kovuşturulamaz hale gelmektedir. Suç duyurusu ise ihbar anlamına gelmekle birlikte mağdur yahut 3. kişilerce de yapılabilmektedir. Cumhuriyet Savcısı şikâyet yahut suç durusu ile başlayan soruşturma aşamasını yürütmektedir. Bu bağlamda delillere adli bakımdan astı konumunda bulunan kolluk ile erişir, araştırmaları tamamlar ve hukuka

¹³⁸ Danıştay 8. Dairesinin 30.12.2003 tarih ve E.2003/2096, K.2003/6173 sayılı Kararı.

uygun talep ve isteklerin araştırılması için ilgili kurum ve kuruluşlardan bilgi talep edebilir, işlem yapılması talimatını verebilir¹³⁹.

Cumhuriyet savcısının adli olayın soruşturması ile ilgili delilleri toplaması durumunda iddianame düzenlemesi gerekmektedir. Düzenlenen iddianame görevli ve yetkili ceza mahkemesine tevdi edilir. Ceza mahkemesinin söz konusu iddianameyi Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca incelemesi gerekmektedir. İnceleme sonucunda on beş günlük süre içerisinde iddianame kabul edilir yahut eksikliklerin tamamlanması için C. Savcılığına geri iade edilir. Eksikliklerin tamamlanması ile iddianame kabul edilir ve ceza davası açılmış olur. Aradaki inceleme süresinde ise ceza davası teknik olarak açılmamış sayılmaktadır. Diğer bir deyişle ceza davası (kovuşturma aşaması) iddianamenin kabulü ile başlamaktadır¹⁴⁰.

Cumhuriyet Savcısı iddianame düzenlemeksizin soruşturma aşamasında kovuşturmaya yer olmadığına karar verebilmektedir. Bu durumda toplanan deliller ve yürütülen soruşturma neticesinde şüpheli (suçun faili) hakkında ceza davası açılmasına yetecek bulguların olmadığına kanaat getirilmektedir. Cumhuriyet Savcısının kovuşturmaya yer olmadığı kararı ile ceza davası açılmaksızın ilgili şikâyet veya suç duyurusuna son verilmektedir. Verilen kovuşturmaya yer olmadığı kararlarına karşı şikayetçinin, mağdurun yahut suç duyurusunda bulunan 3. kişinin itiraz hakkı mahfuzdur. Yukarıda da kısaca bahsettiğimiz üzere ceza davaları hukuk davalarının aksine kişilerin bireysel iradesiyle açılmamaktadır. Bu nedenle ister mağdur konumunda bulunan şikayetçi, isterse fail konumunda bulunan şüpheli yargılamanın temeli olarak soruşturma aşamasını almalı ve soruşturma aşamasından Yargıtay aşamasına kadar sürecin dikkatli olarak takibini yürütmelidir. Zira ceza yargılaması neticesinde ortaya çıkan sonuç hukuk mahkemesi kararlarından kimi zaman daha ağır niteliktedir¹⁴¹.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan 2872 sayılı çevre kanunu uyarınca verilecek idari para cezalarına ilişkin tebliğ ile beraber¹⁴²;

¹³⁹ Nevzat Toroslu, Ceza Hukuku Açısından, s. 121-122.

¹⁴⁰ A.g.e. 122.

¹⁴¹ Nevzat Toroslu, Ceza Hukuku Açısından, s. 121-122.

¹⁴² Resmi Gazete, 28 Aralık 2015 Pazartesi - Sayı : 29576, Kanun no: 8321

- 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 20'nci maddesinde, Kanuna aykırılık halinde uygulanacak idari para cezaları belirlenmiştir.
- 30/3/2005 tarihli ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 17'nci maddesinin yedinci fıkrasında idari para cezalarının her takvim yılı başından geçerli olmak üzere o yıl için 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca tespit ve ilân edilen yeniden değerlendirme oranında artırılmak suretiyle uygulanacağı ve bu şekilde yapılacak hesaplamalarda bir Türk Lirasının küsurunun dikkate alınmayacağı hükmü yer almaktadır.
- Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanarak 11/11/2016 tarihli ve 29885 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 474) uyarınca 2016 yılı için yeniden değerlendirme oranı %3,83 olarak tespit ve ilan edilmiştir.
- Bu duruma binaen, 2872 sayılı Kanunun 20'nci maddesinde yer alan para cezaları 1/1/2017 tarihinden itibaren belirtilen miktarlarda uygulanacaktır.
- 28/12/2015 tarihli ve 29576 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2872 Sayılı Çevre Kanunu Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Tebliğ (2016/1) yürürlükten kaldırılmıştır.

2.7. Yargı Kararları

Çevrede meydana gelen kirliliğin ve tahribin ortadan kaldırılıp, çevrenin tekrar eski doğal haline dönüştürülmesi için gerekli iyileştirilmelerin yapılmasının ne kadar maliyetli ve zaman alıcı olduğu herkesçe bilinmektedir. Bunun yanında ekonomik bir kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan girişim ve uygulamaların, doğa hayatına zarar vermeden ve çevre sorunlarını ortaya çıkarmayacak şekilde düzenlenmesi en sağlıklı ve tedbir almaya yönelik bir yöntem olduğu kararlaştırılmıştır.

Alınan bu karar doğrultusunda çevrede meydana gelen kirlilik ya da tahribin düzenlenmesinden önce, bu sorunların meydana gelmesinin önüne geçip, bazı gerekli önlemlerin alınması konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Çevre Kanunu'nda bu önlemlerin alınmasıyla ilgili bazı raporların oluşturulmasını sağlamak için bir takım düzenleme mekanizmaları oluşturmuştur. Kanunda önlemlerin alınıp, çalışmaların düzenli bir şekilde yürütülmesi için yeni yöntemlere başvurulmuştur. Bu yönetmelerin en önemlisi; "Çevresel Etki Değerlendirmesi" olarak bilinmektedir. Buna kısaca ÇED

denilmektedir. İngilizce de buna “Environmental Impact Assessment” denilmektedir. Bu değerlendirme raporu ilk defa Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ülkelerinde kabul edilmiştir. Bu ülkelerde başlangıçta sanayilerde üretim gerçekleştiren işletmelerin çevreye mümkün olduğu kadar, en az düzeyde zarar verecek biçimde etki etmesini sağlayacak bazı uygulamaların ele alınması sağlanmıştır. Çevre Kanunumuzda 20.Maddenin (e) bendinde belirtildiği gibi;

Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecine başlamadan veya bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçenlere yapılan proje bedelinin yüzde ikisi oranında idarî para cezası verilir. Cezaya konu olan durumlarda yatırımcı faaliyet alanını eski hale getirmekle yükümlüdür. Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde verdikleri taahhünameye aykırı davrananlara, her bir ihlal için 10.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), bir girişim ya da projenin gerekli olan faaliyetlerinin ele alındığı, yapılan yatırımların değerlendirildiği ve projelerle ilgili bazı önemli sonuçların elde edildiği bir işlemdir. ÇED’in amacı projelerin doğru bir şekilde değerlendirip sağlıklı kararların alınmasını sağlamak ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına engel olmaktır. Bunun yanında kalkınmanın devamlılığını meydana getirmek ve bu işlemler neticesinde varılan kararların uygulamak ve ileriye yönelik bazı tehlikelerin oluşmasını engellemek için gerçekleştirilen faaliyetlerin tümü diyebiliriz. Örnek vermek gerekirse, Çevre ve Orman Bakanlığı’nın almış olduğu karara göre “Çevre Etki Değerlendirmesi gerekli değildir” denilmiş, Adıyaman İlinde yer alan, Çelikhan İlçesindeki, Çam pınar adlı bir köyde yer alan, maden işleme faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün bu işletmenin faaliyet göstermesini olumlu görmüş fakat Malatya Belediye Başkanlığı’nın da görüşü alınarak, Belediye’nin vereceği izin doğrultusunda değerlendirileceğini belirterek işletmenin faaliyetlerin geçici olarak durdurulması kararını almıştır. Bu karara işletme dava açıp işlemin iptal edilmesini talep etmiştir. Adıyaman İl Özel İdaresi bu uygulamayı değerlendirerek II. sınıf gayrisihhî müessese çerçevesinde İşyeri Açma ve Çalıştırma Ruhsatına sahip olan maden alanının, Malatya İlini ilk önce ele alarak, iki tane ilçede ve dokuz tane de beldede bulunan altı yüz bin vatandaşın içme suyu olarak kullandıkları su kaynağının uzak mesafe koruma sahasında olduğu saptamıştır¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Şanlıurfa İdare Mahkemesi K., E.2009/94, K.2009/1927. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XV, Y. 2011, s.3

Kurumlar arasında yaşanan başka bir uyuşmazlık tada, faaliyete geçmek için başvuruda bulunulan bir işletmenin kil ocağı projesi Çevre ve Orman Bakanlığı “ÇED Gerekli Değildir” demiştir. Fakat dava açılmış, açılan dava sürecinde, kil ocağı yapılması planlanan alanla ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca birinci dereceden doğal sit alanı olduğunu belirterek projenin iptalini istemiştir¹⁶⁶.

Rize ilinde İdare Mahkemesinde görülen bir davada, Rize İlinin Çayeli İlçesinde bulunun Buzlu pınar Köyü sınırlarında Büyükdere adı verilen güzergâhta İyon Enerji Üretimi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi’nin kurmak istedikleri, Kayalar Regülâtörü ve Hidroelektrik Santrali projesi için “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir” kararı verilmiştir. Alınan bu karar doğrultusunda Çevre ve Orman Bakanlığı’nın hazırlamış olduğu ÇED raporunun ve Planlama Genel Müdürlüğü’nün yapmış oldukları işlemlerin iptal edilmesi için dava açılmıştır. İlgili kurumların almış oldukları kararların amaçlarına yönelik olarak uyuşmazlık yaşandığını, ele alınan projenin detaylı bir ÇED raporuna ihtiyaç duyulduğu, değerlendirme yapıldıktan sonra, sorunlar ve tehlikelerin ortaya çıkmaması için bazı hesaplamalar yapılması gerekirken, bu değerlendirmeler bu önemli hususların göz ardı edildiği kararlaştırılmıştır. Dava neticesinde ÇED gerekli değildir kararının alınmasında hukuksal açıdan bakıldığında kanunlara uymadığından işlemin iptaline karar verilmiştir¹⁶⁷.

Öte yandan Maden çıkarma uygulamalarına karşı çıkan Artvinliler 2013 yılında mahkemelere başvurarak yürütmeyi durdurma kararı istemişler fakat süreç askıda kalmıştır. 2014 yılında Artvin’de madencilik faaliyetlerinin yapılmayacağına dair yerel mahkemelerce karar alındı ve bu karar Danıştay mahkemesinde onaylandı. Danıştay’ın bu kararı üzerine Eti Bakır A.Ş, yeni bir Çevresel Etki Değerlendirmesi olarak çalışmalarına tekrar başladı. Alınan ÇED raporunun olumlu olması şirketin lehine yapılan bir uygulama oldu. Yeşil Artvin Derneği Bedrettin Kalın, ilgili şirkete olumlu rapor verdiği için ÇED raporu kararına karşı dernek olarak dava açtıklarını belirtti. Bunun yanında Cengiz Holding bünyesinde olan Eti Bakır Anonim Şirketi yalnız bakır çıkarmak yetkisine sahip olduğu halde bakır madeniyle birlikte altın ve bakır madeninin de bulunması yerel halkta şirketin altın madeni de çıkarma kaygısı taşıyor¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Tacettin, ŞİMŞEK, “Çevresel Etki Değerlendirmesi, Mevzuat, Uygulama ve Sorunlar”, Danıştay Başkanlığı, Sempozyum 11 Mayıs 2010, 142. Yıl, s.63-91.

¹⁶⁷ Danıştay Kararları Işığında Hidroelektrik Santraller Hasan AKGEDİK 316 TAAD, Yıl: 4, Sayı: 15 Ekim 2013.

¹⁶⁸ **8 Soruda Cerattepe Davası**, Uluslararası Haber Sitesi , <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37407143> (E.T:29.11.2016)

Madencilik yapılmasına karşı olan Artvinliler, bu bölgenin heyelan riski taşıyor olması maden çıkarma faaliyetleri açısından önemli bir sakınca olduğunu görüp bölgenin kültür, turizm ve doğa zenginliğinin yıkılması bakımından endişe ediyorlar. Çünkü Cerattepe'nin alt kısmında Kafkasör Yaylasının olması, sağ yönünde Hatila Milli Parkının olması, sol yönünde Kent Ormanının varlığı ve son olarak arka kısmında Atabarı kayak merkezi adı verilen bir eğlence merkezinin olması ne kadar değerli bir bölge olduğunu gözler önüne seriyor. Bunun yanında maden çıkarma işleri yüzünden su kaynaklarının kirlenmesinden endişe duyduklarını belirtilmektedir.

Artvinlilerin duyduğu risklerin karşısında Eti Bakır A.Ş. madencilik faaliyetleri yapılırken siyanür maddesinin kullanılmayacaklarını ve bir teleferik araçları hazırlandığı için yol yapılmasından dolayı ağaç kesiminin de olmayacağı yönünde açıklama yapmaktadırlar. Eti Bakır Anonim Şirketi ayrıca maden çıkarma işlemlerinde Artvin dâhil çevre köylerinin hiçbir alanında heyelan tehlikesinin olmayacağını belirtiyor bunu bilimsel raporlarla ispatlamaya çalışıyorlar. Bölge halkı yürütülmenin durdurulması için dava açtı ancak bu süreçte Rize İdari Mahkemesinden çıkan kararla ÇED raporundan dolayı yürütülmenin durdurulması kararı ret edilmiştir. Bu karardan sonra şirket madencilik uygulamalarına devam edebilir fakat halka bu kararı bir üst mahkemeye temyiz için gönderme hakkı doğacaktır¹⁶⁹.

Hava kirliliğine neden olan en önemli etmenlerden biri de nükleer enerji santralleridir. Daha önce ülkemizde kurulması planlanan fakat defalarca engellenmeye çalışılan proje son günlerde tekrar gündeme geldi. Akkuyu Nükleer Güç Santrali Mersin ilimizin Gülnar ilçesinde yer alan Akkuyu mevkiinde yapılması planlanıyor. İnşasının tamamlanması halinde ülkemizde ilk defa enerji üretimi yapan bir nükleer enerji santrali olma özelliğini taşıyacaktır. Akkuyu projesi Rusya ve Türkiye arasında imzalanan bir ikili milletlerarası anlaşmadır. Rusya'ya ait bir kamu şirketi olan Atomstroyexport'i bedel almayarak teslim etmiştir. Atomstroyexport Akkuyu'ya kendi temin edeceği ekonomik kaynaklarla inşa edecek ve ürettiği enerjiyi on beş sene süreyle Türkiye'ye satacak olup Türkiye bu enerjiyi 15 yıl boyunca alacağına dair garanti vererek anlaşmaya varmıştır. Nükleer Güç Santralinin hangi tarihte üretim yapacağına ilişkin kesin bir tarih yoktur. Bu santral 4 ünitelerden oluşacak olup her bir ünite 1200 MWe

¹⁶⁹ **8 Soruda Cerattepe Davası**, Uluslararası Haber Sitesi , <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37407143> (E.T:29.11.2016)

olacaktır. Akkuyu Nükleer Güç Santrali tek başına Türkiye'nin elektrik ihtiyacının % 6 karşılayacağı düşünülüyor¹⁷⁰.

Akkuyu santralinin kurulması 1976'dan bu yana gündemde ancak çevre örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının baskılarıyla sürekli ertelenmiştir. Ecemiş fay hattının bu proje çevresinde olması ayrı bir tehdit oluşturuyor¹⁷¹.

Öte yandan TEMA Vakfı nükleer santralin çevre kirliliğine neden olacağı gerekçesiyle bu santralin yapımını engellemek için dava açtı. Çevre düzenleme planlarını takibe alan TEMA, projelere göre Mersin ve Karaman illerinde yapılan tadilatlarla itiraz etti. TEMA'nın İtirazı ret edilince çevre düzenleme planlarının kısmen iptal edilmesi ve yürütmenin durdurulması talebiyle dava açıldı.

Bu itirazlar ve durumlar ele alınarak yenilenebilir enerji alanındaki potansiyelimiz incelendiğinde bu miktarın 136.600 MW seviyesinde olduğu görülmektedir. Ancak kullanmakta bulunduğumuz miktar ise 18.659 seviyelerinde yer almaktadır. Potansiyelimiz ve kullanım miktarımız göz önüne alındığında aradaki farkın oldukça büyük bir seviyede olduğu görülmektedir. Hidro elektrik alanındaki dünya ortalaması ele alındığında kapasite faktörü %44 olarak belirlenmektedir. Ülkemizde ise bu rakam son 25 yılın kapasite faktörleri incelendiğinde bu sonucun %42 dolaylarında seyrettiği ortaya çıkmaktadır. Bu durumun üretim faktörlerine yansımada ise dünya ortalamasının yıllık 8760 saat olduğu ancak ülkemizin 3854 saat elektrik üretimi yapabildiği gözlemlenmektedir. Burada rakamlar ile ifade edilen durumlar incelendiğinde nükleer santral ülkemiz için bir seçenek olarak görülmemelidir. Ülkemiz için nükleer santral önemli ihtiyaçtır¹⁷².

Kalkınma hedefine ulaşmak için çevre yönetiminde oluşan en önemli yöntem hiç kuşkusuz ÇED'dir. ÇED'in faaliyet projelerine uyguladığı, sayısal ve büyük ölçekten küçük ölçekle sınırlı olan bir etki değerlendirmesi olduğu herkesçe bilinmektedir.

¹⁷⁰ **Akkuyu Nükleer Güç Santrali**, Wikipedia Uluslararası Bilgi Platformu, www.wikipedia.com (E.T:29.11.2016)

¹⁷¹ **Nükleer Santrallerin Önemi Yararları ve Zararları**, Ağrı Yerel Haber Web Sitesi, www.diyadinnet.com (E.T:27.11.2016)

¹⁷² **Nükleer Santraller Ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler**, Nükleer Enerji

Proje	Uygulama	Dairesi	Başkanlığı	,
-------	----------	---------	------------	---

http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FBelge%2FNukleer_Santraller_ve_U

lkemizde_Kurulacak_Nukleer_Santrale_Iliskin_Bilgiler.pdf (S.G.T 12.07.2016 E.T: 29.11.2016)

Gelişmiş ülkelerde ÇED 20 yıl önce ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerde ÇED'in kapsamı daha çok (önleme, işbirliği ve eşgüdüm, katılım, entegrasyon, ihtiyat ilkeleri) meydana getiren bir uygulama olarak kullanılmaktaydı. Ülkemizde 1993 tarihinde yürürlüğe giren ÇED Yönetmeliği ile birlikte, ÇED ile ilgili uygulamalar yaklaşık 20 yıldır sürdürülmektedir. Önemi herkes tarafından kabul edilen ÇED Yönetmeliği, bu süre içerisinde özellikle görsel medyada en çok tartışılan, en çok uyuşmazlık konusu olan çevre ile alakalı düzenleme olarak da dikkat çekmektedir. Bu anlaşmazlıkla neticesin de alınan mahkeme kararları çevreye yönelik alınan hakların iyileştirilmesine yardımcı çok fazladır. Birçok sektör, kamu kuruluşlarını ve tüzel kişilikleri ya da gerçek kişilikleri ilgilendiren ÇED sisteminde başarılı olup olunmadığının ortaya çıkarmak çok zordur. Fakat beklenen aşamaya ulaşıldığını söylemek, çalışmamızda açıklanan sorunlar ve yargı kararlarına bakıldığında mümkün görünmemektedir. Bu kadar çok paydaşı olan ve entegre bir yaklaşım sergilenmesi gerekli olan işlemleri doğru yönetmenin önemi ve zorluğu ortadadır. Bu sebeple kurumsallaşmasını henüz tamamlayamamış olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ÇED uygulamalarındaki sorumluluğu ve kapasitesi üzerinde de önemle durulması ve geliştirilmesi gerekmektedir. ÇED işlemlerinde elde edilen neticeler, uygulamalarla alakalı bütün değerlendirme aşamalarında göz önüne bulundurulmalı ve böylece ÇED gerçek hedefine ulaştırılmalıdır.

2.7.1. İdareler Arasında Çelişkili Kararlar

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, çevresel düzenlemeler, bu düzenlemeleri uygulamak durumunda olanların gerçek durumunu dikkate almamaktadır. Aslında çoğu zaman, fakir ve gelişmekte olan ülkeler, doğal hayatı koruyan ya da tehlikeli atıkların bertaraf edilmesini yasaklayan kuralların ve ilkelerin hukuk çerçevesinde uygulanması açısından gerekli olan ekonomik ya da bilimsel araçlara sahip değildirler. Çevre hukukunun uygulanması için hem toplumda bu bilincin oluşması hem de devlette bu irade ve kararlılığın bulunması gerekmektedir. Bu anlamda çevre hukuku oluşturulması ve uygulanması ciddiye gerektiren bir konudur¹⁴³.

Ayrıca, mevzuattaki karmaşa ve yetki çatışması da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Halen görevde bulunan ve daha önce kurulmuş olan hükümetlerin programlarında “çevre” konusu etkili bir politika olarak yer almamıştır. Ayrıca bu mevzuatın etkin bir biçimde uygulanması konusunda bir irade ve kararlılık

¹⁴³ Sami Selçuk, Adli Yıl Açış Konuşması, (2000-2001), Yargıtay Başkanlığı, 6 Eylül 2000,

bulunmamaktadır. Ancak Avrupa Birliği'nin talepleri ve uyumlaştırılacak mevzuat arasında çevre mevzuatının geniş yer tutması nedeniyle, çevre konusundaki çalışmalar devam etmektedir. Bu açıdan üzerinde durulması gereken ilk saptamamız, mevzuatın uygulanmasından doğan bu eksiklik ve aksaklıklar ile yetki çatışmasının uyuşmazlıklara neden olduğu, bu sorunlar giderilmedikçe, çevre sorunlarına ilişkin daha pek çok uyuşmazlığın doğacağı ve yargıya yansıyacağıdır. İkinci tespitimiz ise yargının bu uyuşmazlıkların çözümüne yönelik verdiği çok önemli kararlara rağmen, yönetimin bu kararları göz ardı etme ve uygulamama eğiliminde olduğudur.

Çevrenin korunmasında yargının önemli bir rolü bulunmakla birlikte, bu rolü henüz yeterince kavranamamış ve benimsenememiştir. Çevre hukukunda politik mercilerin dışında, idarenin işlem ve eylemlerinin tek denetim olanağı yargı denetimi ile mümkün olup, yürütmenin öneminden dolayı mahkemelerin, çevre konusundaki karar alma sürecine müdahale edip edemeyeceğinin bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir.

GSM Yönetmeliği ile ÇED Yönetmeliği, aslında farklı amaçlarla hazırlanmış olmalarına rağmen, arasında örtüşmeler ve çelişkiler bulunduğu bir gerçektir. GSM Yönetmeliği, çevre ve toplum sağlığının korunması açısından önem gösteren gayri sıhhi müesseselerin zararlı etkilerinin yok edilmesi veya en az düzeye indirilmesi, doğal kaynakların kirlenmelere karşı korunması, söz konusu müesseselerin kontrol altına alınması, ruhsatlandırılması ve denetlenmesindeki usul ve esasları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu Yönetmelikteki faaliyetler, meskenlere ve insanların ikametine mahsus diğer yerlere uzaklığına ve özellikle toplum sağlığına olan etkileri açısından sınıflandırılmıştır. Oysa ÇED Yönetmeliği, gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlerin inşaat, işletme ve işletme sonrası fiziksel, biyolojik, sosyal ve ekonomik çevre üzerine olumlu ya da olumsuz yöndeki etkilerinin belirlenmesinde, tespit edilen olumsuz etkilerin önlenmesi ya da zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ve teknoloji alternatiflerinin değerlendirilmesi sonucunda; faaliyetin yapılıp yapılmayacağına karar verilmesi amacıyla sürdürülen çalışmaları kapsayan ÇED sürecinde, uygulanacak idari ve teknik esasları içermektedir. ÇED Yönetmeliğinde faaliyetler, çevre üzerine olan kirleticilik vasıflarının yüksek olup olmadığına göre sınıflandırılmıştır. ÇED kalkınmanın gereği olan faaliyetlere çevre üzerine olabilecek olumsuz etkilerini önceden belirleyebilmek ve bu olumsuzluklar ortaya çıkmadan önlemek için gerekli önlemleri tespit etmek ve kalkınmanın

sürdürülebilirliğinin sağlanması için getirilmiş tahmin ve önleme dayalı çalışmalar bütünüdür¹⁴⁴.

Bunun yanı sıra 4734 sayılı “Kamu İhale Kanunu”nun 5 inci maddesinin 6 ncı fıkrası, ilgili mevzuat gereği Çevresel Etki Değerlendirme Raporu gerekli olan işlerde, ihaleye çıkılabilmesi için ÇED olumlu belgesinin alınmasını zorunlu kılmıştır. Ancak, doğal afetlere bağlı olarak ihale edilecek yapım işlerinde ÇED Raporu aranmayacaktır¹⁴⁵.

Çelişkili kararlar ile alakalı olarak, Karaman ili, Merkez ilçesi, Akçaşehir Kasabası mevkiinde bulunan ve Ege Makine ve Elektrik Üretim San. A.Ş. tarafından işletilecek olan İR.200612418-İR.200612406- İR.200612398 ruhsat numaralı IV. Grup kömür ocağı için verilen ÇED Olumlu Kararının iptaline ilişkindir.

Yerel mahkeme kararında yürütmeyi durdurma kararında değindiği gerekçelere yer vererek, yer seçiminin yanlış olması, projenin olumlu etkilerinden çok olumsuz etkilerinin varlığı, tarımsal faaliyetin ortadan kalkacak oluşu gerekçeleriyle ÇED Olumlu Kararı’nın iptaline karar vermiştir¹⁴⁶. Erzincan’ın İliç İlçesi Yakuplu Köyü yakınlarından Anagold Madencilik tarafından işletilen altın, gümüş, bakır madeninin revizyon projesine Erzincan Valiliği 31 Mayıs 2016 tarihinde ÇED gerekli değildir kararı vermiştir. İliç’in 3 kilometre uzağında olan maden sahası, ilçeye bitişik durumdaki Çöpler madencilik projesine de komşu bir durumdadır. Madenci şirket 25 hektar ve üstü projeler için ÇED Raporu zorunluluğunu gözeterek proje tanıtım dosyasında faaliyet alanını 24.87 hektar göstermiştir. Oysa madenci şirketin bölgede 1.184.91 hektar ve 13.747,51 hektar olmak üzere toplam 14.932,42 hektarlık iki farklı ruhsat alanı bulunmaktadır. İliçli yurttaşlar madene verilen ÇED Gerekli Değildir kararına karşı Erzurum 1. İdare Mahkemesi’ne dava açtılar. Davanın diğer gerekçelerinin yanı sıra en önemli dayanaklarından birisi de şirketin bu toplam ruhsat alanıdır. Geçtiğimiz günler sonuçlanan davada mahkeme, şirketin ve Erzincan Valiliğinin madenin 25 hektarlık alanda faaliyet yürüteceği, bu nedenle ÇED Gerekli değildir kararının doğru olduğu yönündeki savunmasını kabul etmemiştir¹⁴⁷.

Yukarıda yer alan örnekler çelişkili yargı kararlarına örnek olabilecek niteliktedir.

¹⁴⁴ RG. 22.01.2002 tarih ve 24648 sayı.

¹⁴⁵ A.g.e.

¹⁴⁶ Evrensel.net, iliç'teki altın madeninin faaliyeti durduruldu, 20.12.2016.

<https://www.evrensel.net/haber/300451/ilicteki-altin-madeninin-faaliyeti-durduruldu> Erişim Tarihi 01.03.2017.

¹⁴⁷ A.g.e.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Araştırmanın bu kısmında çevre sorunları ile alakalı bakanlıklar tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmalara yer verilmektedir.

3.1. Ülkemizde Çevre Sorunlarına Yönelik Bakanlıkların Gerçekleştirmiş Olduğu Çalışmalar

3.1.1. Türkiye Çevre Sorunları Ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu

Türkiye’de her bakanlık çevre konusunda kendileri üstüne düşen sorumlulukları büyük bir titizlikle yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Son yıllarda çevre sağlığı ile ilgili hassasiyetlerin çok yoğun bir şekilde yaşandığı herkesçe bilinmektedir. Bu sorunların ilk ayağını sağlık görevlileri ve oluşturduğu için Sağlık Bakanlığına çok büyük görevler düşmektedir. Bununla birlikte denetim ve önlemlerin düzenli bir şekilde yürütmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığının sorumluluğunu da hafife almamak gerekir. Adı geçen her iki bakanlık iş birliği içerisinde, bilgilerini sürekli güncelleyip, çevre sorunlarıyla ilgili konuları yakından takip etmelidirler. Ayrıca sorunlar yaşanmadan önce oluşabilecek sorunlarla ilgili tahminler yapıp gerekli tedbirlerim alınmasını sağlamalıdır. Bu anlatılanlar ışığında bazı bakanlıkların yapmış olduğu faaliyet raporları kısaca anlatılmaya çalışılacaktır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu çok kapsamlı sorunları ele alarak bazı önemli değerlendirmeler yapmaktadır. Türkiye yaşanan çevresel olayların hukuksal açıdan ele alınması için İl Çevre Şehircilik ve Müdürlükleri tarafından hazırlanmaktadır. Bu raporun hazırlanma amacı halkın bilinçlendirilmesi ve çevre sorunlarının hukuki açıdan ele alınıp, yargı kararlarının bu rapora göre verilebilmesidir. Bunun yanında çevre sağlığı için kurumların gerçekleştirdiği faaliyetlerin halka duyurulması hedef alınmıştır. Halkın çevre sorunları ile ilgili tepkisini ölçmek ve bu sorunların önüne geçmek maksadıyla bir anket düzenlenmiştir.

Meydana getirilen Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporunda yer alan veriler hem ülke içinde hem de uluslararası camiada izlenmektedir. Çalışmalar neticesinde ortaya çıkan tepkiler, yeni önlemlerin alınmasına zemin

hazırlamıştır. Ayrıca çevre sorunlarının düzenlenmesine yönelik yeni eylem planlarının hazırlanmasına vesile olmuştur.

Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu çevre sorunlarının belirlendikten sonra, incelenmesi sırasında oluşan sorunların giderilmesi için bir sıralama sistemi oluşturulmuştur. Her soruna bir öncelik sırası verilmiştir. Bu sıralama Çevre ve Şehircilik Bakanlığı takip etmekte olup gelişmeleri halka duyurmaktadır. Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporuna bakıldığında zaman ülkemizde 2012 yılında elde edilen verilere göre, çevremizde meydana gelen sorunların durumuna bakıldığında, 32 şehrimizde su kirliliği mevcut bulunmakta, 27 şehrimizde hava kirliliğinin olduğu görülmüş, 19 şehirde de zararlı atıkların, 2 şehirde gürültü kirliliğinin var olduğu ve son olarak bir şehrimizde de erozyonun meydana geldiği görülmüştür. Bu sorunlar en dikkat çekici sorunları olduğu belirtilmektedir. Yapılan değerlendirmelere göre 2012 yılından önceki yıllarda bazı illerde en önemli sorun haline gelen zararlı atıkların alıcı ortama bırakılma olayı ve hava kirliliğinin meydana gelmesi, 2012 yılından sonra bu durumun azaldığı görülmüştür. Bu azalmanın kaynağında, doğalgaz tüketiminin arttığı ve geri dönüşme yönelik alınan tedbirlerin yer aldığı ileri sürülmektedir. Fakat su kirliliğinin öncelikli çevre sorunu olarak bilindiği şehirlerin sayısında artma meydana geldiği belirtilmektedir.

Büyük bir sorun olarak görülen su kirliliğini oluşturan en önemli etkenler ve alınacak önlemler raporda sıralanmıştır. Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporunda su kirliliğine göre bir analiz yapıldığında, neden-sonuç ilişkisi göz önüne alınarak, bazı sınıflandırmalar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu yerüstü suları ayrı sınıflandırılıp, bu sularda kirliliğe neden olacak etkenleri ve kirlilik oranları teker teker sıralanmıştır. Yerüstü sularının kirlenmesinin en önemli etkenler; evsel atık olarak belirtilen kirli suyun yerüstü su kaynaklarımıza karıştırılması ve tarımda kullanılan gübre ve ilaçlamalar bilinçsizce kullanılması gibi etkenler belirtilmektedir. Bunun yanında evsel katı atıkların da yerüstü sularının kirlenmesine neden olduğu belirtilmektedir. Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporunda yer alan bilgilere göre yeraltı sularının kirliliğinde değerlendirme yapılırken 15 tane şehrin kendi sınırlarını kapsayan, toplamda 61 tane yeraltı su kaynağının kalitesi hesaplanmıştır. Bu sularda da en önemli kirlenme nedeni, tarımda mücadele için kullanılan ilaçlar ve aşırı gübreleme yapılması sonucunda kirlenmiş olduğu söylenmektedir. Bunların yanında yeraltı sularının kirlenme nedeninin evsel atık olarak

belirtilen, katı ve sıvı atıklar ile sanayi bölgelerinde atılan zararlı atıklar başka bir etkindir. Ayrıca hayvansal üretim gerçekleştiren işletmelerde açığa çıkan atıklar, muhtemel başka bir kirlenme nedeni olarak belirlenmiştir.

Raporda su kaynaklarının geri kalan kısmı ise yüzme suyu olarak tabir edilen su kaynaklarıdır. Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü belirtilen raporda, toplam 20 şehrin sınırları içerisinde yer alan toplam 198 yer belirlemiştir. Bu yerler genelde yüzme amacıyla kullanıldığı ve bu su kaynaklarının analiz edilip, kalitesinin ortaya çıkması için çalışmalar başlatılmıştır. Analizi yapılan bu yüzme sularının tek tek kalite seviyeleri ortaya çıkmış, yüzde oranları raporda yer almıştır. Bu incelemeler sonucunda, yüzme sularında bilinen en büyük kirlilik nedenin evlerden atılan kirli sular olduğu ileri atılmaktadır. Bu atık suların dışında deniz ve göl araçları olarak nitelendirilen gemi, kayık, bot gibi araçlar yüzme sularının kirletilmesindeki ikinci en önemli nedendir. Analizler sonucunda en iyi deniz suları Marmara ve Akdeniz suları, iyi olarak belirtilenler ise Karadeniz ve Ege denizi olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında Marmara denizinde kötü yüzme yerlerinde bulunduğu rapor içinde açıkça belirtilmiştir. Göllerimizdeki yüzme amaçlı kullanılan sularından, Konya Beyşehir Gölü çok kötü bir sınıfta olduğu ve bu gölün kirlenmesindeki en kötü etkiyi yine evsel katı ve sıvı atıkların oluşturduğu belirtilmektedir. Ayrıca Beyşehir Gölü üzerinde taşımacılık yapıldığı için kirlenme oranı katlanarak sürekli artmaktadır. Diğer taraftan sanayi ve tarımda mücadele için kullanılan ilaçlama ve gübreleme su kirliliğini oluşturan etkenler arasında bulunmaktadır. Sonuç olarak ilçelerdeki su kirliliği ilerdeki su kirliliğine oranla daha fazladır.

Türkiye’de meydana gelen hava kirliliği Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu içerisinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bütün 81 ilimizin hava kirlilik oranları sıralanmıştır. Bütün iller göz önünde bulundurulduğunda hava kirliliğini oluşturan en büyük etkenin imalat sanayi olduğu belirtilmiştir. Bu iller başlıca; İstanbul, Kocaeli, Karabük, Bursa, Bilecik ve Hatay illeridir. Bu şehirlere bakıldığında çoğunluğun Marmara Bölgesinde olması ilgi çekici bir sonuçtur. Batı Karadeniz illerinde bakıldığında en fazla Karabük ilinin olduğu görülmektedir. Karabük ilinde hava kirliliğinin en büyük nedeni Kardemir adı verilen Demir Çelik fabrikasının şehrin merkezinde olmasıdır. Düzce de diğer Batı Karadeniz Bölgesinde en fazla kirliliğe maruz kalan şehri olduğu belirtilmektedir. Çanakkale’de termik santrallerin varlığı en önemli hava kirliliği sebebidir. Hava Kirliliğinin karayolu trafiğinden kaynaklandığı düşünülen şehirler, Aydın, Sakarya, Eskişehir, Kayseri ve Malatya illeri

olduğu belirtilmektedir. Anız ateşlerinin yakılması, kış aylarında tezek olarak kullanılan hayvan dışkılarının ısınmada kullanılması, araba lastiklerinin aşırı yakılması özellikle Batman şehrinde başlıca hava kirliliğini oluşturan nedenler dolarak sıralanmaktadır. Halk kalitesiz yakıt kullandığı için hava kirliliğinin önüne geçilmediği, illerden Antalya ve Şırnak şehirlerinde hava kirliliği en önemli kirlilik, Tekirdağ'da ise önemlilik sırasında ikinci olduğu saptanmıştır. Tekirdağ ve Kayseri şehirlerinde hava kirliliği çok bariz bir şekilde belirtilmiştir.

Toprak kirliliğine neden olan atıkların sorun oluşturmalarının en önemli nedeni, evlerden meydana gelen atıkların düzensiz depolanması olduğu raporda belirtilmiştir. Birçok şehirde düzgün depolama yerleri yoktur. Bazı illerde ise depolama yerleri var ama uzaklık gibi engellerden dolayı düzenli olarak depolanma işlemlerinin gerçekleşmemektedir.

Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu toprak kirliliğinin meydana gelmesinin en temel nedenini düzensiz depolanmış, katı atıklar ve sanayi bölgelerinden atıkların bilinçsizce atılmasıdır. Mersin şehrinde özellikle depolanan riskli atıkların toprağın kirlenmesinde en önemli rolü oynadığı belirtilmiştir. Maalesef Türkiye'de atıkların çevre kirliliğinin oluşmasında sorun olmaması için geri dönüşüm ve yeniden kullanımın yaygınlaşması gerektiği vurgulanmıştır. Toprak kirliliğinin çözümünde çok önemli yer tutan geri dönüşüm ve yeniden kullanım uygulamalarının çok yaygın olmadığı görülmektedir.

Gürültü kirliliğinin en yoğun olduğu bölge Adana ili olduğu Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporunda ele alınmaktadır. Gürültü kirliliğinin oluşması özellikle eğlence merkezlerinin sayılarının artması ve bu tür yerlere benzer mekânlardan çıkan seslerden kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca şehirlerin yerleşim merkezlerinde küçük çaplı üretim yapan imalathanelerin varlığı ve canlı müzik gürültüsü, yerleşim yerleri içerisinde küçük ölçekli imalathanelerin bulunması, otoyolların şehir merkezlerinden geçmesi gibi sebepler gürültü kirliliğinin oluşmasındaki en önemli nedenleri sayılmıştır.

Erozyonun ülkemizdeki şehirlerin büyük çoğunluğunda sorun haline geldiği bilindiği halde, daha önemli çevre sorunları olduğundan, erozyonunun bu çevre sorunlarının gölgesinde kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca erozyonun çevre sorunu olarak görüldüğü şehrimiz Sivas ilimizdir.

3.1.2. Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri

Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri, Prof. Dr. Çağatay Güler ve Zakir Çobanoğlu tarafından düzenlenmiştir. Bu çalışmada afet anında çevre sağlığıyla ilgili alınabilecek bazı önlemler ele alınmıştır. Toplum hayatını aniden, tedbir alınmasına fırsat vermeden, altüst etmesi sonucu, çok sayıda can kaybı ve yaralanma yaşanması olayı afet olarak tanımlanmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan yerlerde afet olaylarıyla ilgili çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Fakat bu kurumlar kendi aralarında iş birliği yapmadığı için çok ciddi sorunların ortaya çıktığı belirtilmiştir. Kurumlar çalışmalarını organize biçimde yürütmedikleri için çevre sağlığı konusunda bir gerileme yaşandığı ele alınmıştır. Afetler aniden geldiği için çoğu insanı hazırlıksız yakalamakta olduğu, bu tür durumların yaşanmaması için baştan afet planlarının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.

Birleşmiş Milletlerin doğal afetleri azaltmak için bazı çalışmalar gerçekleştirdiği anlatılmış, özellikle 1990'lı yıllarda on yıllık doğal afetleri azaltma faaliyetleri başlattığı belirtilmiştir. Doğal afetler meydana geldiğinde insanlar üzerinde oluşan etkiler değerlendirildiğinde, bunlardan en etkili olanları; deprem, yanardağ patlaması, su baskınları ve fırtına olduğu belirtilmiştir. Afetlerin meydana gelme etkenlerine göre iki sınıfa ayrılmıştır. Bunlara doğal afet ve yapay afet denilmiştir. Doğal afetler adından anlaşılacağı gibi meydana gelen doğa olayları olduğu belirtilmiş, bunları; deprem, su baskını, fırtınalar, çığ olayları gibi afetler sıralamıştır. Yapay afetleri ise savaş, göç gibi nedenlerin ortaya çıkardığını belirtmektedirler.

Yaşanan tüm afet olaylarından sonra veri analizi yapılması, bu verilerin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ve alınması gereken tedbirlerin alınması ve planlarda herhangi bir değişiklik oluşmuşsa duyurulması zorunluluğu olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında afet sonucunda hangi problemlerin neden meydana geldiği, nerede intikal ettiği, afetten kimlerin etkilendiği gibi soruların cevaplanması, afet olaylarının meydana geliş sebepleri araştırılıp, birtakım önlemler alınması gerekliliği ve bu afet olaylarında yaşanan birçok sorunun üstesinden gelinebileceği ele alınmıştır. Hazırlanan çalışmaya göre, afetlerin önlenmesi için yapılabilecek en önemli faaliyet, toplumların organize bir şekilde çalışması gerektiği ve organizasyonların yeterli hale gelmesi için toplumların, bilinçlendirilmesinin önemi dile getirilmiştir.

Çevre sağlığını ilgilendiren bütün ayrıntılar, Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporunun içerisinde bölümler şeklinde ele

alınmıştır. Afetlerin halk üzerinde oluşturmuş olduğu etkiler bu başlık altında sıralanmıştır. Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporunun içinde afetlerin kısa sürede, aniden gerçekleştiği için insan sağlığının kalitesinin düşmesine etki ettiği açıkça belirtilmiştir. Bu doğal afetlerin bazıları insan hayatının sona ermesini hızlandırdığını dile getirmektedir. Ayrıca çalışma içerisinde, büyük salgınların da afet olayı olabildiği belirtilmiş ya da büyük afetler sonucunda salgınların oluşabileceği ele alınmıştır. Fırtına ve kasırga olaylarının, patlama olaylarının, yangın facialarının, kuraklıktan meydana gelen kıtlık olayının ve salgınlardan dolayı meydana gelen travmalar ve zedelenmeler ölüme sonuçlanmadığı halde, deprem, erozyonlar, çığ olayları, volkan patlamaları, büyük deniz dalgalar ve su baskınlarında çok büyük ölüm sayılarıyla sonuçlandığı belirtilmiştir. Diğer taraftan yaş guruplarına göre meydana gelen etkiler ayrı ayrı sıralanmıştır.

Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporunun içerisinde ülkemizde meydana gelen en büyük felaketlerin başlıcaları zelzele, erozyon, sel baskını gibi olaylar olduğu belirtilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Doğal afetlerden İklimsel olan afetler (su baskınları, fırtınalar):

Su taşkınları çok ani bir şekilde yayılım gösterdiği için halk sağlığı açısından oldukça tehlike arz etmekte olduğu söylenmektedir. Çalışmaya göre halk sağlığının yanında, çevre sağlığı içinde risk oluşmaktadır. Çünkü su taşkınları alt yapıyı tahrip etmekte, zehirli maddelerin etrafa saçılmasına neden olmakta, yer altı tesisat sistemlerinin patlatılmasına sebep olmakta ve fare gibi bazı kemirgen hayvan türlerinin etrafa yayılmasını neden olduğu belirtilmektedir. Ayrıca su depoları gibi ihtiyaç gerektiren kaynakların patlamasına neden olduğu için son derece önemli bir afet olduğu gözden kaçmamaktadır.

Jeolojik olan afetler (Depremler, Volkanik patlamalar, Tsunami deniz dalgaları) Depremler ve diğer doğal felaketlerden dolayı yıkılan binaların altında kalan insanların, fiziki olarak bir travmaya maruz kalmakta olduğu belirtilmektedir. Özellikle deprem gibi doğal afetlerin yaşanmasının en büyük nedenleri nüfus yoğunluğunun artmasından dolayı hızlı kentleşmenin meydana gelmesi, binaların usulüne uygun olarak yapılmaması ve bu binaların denetimsiz inşa edilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Bu kontrolsüzlük ve denetimsiz binaların inşası genelde gelişmekte olan ülkelerde büyük bir sorun haline geldiği belirtilmiştir. Bunun yanında depremlerin sık yaşandığı ülkeler, depreme her zaman hazırlıklı oldukları ve bu ülkelerin özellikle gelişmekte olan ülkeler

olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu ülkelerde bina yapımında insanların depremlerden daha az yarayla kurtulmaları için kullanılan malzemeler bu doğrultuda seçilmektedir. Bu önlemler sayesinde meydana gelen doğal afetlerden en az fiziki yaralarla insanların kurtulduğu söylenmektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan ülkelerde insanların az bir zamanda işbirliği içerisinde girmeleri afet anında meydana gelen sorunların minimum düzeye indiği belirtilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde insanlar bu tür konularda neredeyse hiçbir faaliyete katılmaksızın kendilerine gelecek yardımları beklemektedir.

İnsan nedenli afetler (Ani patlamalar, Yangın faciaları, Uçak kazaları, Petrol faciaları, Radyasyon yayılmaları, Kuraklık ve kıtlık, Savaş ve çatışmalar)

İnsan nedenli bir diğer çevre felaketi ise kıtlık ve kuraklık olduğu belirtilmiştir. Kıtlık ve kuraklığın insanlardan kaynaklandığı belirtmek bu çalışmanın en önemli eksik görüşüdür. Zira kıtlık ve kuraklık insanlardan ziyade doğal nedenlerin sebep olduğu malumdur. Bu bağlamda en büyük sebebin iklim ve mevsimler olması hasebiyle insanlar denli felaket çeşitlerinden doğal felaket kısmında olması çok yerinde bir karar olur. Çalışmaya göre yer yüzüne düşen yağmur miktarı baz alındığı söylenmekte olup, başka bir tanımda ise kişilerin yeterli su kaynağının olmaması şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bunun yanında kıtlık ve kuraklık etkisinden dolayı bitki ve hayvan kaynaklı üretimde %30'luk bir azalma olduğu zaman buna felaket denilmiş, eğer %8'lik bir azalma meydana gelmiş ise afet olarak tanımlanmıştır. Kuraklık ve kıtlıktan dolayı bazı bölgelerde göç olduğu belirtilmiş, popülasyonların, doğanın daha elverişli olduğu alanlara yöneldiği belirtilmiştir. Diğer taraftan kimi zaman yaşama alanları daraldığı için binlerce kişi ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Başka amaçlarla kullanılan kimyasal maddelerin ise şehirlerin toprağını ya da havasını kirlettiği belirtilmiş, bu kirliliğin uzun süre etkisinin yaşandığı anlaşılmıştır. Diğer afetlerden farklı olarak ülkelerin savaşa hazırlık yapması çevre ve insan sağlığı açısından oldukça önemli olduğu ele alınmıştır. Özellikle son yıllarda Müslüman ülkelerinde Suriye, Irak, Filistin gibi ülkelerde görülen savaşlarda yüz binlerce insan katledildi. Bu ülkeler savaşa hazırlıksız yakalandığından dolayı birçok aile yok edildi. Diğer taraftan II. Dünya savaşından bu yana devletler 16 trilyon doları silahlanmaya harcadığı, nükleer silahlara 1945 yılından beri 4 trilyon lira harcadığı belirtilmiştir. Bu bilgiler ışığında silahlanmak için ciddi ölçüde bilimsel güç kullanılmaktadır.

Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporuna göre insanlar afetlerde işbirliği içinde olma ve afetler karışında hazırlık olmaları için bilinçlendirilmeleri hiç şüphe yok ki en önemli faaliyetlerden birini

oluşturmaktadır. Doğal afet olayları genelde hep birbiriyle bağlantı içerisinde. Tek afet olayına ender rastlandığı belirtilmektedir. Çünkü bütün afet olayları başka bir olayın oluşmasına zemin hazırlar. Mesela yağmur fırtınası yaşandığında içme suyu kaynaklarında kirlenme meydana gelir, bu içme sularını kullanan canlılarda birçok salgın hastalıklar meydana gelir. Bu tür durumların birbiriyle bağlantı içerisinde olduğunun açıklayan en güzel örnektir. Başka bir örnekte ise deprem meydana geldiğinde, toprak kaymaları meydana gelir, büyük yangınlar ve su kirlenmeleri bu şekilde birbirini takip eder.

Karşılaştığımız doğa olaylarını önlemede günümüz standartları bazen çaresiz kalır. Çünkü insanoğlu her doğal afeti önleme konusunda yeterince teknik desteğe sahip değildir. Buna karşın bazı su baskınları ve toprak kaymaları gibi olaylar için önlemler alınabilmesi çalışmada açıklanmıştır. Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporuna göre yangın faciaları, ani patlamalar ve petrol sızıntıları için alınabilecek birçok önlem vardır. Çevre kanununda belirtilen Çevresel Etki Değerlendirme Raporunun bile birçok önlemi baştan aldığını herkes bilmektedir. Bu raporun en çok su baskını, toprak kaymaları, çığ düşmesi gibi önlemleri almada önemli rol aldığı belirtilmektedir. Afetler yaşanmadan önce çevre sağlığının ele alınması çevre afetlerinin yaşanmasının önüne geçebilecek düzeye sahiptir. Gerçekleştirilen bazı yasal düzenlemelere göre, getirilen bazı standartlar ve teknik yeterlilikle alakalı denetleme ve mecburu yaptırımlar bu tür devamlı ve gizli afet olaylarının önüne geçilmesi yönünde önem taşımaktadır. Şüphesiz ki savaşların yaşanmasından sonra kıtlığın başlaması, salgın hastalıkların ve çevre kirliliğinin boy göstermesi gibi etkenlerin ortadan kaldırılması en önemli hedef olması belirtilmiştir.

Doğal afet olaylarında önlem almaya yönelik olarak etkili afet planlamaları yapılmalıdır. Bu planların en büyük amacı afet ihtimallerini azaltmak, afet sonuçlarını hafifletmek, afetlerin birbirlerine bağlı olduğu olaylar zincirinin önüne geçmek, afetler sonucu oluşan kurtarma faaliyetlerinin kolaylaştırıldığı çalışmada açıkça belirtilmiştir. Afetten korunma faaliyetleri arasında yer alan diğer önemli bir önlem ise kurtarma planları ya da afet planlarının hazırlanmasıdır. Bu tür planların en büyük hedefleri; Afetzedeleri kurtarıp acil tıbbi bakımlarını yapmak, yangın ve gaz sızıntısı gibi fizikler tehlikelerin meydana gelmesini önlemek ve insanları afetin halen etkisinin devam ettiği alanlardan uzaklaştırmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca afetzedelerin yiyecek, içecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması planın önemli amaçları arasında olduğu söylenmektedir.

Afet zamanlarında gönüllü olarak yardım etmek isteyen vatandaşların ilgili kurumlara başvurmaları sağlanmaları diğer önlemler arasında yer almaktadır. Diğer yandan afetler sonucu oluşan atıkların imha edilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporuna göre inşaatlar için kullanılan imar planlarında, yapıların inşa edildiği arsa ve arazilerin depreme karşı jeolojik yapısı araştırılmalıdır. İmar planları hazırlanırken yeşil alanlar ve boş alanların ayrı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Deprem riski oluşturan özellikle fay hatlarının geçtiği bölgelerde deprem haritalarının olması lazımdır. Bu bilgilerin elde olmasıyla, imar planı hazırlanırken, sit alanlarının sınırlarının belirlenmesi, binaların yapılacağı yerlerin seçimi, yeşil ve boş alanların saptanmasında yararlanılacaktır.

Depremi gerçekleşme olasılığının yoğun olduğu bölgelerde, özenle düzenlenmiş deprem haritalarını Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırmaları Dairesince 1996 senesinde tekrar düzenlenen Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası, 1972 yılında yayımlanan bir öncekinden farklı olarak risk hesaplarına dayanmaktadır ki bu haritalar, diğer deprem haritalarına göre, muhtemel deprem şiddetini daha kesin biçimde belirtmiştir.

Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporuna göre depremlerden korunma sağlanırken yeniden yapılan planlamalarda, yerleşim yerleri belirtilirken deprem olasılığı düşük olan yerlerin seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca yapı denetlemeleri düzenli olarak yapılmalıdır. Fırtınalardan korunma sağlanırken rüzgâr etkisini azaltacak kesici planlama teknikleri bina üzerinde uygulanmalıdır. Taşkın ve sellerden korunurken akarsu ve dere yataklarının seviyesini belirli bir değer altında tutulması gerekir. Ayrıca şehir merkezinde bulunan akarsular için ihata duvarları örülmelidir.

İnsan hatalardan dolayı meydana gelen çevre olaylarından korunmak için en önemli tedbirler yasaların ve cezaların daha ağır bir şekilde uygulanıp, çevre korunmasına yönelik yükümlülükler artırılmalıdır. Afet yaşanmadan önce denetleme sistemlerinin sağlam bir şekilde çalışması gereklidir. Afetler meydana gelmeden bütün arama kurtarma ekipmanların kontrolü sağlanmalıdır. Bütün tahminler en kötü senaryolar üzerine kurulup en kötü durumlar göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.

İnşaatlar yapılmadan önce imar planlarının taslağı çevre boyutlarına göre ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporuna göre çevre korunmasının sağlanması afetleri de büyük ölçüde etkilemektedir. Çevreyle alınacak önlemler tek tek açıklanarak belirtilmiştir.

Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporunda inşaatlarla ilgili imar planları yapılırken mümkün olduğunca binaların afet olma olasılığı en az olabilecek alanlara inşa edilmesi sağlanmalıdır. Büyük inşaatlar yapılırken yapılar birbirlerine çok bağlı olmamalıdır ki bir olay esnasında birbirlerinden fazla etkilenmesinler. Afet olayları karışığında vatandaşların paniğe kapılmaması için halkı bilinçlendirip, afet planlarıyla ilgili eğitimler verilmelidir. Sanayi sitelerinde giriş ve çıkış kapıları bahçe içinden kolayca geçmeli, yoğun panik yaşandığında çalışanların rahatlanması sağlanmalıdır. Bunun yanında sokak yapımları planlandığında mümkün olduğu kadar çıkmaz sokak yapımından uzak durulmalı, ana yolların tıklandığında alternatif olarak kullanılacak servis güzergâhları yolları ve yardımcı yollar yapılmalıdır.

Afet halinde alınacak acil yardım önlemlerinde Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporunda geçen bazı önlemler şu şeklide hazırlanmıştır Afet yaşandığı esnada Etkin tahliye uygulamaları yapılmalıdır. Deprem ya da benzeri doğa olaylarında bina veya yapılar çökmeden önce insanları konutlardan tahliye etmek gereklidir. Yangın veya zehirli dumanların açığa çıktığı alanlarda insanları hızla uzaklaştırmak gereklidir. Afet olayları yaşandığı anda, afet öncesinde ve sonrasında lazım olacak veriler önceden hazırlanıp muhafaza edilmelidir.

Afet hallerinde çevre sağlığında alınması gereken önlemler çalışmada açıkça belirtilmiştir. Afetlerin doğaüstü olaylar olduğu herkesçe bilinen gerçekler arasındadır. Bu tür ani yaşanan olayların önüne geçebilmek için mevcut kaynak ve verilerden mümkün olduğunca fazla yararlanılmalıdır. Çünkü afet yaşandığı esnada insanların rutin ihtiyaçları olan yiyecek, içecek, barınma, giyim ve sağlık gereksinimleri daha artmaktadır.

Afet öncesi yapılması gereken en önemli değerlendirmelerin başında çevre sağlığı için acil çalışma planı oluşturulmalı, öncelikli olarak acil müdahale gerektiren olaylarda gönüllü ve resmi olarak hizmet eden örgütlerin durumu ele alınmalıdır. Ulusal olaylarda etkili olarak rol alacak örgütler arasında iletişim yolları açık olmalı, ad, soyad, telefon numaralarını barındıran bir listede asil ve yedek üyeler belirlenmelidir.

Sağlık Bakanlığının hazırlamış olduğu Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri raporunda doğal olaylarla ilgili olarak ele alınması gereken en önemli tedbirler çevre

sağlığı çerçevesinde olduğu için afet olaylarının idaresi, kurtarma operasyonları ve sağlık çalışmaları gibi önlemler çok sınırlı tutulmuştur. Bir doğal afet gerçekleştiğinde durumunda ilk başta bilinmesi gereken önemli veriler; Toplam nüfus, toplam nüfusun yaş ve cinsiyet üzerine dağılımı, ölüm ve doğum oranları gibi önemli verileridir. Ayrıca Sağlık kaynakları olarak acil bakım gerektiren durumlarda mevcut olan sağlık kurumlarının çeşitleri, sayıları ve güzergâhları bilinmeli, sağlık personel sayıları ve tıbbi donanım imkânları ele alınmalıdır.

Sağlık durumları olarak temel bulaşıcı hastalıklar, bağışıklık düzeyi ve beslenme düzeyleri ele alınıp, değerlendirilmelidir. Sosyoekonomik veriler olarak, başlıca besin maddeleri ve fiyatları ilgili şehirlerde yaşayan halkın geçim kaynağı ve maddi durumları belirlenmelidir. Bölgedeki ulaşım, iletişim ve hizmet sunumları üzerinde planlamalar yapılmalıdır.

3.1.3. AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) (2007-2023)

Avrupa Birliği Entegre Çevre Uyum Stratejisi dokümanını ele aldığımızda, UÇES olarak kısaltılmıştır. UÇES çalışması ülkemizin, Avrupa Birliği üyeliğinin kabul edilmesi için bir ön şart olarak nitelendirilmektedir. Avrupa Birliği çevre müktesebatına uyulması ve gerekli şartların etkili bir biçimde düzenlenmesi için birebir uyumun sağlanması ve gerekli olan teknik altyapının, uygulanması zorunlu çevre bakımlarının ve uygulamaların neler olacağına yönelik ayrıntılı verileri kapsamaktadır. Bu verilerin hepsinin ele alınabilmesi için en başta Türkiye'nin çevresel sorunlarıyla ilgili genel durumu, kanunlarının işleyiş biçimleri ve kanunlarının ne gibi maddeleri kapsadığı, çevre felaketleriyle ilgili ne gibi hazırlıklar ve tedbirler alındığı ile ilgili ne gibi politikalar yapıldığı, harcanan masraflarla olumsuz çevresel olaylarla karşılaşılması haline ne gibi sıkıntı ve darboğazlar ortaya çıkacağı bilinmelidir. Bununla birlikte Türkiye'nin önceliğinde olan amaçlar ve stratejiler değerlendirilmiştir.

UÇES dokümanı hazırlanırken en başta “Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı”ndan, Avrupa Birliğinin sağladığı maddi kaynaklar ile sağlanan Entegre Uyumlaştırma Stratejisi Projesi ve “Yüksek Maliyetli Çevre Yatırımların Planlanması Projesi”nden açığa çıkan sonuçlardan yararlanmıştır. Bunun yanında, düzenlenen planların Kalkınma Planı, Yıllık Programlar ve 2003 Yılı Ulusal Programının strateji ve politikalarına uyacak nitelikte olması koşulunu taşımaktadır. UÇES çalışmasının çevre müktesebatına uyacak hale getirilmesindeki amacı da hesaba alınarak, çevre

uygulamalarının düzenlenmesi ve geliştirilmesi büyük ölçekli bir koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Çevre ve Orman Bakanlığınca; çevre konusunda ciddi anlamda alınan sorumluluklar pek azımsanmayacak niteliktedir. Çevre Bakanlığı bazı kurum ve kuruluşla da ortak projeler gerçekleştirmiştir.

UÇES' in maddeleri hazırlanılırken, meydana gelebilecek herhangi bir olumsuzluk anında, bütün sivil toplum kuruluşları ve kamu kuruluşları üzerlerine düşen görevi sonuna kadar yerine getirmişlerdir. Bu çalışma düzenlenirken bahse konu olan kamu kurum ve kuruluşlar birlikte sivil toplum kuruluşlarının da katılımını sağlamış, planlı ve programlı bir sistem geliştirilerek, meydana gelecek sonuçlara yönelik yatırımların yapılması için birtakım tedbirler alınmıştır.

Doğal kaynaklarımızın amacı dışında kullanılması sonucu hava, su, deniz ve toprak kirlilikleri ile birlikte insanların psikolojilerini etkileyen gürültü kirliliği hafife alınmayacak nitelikte bir kirlilik çeşididir.

UÇES dokümanına göre 1990 yılında 51,2'lik yüzdelik dilimine sahip olan kentleşme oranının 2000 senesinde 61,3'lük bir yüzdelik dilimine girmiştir. Kent nüfusunun artması bu şekilde sürerse 2015 senesinde Türkiye'nin nüfus yoğunluğu Avrupa Birliğine üye olan ülkelerin nüfus yoğunluğu ortalamasına yakın bir yerde olacaktır.

Türkiye'de kırsal alanlardan kentlere doğru bir göç meydana geldiği için kentleşme hızlı bir şekilde, katlanarak artmaktadır. Bunu yanında savaş ve yoksulluk gibi nedenlerle, ülkemize göç eden göçmen sayısı hızlı nüfus artışı yaşanmasının başka bir nedenidir. Endüstriyel sanayileşme, hayvancılık ürünlerinin üretimi şehir merkezlerinden uzak alanlarda yapılması için uygulamalar geliştirilmelidir. Kalitesiz yakıt kullanılmaması için halk bilinçlendirilmelidir. Çünkü ucuz, kalitesiz yakıt hava kirliliğinin oluşmasında en büyük etkenler arasında yerini almaktadır. Ayrıca yakıt tüketimi yapılmadan önce yakıtın vasıflandırılması için bazı işlemlere tabi tutulması gerekmektedir. Sanayi bölgeleri yapılırken yer seçiminde yalnız ekonomik yönden sağladığı kolaylıklar düşünülmemeli, çevre sağlığı açısından da uygun yerler seçilmelidir.

Avrupa Birliği Entegre Çevre Uyum Stratejisi dokümanının içeriklerde yer alan verilere göre; sahip olduğumuz hayvan türlerinin tespitine yönelik bazı sonuçlara ulaşıldığı söylenmektedir. Türkiye'de sahip olduğumuz 120 tane memeli hayvan türü yer almaktadır. Bu türlerden 400'den fazlanın kuşlara ait türler olduğu belirtilmektedir. Sürüngen sınıfına dâhil olan hayvan sayımız 130 kadar olduğu belirtilip, 400 civarında

da balık türü olduğu söylenmektedir. Türkiye dört tarafı denizlerle çevrili bir yarımada şeklinde olduğu için sahip olduğu bütün denizlerde toplam 1787 hayvan türünün olduğu ileri sürülmektedir.

Ülkemiz tarımsal olarak göz önüne alındığı zaman 250 sulak tarım bölgesinden sadece 81'i uluslararası alanda önemli bir konuma sahip olduğu söylenmekte olup, bu tarım alanlarının 18 bölgesi "A" sınıfına dahil edilip sulak tarım alanı olduğu uluslararası standartlara uygun alanlar olarak kabul edilmiş, 76 bölgesi ise önemli kuş yaşam alanları sınıfına dahil edilmiştir. Bunun yanında bu tarım alanlarının 95 tanesi buğday, 91 tanesini mısır, 22 tanesini arpa, 19 tanesini pirinç, 16 tanesini süpürge darısı, 11 tanesini yulaf, 2 tanesini de çavdar çeşidi sayıp, toplam sahip olduğumuz tahıl çeşitlerini, 256 tahıl çeşidi olarak saymışlardır. Türkiye, endemik türlerin zenginliği açısından da dünyada önemli bir yere sahiptir. Endemik bitki sayısının 3 000'den fazla olduğu belirlenmiştir. Bu sayı Türkiye'deki bütün bitki türlerinin yüzde 33'üne denk gelmektedir. Avrupa kıtasında bulunan bitki türlerinin yüzde 75'i Türkiye'de yetişmektedir.

Ülkemizde yaşayan canlıların türlerine bakıldığı zaman çeşitlilik olarak zengin olduğu söylenebilir, fakat tür sayısı olarak bunları söylemek pek de iç açıcı olduğu söylenemez. Sanayilerden açığa çıkan zararlı atıklar ve evsel atıkların alıcı ortamlara bırakılması, tarımda gerekli bilgi birikimine sahip olunmadığı için sulama ve ilaçlama konularındaki yetersizlik, yasadışı yollarla bilinçsiz avlanma veya balıkçılık yapılması, ormanlık alanların veya bitkilerin bilinçsizce kesilip, yakılması, turizm etkisinden dolayı ortaya çıkan baskılar, ülkemizde maalesef biyolojik çeşitliliğin artmasına engel olmaktadır.

UÇES'in en önemli amacı, ülke ekonomimizi ve sosyal şartlarımızı da göz önünde bulundurarak daha sağlıklı bir çevre ve çevre mevzuatımızın Avrupa Birliği çevre müktesebatına uygun hale getirip, gerçekleştirilen gelişmelerin takibi sağlanarak, uygulamaları kontrol etmektir. Ülkemizde gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde devlet olarak kurumsal yapımızın çok güçlü hale getirilmesi ülkemiz açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle atıklarımızın çevreye zarar vermeden etkisiz hale getirilmesi için bazı mekanizmaların kurulması gerekmektedir. Bu mekanizmaların her birini farklı amaca yönelik hareket etmesi gerekmekte farklı, plan ve programlarla koordine edilip, bu doğrultuda politikalar sergilenmelidir. Ayrıca bu mekanizmaların sistemli bir şekilde çalışıp, denetlenmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kurumsal yapısı çok güçlü halde olmalıdır.

Diğer taraftan yaşam kaynağımız olan havanın kalitesini düzenli olarak takip edebilmek için, gerekli olan standartlarda hava ölçüm cihazlarına sahip olmamız gerekmektedir. Bunun yanında hava kalitesini çevreye uygun bir halde olacak şekilde kontrolünü sağlamak ve yakıt kalitesi, araçlardan dolayı emisyonlar gibi diğer önlemlerin uygulanması ülkemizin gelişimi için çok büyük bir öneme sahiptir.

Özellikle sanayi atıklarından kaynaklanan çevre kirliliği ve risk yönetimini konu alan bölümler dokümanda, devlet kaynaklarıyla veya özel sektörde yer alan kaynaklarla yapılan çevre projelerinde, teknik bakımdan altyapıların güçlendirilmesi için ciddi bir yatırıma gereksinim vardır. Buna bağlı olarak yasalara uygun olması şartı ile gerçekleştirilen faaliyetler ilgili maliyetler, Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde var olan çevre yönetiminin yenilenmesi mecburiyetinden dolayı ve bu konudaki çalışmalar devam ettiğinden tahmini olarak verilmektedir. Eldeki verilere göre Endüstriyel Kirlilik ve Risk Yönetimi başlığı altında bulunan direktiflerin hayata geçirilmesi için tahmini olarak 700 personel ve yılda 9 milyon Avro kaynağa ihtiyaç olacağı yapılan tahminler arasındadır. Ülkemizin sanayisi çok hızlı bir şekilde geliştiğinden, gelişmeye hazır bir ülke olduğu ve bahsedilen açıklamalarda söylendiği gibi bu rakamların periyodik olarak sürekli yenilenmesi önem arz etmektedir.

Çevresel sorunların önüne geçmek için çevreyle ilgili hizmet yürüten sektörler, AB'ye uyum müktesebatında en geniş alanda yer alan bölümler arasındadır. Çevre sektörü ülkemizin hemen hemen her bölgesinde geniş çaplı çevre sağlığına yönelik alt yapı uygulamalarının ele alınması gerekmektedir. Kanunlarımızda çevre korumasına yönelik devlet kurumlarının daha da güçlü halde olması için maddeler bulunmalıdır.

Çevre korunmasında yapılan girişimlerde, kamudan ziyade özel sektörün yatırım yapması için teşvik paketleri oluşturulmalı, her türlü destek esirgenmemelidir. Bilhassa çevre yatırımları için kamu kurum ve kuruluşları gerekirse özel sektörle işbirliği içerisine girerek yatırımlara destek sağlamalıdır. Özellikle son zamanlarda ülkemizde örneğinin çok görüldüğü yap-işlet-devret sistemi çözümlere giderek kamu harcamalarını en aza indirmek, ekonomimiz açısından çok önemlidir.

Türkiye'de başlıca önemli çevre kirliliklerinden bir de var olan arıtma tesislerimizin verimli ve bilinçli bir şekilde işletilmemesidir. Arıtma işlemlerinin gerçekleşmesi için yeteri miktarda teknik eleman olmadığı bu sektöre yapılan yatırımların önüne geçmektedir. Ayrıca arıtma işlemlerinin yeterli hale gelebilmesi için özel sektör desteklenerek, bazı teşvik paketlerinin hazırlanması gerekmektedir.

Çevre müktesebatımızın AB'ye uygun hale getirilmesi için Türkiye'de gelişmelerin yakından takibi, uygulama ve geliştirme konularında çalışan kamu veya sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların güçlendirilmesi için ciddi manada ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Ulusal Çevre Stratejisinin hayata geçirilmesi, gelişmelerin yakından takibi, düzenlenmesi ve faaliyet raporlarına yönelik yetki ve sorumluluklara sahip olan merciler karşılıklı iş birliği içerisine girerek, özverili bir şekilde çevre birimlerinin teknolojik donanımlara sahip olması için uygun tedbirler ve kontrollerin yapılması çok önemli detaylar arasında yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu kısmında içeriğe uygun ve araştırmanın kapsamı alanında yer alan bilgilerin genel değerlendirmesine, sonuç ve önerilerine, yer verilmektedir.

4.1. Genel Değerlendirme

Çevresel sorunların ana kaynaklarının bulunması ülkemizin uluslararası düzeyde oluşturduğu politikalar açısından oldukça önemlidir. Ülkemizde yer alan illerin kalkınması ve geleceğe yönelik hedeflerin gerçekleştirilmesi ve hazırlanan projelerin hayata geçirilmesi açısından gereklidir. Hazırlanan uluslararası raporlar sonucuna göre ülkemizin en önemli sorunu olarak değerlendirebileceğimiz su kirliliğinin oluşumuna engel olmak için ilk önce; arıtım işlemi gerçekleştirilmeden, doğa ortamlarına atılan evsel ve sanayi kaynaklı atık suların, etkili çözümlerle düzenlenmeli ve kirli suların arıtılarak, çevreye verebilecek zararın önüne geçilmelidir. Ülkemizdeki bazı ilçe belediyeleri, daha kapsamlı olarak altyapı sorunlarını çözerek, atık su sorununu kökten halletmelidir. Tarım faaliyetlerinde mücadele amaçlı yapılan ilaçlamanın ve bilinçsizce yapılan gübreleme işlemlerini doğru zamanda ve doğru yerde yapmak için eğitim verilmelidir. Ayrıca ilaçlamada kullanılan tarımsal ilaçların paket ve ambalajlarının imha edilerek doğaya bırakılması önlenmelidir. Tarımda üretim esnasında, sulama gerçekleştirilirken, ilaç ve gübrelerin kaynak sularımıza bulaşması önlenmelidir. Katı atıklarımız düzgün bir şekilde depolanmalı ve depolanma alanları için uygun yerler seçilmelidir. Katı atıkların su kaynaklarına karışması önlenmelidir. Hayvansal üretim gerçekleştiren işletmeler, hayvan dışkılarını ve atıklarının zeminden sızması engellenmeli, hayvan dışkılarının gübre olarak kullanılması sağlanmalıdır. Kalitesiz yakıt tüketiminin önüne geçilmeli, kaliteli yakıt tüketiminin faydaları hakkında halk bilinçlendirilmeli ve çevre dostu yakıtlar kullanılmalıdır. Atıkların imha edilmesi için bütçe sağlanmalı, düzenli depolama alanlarının temini konusunda yardımcı olunmalıdır. Geri dönüşümün sağlanması ve yeniden kullanımın yaygınlaşması için yeni uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir. Belediyelerin çevre koruması konusunda seminerler ve eğitimler vermesi gereklidir.

Çevre kirliliğinin nedenlerinden dolayı meydana gelen sorumluluk çok farklı şekillerde ele alınabilir. Çevre kirliliğinin ne kadar hayati bir önem taşıdığı herkesçe

bilinmektedir. Son yıllarda çevre kirliliğine neden olan olaylar yüzünden meydana gelen zararların yalnız kamu hukuku çerçevesinde ele alınması kabul edilemez bir gerçektir. Çevrenin kirlenmesine neden olan kişinin hukuki sorumluluğu tek kaynak olmamasıyla birlikte, Çevre Kanunu'nun belirttiği sorumluluklar çevre kirliliğinden dolayı zarar görenler açısından en sağlam çözüm yolu sunmaktadır. Çünkü Türk Borçlar Kanunu'nun 69.maddesine, çevreye zarar vereni yapıt ya da eserin yapımındaki bozukluklardan veya uygulama eksikliklerinden meydana gelen zararlardan sorumlu tutarken; Çevre Kanunun 28. maddesi sorumluluğun meydana gelmesi için sorumluluğa neden olan nesnede herhangi bir bozulmanın ya da eşyada bir eksikliğin olmasını şart koşmamaktadır. Yine benzer bir şekilde; Türk Borçlar Kanunu'nun 66.maddesinde zarar veren kişi kurtuluş kanıtı verme olanağı tanınması nedeniyle aynı madde Çevre Kanunu'nun 28.maddesiyle karşılaştırıldığında, şartların sağlanması durumunda çevre korunması ikinci planda kalmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nun 730. Maddesi ise Çevre Kanunu çıkarılmadan önce çevre korunmasını sağlamak için kullanılan en mantıklı yöntem olarak kabul edilmektedir. Fakat kusursuzluk oluşturan sadece taşınmaz mallardan kaynaklanan çevresel zararlar değil, çevresel zararların hepsini kapsayan Çevre Kanunu'nun 28. maddesi en başta tercih edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan; çevre kirliliğine neden olan bir zarar doğduğunda, giderilmesi için talepte bulunmadan önce zarar gören birey ya da zarar gören çevrenin, çevre kirlenmesine sebep olan fiil gerçekleşmeden önceki doğal haline getirilmesi en uygun sorumluluk şeklinin seçimidir. Daha önce bahsedildiği gibi çoğu zaman sorumluluk kaynağı Çevre Kanunu'nun 28.maddesine dayanacaktır.

Çevre kirliliğinin oluşması dünyada hızla artan nüfus yoğunluğu ve sanayinin gelişimi olduğu bilinse de bu kirliliğin oluşması çoğu zaman, çok önemli ölçüde tehlike oluşturan işletmelerin uygulamalarından oluşsa da çevre kirliliğine neden olan kişinin sorumluluğunu her aşamada tehlike sorumluluğunun bünyesinde barındırmak doğru değildir. Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 71. Maddesi, Çevre Kanunu'nun 28.maddesinin 2.fıkrası ile birlikte ele alındığında zarar görenin kişinin şartlar sağlandığında tehlike sorumluluğunu ilgilendiren aşamaya gitmemesi için bir engele yer yoktur. Bu sebepten yola çıkarak 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra, Çevre Kanunu'nun 28.maddesinin hukuki niteliğinin tehlike sorumluluğu diye bilinmesi, çevreyi korumak için vazgeçilmez bir şart olarak ileri atılmasının da pratikte bir anlam ifade etmeyecektir. Çevrenin kirlenmesinden meydana gelen zararların karşılanması yanında, hatta öncelikli olarak çevrenin kirlenmesinin

engelleyecek tedbirlerin alınması ise çevre hukukuna hâkim olan önleyicilik ilkesinin gereğidir. Buna bağlı olarak, zararın ortaya çıkmasından önce, gereken önlemlerin alınmasını sağlamak, idari tedbirlerin yanında özel hukukun imkân tanıdığı bir araç olarak etkili bir biçimde kullanılması gerekir. Çünkü özel hukuk çevre korunmasını sağlamak adına taşıdığı birtakım yetersizlikleri olsa da uygulama ve öğreti bakımından zarar gören kavramının geniş bir biçimde ele almasındaki yönelimi aracılığıyla, çevre kirliliğinin neden olduğu zararlarının büyük çoğunluğunun giderilmesi için çaba harcamaktadır.

Türk halkı birçok konuda olduğu gibi çevre konusunda da siyasi, hukuki ve sosyal sorunlarının giderilmesini devlet kurumlarından istemektedir. Osmanlıdan bize miras kalan toplumsal ve geleneksel doku; devletçi, merkezîyetçi, insanların devletine sahip çıkması görüşüne dayalı, ayrıca devlet baba deyimiyle devlete itaat etmesi kamu gücünün varlığını esas alan, vergi vermekten ziyade ganimet alma temelinde bir ekonomik yapıyı Türkiye Cumhuriyeti'ne devretmiştir. Bu bağlamda çevre sorunlarının giderilmesini de tümüyle devletin sorumluluğuna bırakılmıştır. Hâlbuki bu tür sorunların çözülmesi, çağdaş medeniyetler seviyesinde devletin ve insanların ortak sorumluluğunda çözüme ulaştırılacak değerinde bir sorundur.

İnsanların çevre ortamlarına verdikleri zararların giderilmesi çözümü için yeteri kadar bilgi, medeniyet, sorumluluk ve ekonomik faaliyetleri ele alabilecek kadar bir düzeye olmadıkları görülmektedir. Nüfus ortalamasına göre eğitim ve sorumluluk duygusunun düzeyine bakıldığında normal eğitim, öğretimin 4 yıl civarında olduğu belirtilmektedir. Ortalama olarak milli gelir hesaplandığında kişi başına düşen miktar çok azdır, hatta açlık sınırında olan milyonlarca yoksul insan vardır. Bununla birlikte yoksulluk sınırında yer alan insan sayısı neredeyse on milyonun üzerindedir. Bu bağlamda bu kadar ekonomisi düşük olan insanların bulunduğu bir ülkede, insanların temel ihtiyaçlarının öncelikli olduğu bir durumda çevre kirliliğinden veya çevre korumasından bahsetmek mantıklı bir sonuç olmayacaktır. Çünkü insanların temel ihtiyaçları karşılanmadan çevre bilincinden ve çevre sorumluluğunda duyarlı olmalarını beklemek isabetli bir tutum olmayacaktır.

Kamu kurumları çevrede meydana gelen zararlara ve kirliliklere karşı duyarsız bir tutum sergilemektedirler. Gerek yerel yönetimler gerekse merkezi yönetimlerin sorumluluklarını yerine getirmedikleri söylenmektedir. En dikkat çeken özellik doğal çevre ortamlarında, yeşillik ve orman alanlarının yeteri seviyede olmamasıdır. Çünkü kamuoyunu yapılan miktarlardaki çalışmalar tatmin etmemektedir. Medyada her gün

yer alan yeşil alanların tahrip edilmesi, çevre bilincinin yetersiz olması ve bireylerin sorumluluklarını yerine getirmemesi vicdanları rahatsız etmektedir. Özellikle çevre ortamlarının ticari faaliyetlerde kullanılması ve özel mülki alanlara çevrilmesi insanların tepkilerine neden olmaktadır.

Toplumda çevre bilinci duyarlılığının oluşturulması ve bireylere çevre sorumluluğunun aşılması, ülkemiz için en önemli konular arasında yer almaktadır. Zira her gün yüzlerce insan çevreye verilen zararlardan dolayı hayatını kaybetmekte olup, yüzlerce amansız hastalığa yakalanmaktadır. Günümüzde birçok kanser vakalarının yaşanması bunun en belirleyici göstergesidir. İnsanlar artık sadece ben merkezci yaşamakta olup, kendi rahatını düşünerek çevre sorunlarına aldırış etmemektedirler. Hâlbuki insanlar kendi bindiği gemiyi batırdıklarının farkında değildirler. Aşırı tüketim yapılarak insanlar daha mutlu olacaklarını sanmaktadırlar ama çevre düzeni olmayan bir toplumda mutluluk ve huzur düşünülemez. Bu anlatılanların en güzel sonuçları kapitalist sistemlerde belirgin olarak görülmektedir. Kapitalist düşüncelerde en fazla tüketen en mutlu olan birey sınıfına dâhil edilmektedir. Bu şekilde israfı meşru bir hale getirmişlerdir. Yaşadığımız çağda çevreye verilen zararların toplumsal sebeplerini ele aldığımızda tüketilen oranın maliyeti ve bu aşırı tüketim anlayışının hâkim olduğu bölgeler dikkat çekmektedir. Tüketimin artması, olumsuz sonuçların ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Tüketim oranlarının arttığı toplumlarda çevre sorunlarının arttığı çoğu insanca kabul edilmemektedir.

Çevre sorunlarının ortaya çıkmasının en önemli nedeni nüfus yoğunluğunun artması olarak değerlendirilmektedir. Çünkü artan nüfusa göre üretim yapılmadığından, yetersiz üretimler ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Bu yüzden nüfusun artmasıyla paralel olarak çevresel sorunların ortaya çıkması katlanarak artmıştır. Bunun yanında sanayinin gelişmesi bir diğer önemli etken olarak belirlenmiştir. Çünkü sanayinin artmasıyla birlikte üretim miktarı artmış, sanayinin oluşturduğu atıklar önlem alınmadan direk alıcı ortama bırakılması, çevreye verilebilecek en büyük zararlar arasında yerini almaktadır. Bu yüzden çevre kirliliği ele alınırken ilk başta nüfus yoğunluğuna bağlı olarak, yeterli miktarda üretim gerçekleştirilmeli ve sanayi ortamlarının denetimine yönelik tedbirler alınmalıdır.

Devlet büyüklerinin kalkınmayla ilgili almış olduğu kararlar ve gerçekleştirecekleri faaliyetlerde ekonomi ve ilerleme yönünden olumlu ya da olumsuz sonuçları ele alınması yerine çevre sağlığı ve çevre hukuku açısından değerlendirilmesi gerektiği belirlenmiştir. Diğer taraftan insanların çevreye karşı duyarlı olmalarının ne

kadar büyük ölçüde önemli olduğu kanısına varılmıştır. Çevreye verilen zararlardan dolayı ortaya çıkan tehlikelerin ülke sağlığı ve ekonomisi yönünden ne denli kötü sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır. Çevre tahribatlarının geçmişte sadece bir ya da iki ülke ile sınırlı olmadığını hemen hemen tüm toplumlar da yapıldığı gözler önüne serilmiştir. Ayrıca çevresel sorunlar sadece gelişmemiş veya gelişmekte olan toplumlar da değil, gelişmiş ülkelerde de çevresel tahribatların yapıldığı görülmüştür. Ülkemiz diğer ülkelerle kıyaslandığında aslında çevre koruması yönünden pek bir fark olmadığı görülmüştür. Çünkü bütün ülkelerde çevre sorunlarının kaynağı hemen hemen aynı olduğu ve insanların bilinçlenecek şekilde faaliyetler geliştirilmesinin ne kadar önemli olduğu şeklinde değerlendirilmeler yapılmıştır.

Devlet kurumlarının çevre zararlarının önlenmesi ile ilgili yapılan faaliyetlerin ne kadar kapsamlı olduğu görülmüş, çevre ile ilgili yaptırımların ilerde kötü sonuçlarla karşılaşmanın önüne geçtiği görülmüştür. Hukuki açıdan çevre ele alındığında ülkemizde çevreyle ilgili kanun ve yasalarda, ceza ve sorumlulukların eksikliği bir kez daha görülmüştür. Çevre sorumluluğu ve duyarlılık konusunda eğitim rolünün öneminin çevre zararlarının daha ortaya çıkmadan önleneceği değerlendirilmiştir.

Ülkemizde hem köy ve kasabalarda hem de il, ilçe ya da büyük ölçekli yerleşim alanlarında imar sorunları çok büyük çevre felaketleri ortaya çıkarmaktadır. Çünkü imar izni verilen yerler turizm amaçlı kullanılmak üzere tarımsal alanlara ve kıyı kesimlerine verilmekte olup, tarımsal alanlarımız ve doğal ortamlarımız tahrip edilmektedir. Ayrıca sanayi alanlarının yerleşim alanlarına yakın yerlerde kurulması halk için çok büyük tehlikelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu yüzden imar sorunlarının meydana getirdiği felaketlerin önüne geçmek için düzenli imar planlarının yapılması en önemli uygulamalarının başında gelmektedir.

Çevre korumasıyla ilgili yapılacak faaliyetlerde, bireylerin hal ve hareketlerinin değerlendirilmesinde az veya çok çevre şartlarının etkili olduğu belirlenmiştir. Çevre ve yaşam koşullarının insanların psikoloji ve ruhsal durumlarını bozacak kadar etkili olduğu görülmüştür. Kamu kurum ve kuruluşların yapacakları bütün faaliyetlerde çevre sağlığı ve çevrenin geliştirilmesi birinci hedef olmalıdır. Çünkü çevre koruması bütün insanlar bakımından yapılması gereken bir sorumluluktur. Diğer taraftan çevrenin hukuki niteliği ele alındığından bireylerin rahat ve huzurlu yaşamalarını sağlayan, yapılan faaliyetlerin ve gerçekleştirilen uygulamaların iyi ya da kötü olmasını belirlemede yine adaletin belirleyici bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır.

Çevre sorununun yerelden ziyade aslında uluslararası bir sorun olduğu ve sınırları ortadan kaldırdığının, bütün ülkelerin birlikte hareket etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bir ülkede meydana gelebilecek bir çevre zararı diğer ülkeleri de etkileyebilecek düzeyde risklerin ortaya çıkabileceğini göstermiştir. Devletler ve bireyler sorumluluk bilinci içerisine girdiklerinde bu tür sorunların üstesinden rahatlıkla gelebilecekleri şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır.

4.2. Sonuç ve Öneriler

Çevre sorunlarının düzenlenmesinde sorumluluk çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü çevre sorunları ortaya çıkmadan önce sorumluluk bilincinin verilmesi en önemli tedbirlerdendir. Sorumluluğu hukuk alanında ele alındığında günlük hayata kullandığımız tanımdan daha farklı bir biçimde tanımlanırsa; sorumluluk bir zarardan dolayı meydana gelen tazmin yükümlüğü şeklinde tanımlanır. Meydana gelen zarar taraflar arasında yapılan sözleşme ihlalinin meydana gelirse buna akdi sorumluluk denir. Zarar haksız bir faaliyet sebebiyle ortaya çıkarsa o zaman akit dışı sorumluluk şeklinde ifade edilir. Bu sorumlulukları kusur sorumluluğu, sebep sorumluluğu ve hukuka uygun müdahalelerden meydana gelen sorumluluk şeklinde üç kısma ayrılır.¹⁷⁵

Bu sorumluluk çeşitleri arasında en bilinen ve en kapsamlı olan sorumluluk çeşididir. Zarar kimin kusurlu davranmasından meydana gelmişse zararı ödemekle yükümlü olan o şahıs ya da kurumdur. Zarar hiç kimsenin kusurlu davranmasından dolayı ortaya çıkmamışsa oluşan zarardan kimse sorumlu değildir. Çünkü kusurlu davranmak sorumluluğun vazgeçilmeyen ilkelerindendir¹⁷⁶.

Kusur ilkesinin yetersiz kaldığı durumlarda başvurulacak sorumluluklardan biridir. Adaletsiz sonuçlara imkân vermemek için sebep sorumluluğuna gidilir. Zarara sebebiyet veren kişi kusurlu olduğu tespit edilmese bile zarardan sorumlu olduğu kanısına varılır. Sorumluluğun oluşması için, sorumluluğun ortaya çıkaran fiil ile açığa çıkan zarar arasında sebep, sonuç ilişkisinin olması aranır¹⁷⁷. Bu sorumlulukta sorumluluk, gözetim ve tarafsız özenin ihlali, tehlikeye mahal verecek bir işletmeye ya da tehlikeli bir araca sahip olunması şeklinde koşullara bağlanmıştır¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Nükhet Turgut, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara 1997, s. 46

¹⁷⁶ Lynton K. Caldwell, **Globalizing Environmentalism, American Environmentalism**, Taylor & Francis Publishing 1990, s.63.

¹⁷⁷ Nükhet Turgut, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara 1997, s. 46

¹⁷⁸ Ruşen Keleş, Birol Ertan, **a.g.e.** 2001 . s. 49

Sebepl sorumluluğunun değlrlendirilmesi bazı başlıklar çerçevesinde ele alınmışdır. Bunlar hakkaniyet, tehlike ve adalet olmak üzere 3 başlıkta toplanmıştır. Bunun yanında kusur kavramının sorumluluğunun en temel ve en gerekli koşulu saymak birçok kez hakkaniyet görüşünü desteklememektedir. Hakkaniyet düşüncesi uygulamaya konulursa, zarara sebebiyet veren kişi kusurlu olmasa dahi zararı ödemekle yükümlüdür. Bununla birlikte tehlikeye oluşturacak bir nesneye ya da işletmeye sahip olan bir kimse, tehlikelerinden doğan zararı karşılamak zorundadır. Çünkü tehlikeyi oluşturan nesne ya da işletmenin sahibi bu zararın ortaya çıkmasını engellemek için tedbir ve gözlem yaparak tehlikeyi kontrol altına alabilmektedir¹⁷⁹.

Kusur sorumluluğunda sebep, kusur, tehlike söz konusu değildir. Hukuka uygun müdahalelerden meydana gelen sorumluluk kendisine ait olmayan bir hukuksal varlığın bir insanın müdahalesiyle kullanılarak ihlal edilmesidir. Yani iki farklı hukuksal değeri karşılaştırılmakta olup kanun koyucunun daha üstün gördüğü hukuksal değere bir ayrıcalık tanınması ve sonunda düşük nitelikte gördüğü değeri de olan değeri elemesidir. Adaletsizliğin giderilmesi için zarar gören tarafa tazminat ödenmesi uygun görülür.¹⁸⁰

Hiç şüphesiz çevrenin vazgeçilmeyecek unsurları, toprak hava, su, insanlar, hayvanlar ve bitkilerdir. Çevrenin unsurlarından olan havanın, suyun ve toprağın hiç kimsenin müdahalesi olmadan kendiliğinden kirleneceği hiç kimse tarafından kabul edilmeyecek bir gerçektir. İnsanlar bazen farkında olarak ama önemsemeden, bazen de bilmeyerek su, hava ve toprak kirliliğine neden olarak dünyadaki canlıların yaşamının tehlikeye atılmasına sebep olmaktadırlar. Dünyada ilk defa büyük kentlerde nüfus yoğunluğunun çoğalması ve sanayinin gelişmesiyle çevre kirliliği meydana gelmiş ve bu çevre kirliliği artarak bütün dünyaya yayılmıştır. Çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda aileden, öğretmenlere, belediyelerden, kasaba, köylere kadar bütün insanlara çok büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Gelecek nesillerimizin temiz hava solumaları, temiz su içmeleri, kırlarda çocukların oynaması, piknik alanlarının korunması, çiftçilerimizin topraklardan daha doğal ve daha bol ürün alabilmeleri için insanlara tek tek veya toplu bir biçimde çevre sorumluluklarını ve üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler. Gelecek kaygısı düşünen her birey çevresini temiz tutarak korumalıdır. Çevre kirliliğinin önlenmesinin en önemli yolu çevre bilincinin aşılmasından ve çevreyle ilgili sorumluluk bilincinin kazandırılmasından geçer.

¹⁷⁹ E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig, 1992. **American Environmentalism: The US Environmental Movement**. Taylor & Francis Publishing, USA, 1 9 7 0 - 1990

¹⁸⁰ Mustafa Ateş, **Ankara Barosu Dergisi**, Ankara 1995 ,S.2 s.76

Çocuklara çevre gezileri ve piknikler düzenleyerek onların doğayla iç içe oldukları anda çevreyle ilgili bilgileri vermek en güzel olanaktır. Çevre gezilerinde onlarla beraber gözlem yapılmalı ve çocuklarda çevreyle ilgili merak duygusu uyandırılmalıdır. Çocukların sorduğu soruları hemen cevaplanmamalı ki bu sayede akıllarında kalıcı bilgi oluşması sağlansın. Unutulmayan gerçek şu ki ebeveynlerin çocukların sorularını hemen cevaplama alışkanlıkları, çocukların kimseye bağımlı olmadan çevreyi keşfetme ve çevreden edindikleri bilgilerin kalıcı olmasını engellemektedir.

Çocuklara çevre bilincini yerleştirmek için öncelikle onlara model olmak gerekir. Zira çocuklar her konuda büyüklerini örnek aldığı gibi çevre konusunda da onların davranışlarını, çevreye olan ilişkilerini gözlemleyerek çevre bilincini ve çevre sevgisini öğrenirler. Ebeveynler bitki ya da hayvanlarla nasıl ilgilendiğini gözlemleyip çevreye gerektiği gibi davrandığında, çocuklarda çevre bilincinin oluşması sağlanır. Bunun yanında çocuklar israf ve iktisat bakımından gereksiz kâğıt kullanımı, suyun ve ışığın israf edilmesinden kaçınarak tıpkı anne ve babaları gibi çevre sorumluluğunu öğrenirler. Ayrıca çocukların çevrenin korunması ile ilgili eğitim almaları için doğa ve fen konularının bulunduğu kitaplar tercih edilmeli ve çocukların bu tür kitapları okumaya teşvik etmemiz gerekir.

Doğa ortamı ve çevre koruma ile ilgili programlar düzenlenmeli bu programların içerisinde çevre temizliği ve önemine yer vererek, çocuklara bu konuları oyun haline getirerek daha eğlenceli hale getirilmelidir. Bu sayede çevre olayları somutlaştırılarak yaşayarak öğrenme imkânı sağlanmış çevre konularına daha aşina olmaları sağlanmış olur. Hatta oyunlara ebeveynlerin katılması, oyuna müdahale edip gerekli eğitim ve öğretim sağlanarak çocukların kendilerini daha iyi ifade etmelerine imkân verecektir.

Çocuklara sanat eğitimi vermekle onlara çevredeki güzel manzaralara karşı hem ilgilerini artırmak hem de çocuklara çevrede gözlem yaparak yaşama kabiliyeti sağlanmış olacaktır. Sanatın doğa ve çevrenin vazgeçilmez bir parçası olduğu düşüncesine varmaları için destek verilmelidir. Kâğıt israfının yapılmaması için atık kâğıtları değerlendirerek onların kullanılmayan yüzüne resim yapmak ya da artan maddelerle oyuncak yapmak gibi geri dönüşümün önemi aşılmalıdır¹⁸¹.

Okullarda istenilen çevre koruma eğitimi etkili bir biçimde verebilmek için en başta okullarda eğitim veren öğretmenlerin çevre kirliliği ve çevre korumayla ilgili

¹⁸¹ **Çevre Bilinci**, Efdal Anaokulu ve İlköğretim Okulu <http://www.efdal.com/> (E.T 20.11.2016)

bilgilere sahip olmalıdırlar. Bu sebepten dolayı okullardaki öğretmen dışındaki personellerin de çevre ile ilgili hizmet içi olarak verilebilecek eğitimle veya düzenlenecek seminerlerle çevre kirliliğine neden olmak ve çevre koruma bilince geliştirilebilir. Çünkü bilmeyen ve uygulamayan biri başka insanlara da ne uygulatabilir ne de öğretebilir¹⁸².

Ülkemizde çevre ile ilgili düzenlenen kanun ve yasalara bakıldığında çevre sorunlarının önlenmesiyle ilgili kanunların çok az bir bölüme sahip olduğu görülmektedir. Çevre ilgili mevzuatların çevre sorunlarını çözmeye yönelik bir yöntemle ele alınması ve gereken içeriğe göre düzenlemesi çok önemlidir. Çünkü ülkemizde çevre mevzuatında yer alan maddeler olumsuz çevre olaylarının çözümünde etkisiz kalmamaktadır. Bu sebeple çevreye yönelik mevzuatlarda çevre sorunlarına çözüm üretmesi bakımından gözden geçirilerek, çevre sağlığı bağlamında bilinçli yöntemlerle gereken uygulamalar yapılmalıdır. Devlet yönetiminde söz sahibi olan yöneticiler ve çevre hukukunda görevli yargı mensupları, çevre sorunlarının giderilmesi için almış oldukları tedbirler daha çok ekonomik gelişmenin sağlanmasına yönelik olduğu gözlenmiştir. Devlet yetkilileri çevreyi daha çok gelişmek ve ekonomik yönden kalkınma aracı olarak görmektedirler. Bunun yanında çevre ortamının insanlara sadece hizmet etmekle zorunlu olduğu anlayışı bırakılmalıdır. Bu yüzden insanların çıkarlarına yönelik olarak ele alınan anlayıştan çevre korunmasına yönelik bir anlayışa geçilerek kanunlar tekrar gözden geçirilmelidir.

Çevre sorunlarının çözümü için yöneticilerin sorunları çevre odaklı bir anlayış sergileyerek değerlendirmelidirler. Çevresel ortamlarda alınan her türlü karar, uygulama, hal ve hareketler kanunlara yönelik olarak değerlendirilmelidir.

Doğal çevre ortamların korunmasında ve çevre haklarına ters olan uygulamaların önlenmesi için, çevreye yönelik olarak alınan her karar ve yaptırımın inceleneceği, ele alınacağı, yetkili kuruluşlarca bir çevre koruma ve önlenme birimi oluşturulmalıdır. Bu birim hem yerel hem de merkezi yönetim teşkilâtlarında bulunmalı, bu sayede sorunun etkili ve hızlı bir şekilde çözülmesi sağlanmalıdır. Bu tür birimlerin uygulamalarını denetleyen kurumların özerk bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple bu birimler merkezden yönetim kapsamında bulunmakla beraber yönetim ve ekonomik yönden özerk, kurumlar çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının da içinde yer aldığı,

¹⁸² S Erten , **Çevre Eğitimi Ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?**, Çevre ve İnsanDergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006 Ankara s.25

üniversiteler ve basın kurum ve kuruluşlarının da bu birime dâhil edilmesi için uygulamalar geliştirilmelidir. Doğal çevre ortamlarında hem kamusal alanlarda hem de özel kurumların çevre haklarına aykırı davranışları olması halinde bu birim sorumlu olmalıdır. Diğer taraftan bu görevler tüm halkın ve kamuoyunun sorumluluğunda, kamu ve özel kurumlar ile yazılı ve görsel basın ve medya organlarının alacağı ortak kararlar içerisinde hareket etmeleri halinde başarılı bir şekilde uygulanabilecektir.

Çevre sorunlarının düzenlenmesi için çevre bilincine sahip olmayan insanların, sorumluluk ve duyarlılık düzeyinin yükseltilmesi için eğitimle desteklenmeleri, eğitim projeleri ve yaygın eğitim yoluyla bilinçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Ülkemizde çevre sorunlarının kamuoyu tarafından bir sorun olarak algılanabilmesi için ve toplumun çevre sorunlarının çözümünde yeterli bilgi, görgü ve kültürle donatılması bakımından çevre eğitime gerek örgün gerekse yaygın eğitimde yer verilmelidir. Çevreyi koruma, iyileştirme ve geliştirme konusunda yapılan çalışmalara halkın katılım düzeyi artırılmalıdır. Çevre sorunlarının çoğunlukla toplumun tüketim kalıplarıyla ve toplumsal değerlerle olan ilgisi nedeniyle çevre için eğitim bağlamında halk eğitimi araç ve yöntemleri kullanılmalıdır.

Ülkemizde doğal çevre ortamında siyasi, hukuki ve sosyal sorunların çözülmesi nedense hep devletten beklenmektedir. Bu sebeple devlet erkânları çevre sağlığı ve çevre korunması konularında öncülük görevlerini devam etmelidirler. Bu sebeplere yönelik olarak mülkî idareciler yerel çevresel uygulamaların hareketlerini koordine etmelidirler.

Mülki idari amirler ve yerel yöneticiler çevre bilinci ve duyarlılığı konusunda hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Çevre duyarlılığı ve çevre bilinci öncelikli bir konu olarak ele alınmalı, sadece Çevre Bakanlığı değil, devletin diğer birimleri de çalışmalara dâhil edilmelidir. Kamu yöneticileri bütün karar ve eylemlerinde çevreyi korumayı ve iyileştirmeyi hedef edinmelidirler.

Ülkemizde çevrenin hukuki yönden tam uygulanması için gereken önlemler alınmalıdır. Bu çerçevede çevre hukukunun uygulanmaması neticesinde meydana gelecek zararların karşılanması için ilgili birey ya da kurumlara sorumluluk yüklenmeli ve yaptırımlar uygulanmalıdır.

Yerel yönetimler ve kırsal alandaki köy ve kasaba yönetimlerinin çevre koruması hakkında kendilerine verilen sorumlulukları gerektiği kadar etkili yapmaları için il genel meclisi üyelerini ile köy meclisleri görev başına geçmeden önce ve görevleri esnasında çevre koruması konusunda gerekli eğitimler sağlanmalıdır.

Çevre planlanmasında imar sorunlarının önünde geçmek için personel ve bütçe sıkıntısı olmayan tüzel kişilik kazanmış, özellikle üniversitelerde çevre korumasıyla ilgili bölümlerinin ile ortaklaşa çalışacak, taşra toplulukları da bulunacak bir imar üst kurumu deneme kurulu hazır halde bulunmalıdır. Bu kurumda sivil toplum temsilcileri, yerel yönetimlerden seçilmiş kişiler ve bilim insanları yer almalıdır. İmar planlama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bir kurum görevlendirilmeli, tarafından kullanılmalı, yapım projeleri genel ülke düzeyine yönelik olarak ele alınıp, hazırlandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayından geçtikten sonra düzenlenmeli ve özel bir kanunla yıllık olarak sürekli ele alınmalıdır. İmar projelerin yetki vergilemesi yerel yönetim birimlerince hazırlanmalıdır. Yerel yönetimlere verilen bu yetkiler ülke olarak bütçe yapma yetkisi kadar önemli ve kayda değerdir. Öyle ki bütçe kararları geriye dönük olarak düzeltilebilmekte fakat imar planları geriye yönelik düzeltilmez bir hal alacaktır.

5. KAYNAKÇA

- ABDULLAHZADE, Cavid: Petrol Kirliliği :Türk Hukukunda Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi ,S.4 2009 ,s.696-698
- ABİK, Yıldız :Taşınmaz Malikin Olumlu Müdahaleler Nedeniyle Karşı Komşulara Karşı Sorumluluğu”, EÜHFD., C. XIV., S. 3-4 (2010), s. 153.
- ABRAHAM, Kenneth S: The Relation Between Civil Liability and Environmental Regulation: An Analytical Overview”, Washburn Law Journal, Vol.: 41,2002, s.379-398.
- AKİPEK, Jale G.: Gayrimenkul Malikin Mesuliyetinin Hukuki Neticeleri, Fakülteler, İstanbul, 1955.
- AKİPEK, Jale./AKINTÜRK, Turgut, Eşya Hukuku, Beta, İstanbul, 2009.
- AKKAYAN, Yıldırım A.; “6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu”, İÜHFM., C. LXX, S. 1, s. 203-220.
- AKKOYUNLU, Kıvılcım Kentli Hakları, Amme İdaresi Dergisi, C. 30, S. 3,
- Akkuyu Nükleer Güç Santrali, Wikipedia Uluslararası Bilgi Platformu, www.wikipedia.com (E.T:29.11.2016)
- Nükleer Santraller Ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler, Nükleer Enerji Proje Uygulama Dairesi Başkanlığı ,
http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FBelge%2FNukleer_Santraller_ve_Ulkemizde_Kurulacak_Nukleer_Santrale_Iliskin_Bilgiler.pdf (S.G.T 12.07.2016 E.T: 29.11.2016)
- ALPARSLAN, Osman B.: Çevre Hakkı, Çevre Hukuku ve ilgili AİHM Kararları, İstanbul 2009,Kurumsal Web Site, <http://www.alpaslanhukuk.com/> (E.T.12.12.2016)
- ANTALYA, Gökhan O.; 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt I, Beta, İstanbul, 2012.
- Araç Sahiplerine Cezalar,Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Haber Sitesi,www.trthaber.com (E.T 27.11.2016)
- ATEŞ, Mustafa: Çevre Kanunu’na Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk, Ankara Barosu Dergisi, 1995/2, s. 68-80.

- Atık Yakma Neden Yasaklanmalıdır,Greenpeace Bilgi Paylaşım Sitesi, <http://www.greenpeace.org>, (E.T:01.12.2016)
- Atıkların Dünyaya Verdigi Zarar Ve Atıkların Yok Olma Süreleri,Bilgi Ustam İsimli Web Sayfası , <http://www.bilgiustam.com/> ,(E.T:07.05.2008)
- BADUR, Emel: Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Çevre Hukuku Sempozyumu, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s. 105-116.
- BARTONE , C. R.: Institutional and Management Approaches to Solid Waste Disposal in Large Metropolitan Areas. Waste Management &Research, 9. (1991).
- BICK ,S.: Donations and Sales of Consen'ation Easements on Forested Land i n the Northern Forest of New York State. (Basılmamış Doktora Tezi), Virginia Polytechnic Institut e and State University, Virginia. Amerika 1996
- Bilgi Edinme Kanunundan Örnekler ,Özel Bilgi Üniversitesi ,<http://www.bilgi.edu.tr>, (ET: 01.12.2016)
- BLACK , H.C. : Black s Law Dictionary, St. Pau l Minnesota, Amerika1993
- BRYANT, Bunyan Environmental Justice : Ğssues, Policies, and Solutions, Island Press, USA,1995, s. 8
- CALDWELL, Lynton K. : Globalizing Environmentalism, American Environmentalism, Taylor & Francis Publishing 1990, s.63.
- COLLIER , A.M., Vandoninck, S., Scarpa, P. & Verschaeve, L. (2000). Cytogenetic effects of 50 Hz magnetic fields of different magnetic flux densities. Bioelectromagnetics, 21(8), 589–596.
- ÇAKIRCA,Seda İrem: Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 2012,S.47 s. 59-94
- ÇELİK,Mehmet/ALTIPARMAK ,Lamih,Cüneyd: Çevreyi Kirletme Kabahati, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_1512.htm (E.T 27.11.2016)
- ÇETİNER, Ayten, Kentbilimci Gözüyle Çevre, İnsan Çevre Toplum (Ed:Ruşen KELEŞ), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- Çevre Bilinci,Efdal Anaokulu ve İlköğretim Okulu <http://www.efdal.com/> (E.T. 20.11.2016)
- Çevre Kirliliği ve Çevre Kirliliğinin Önlenmesi,Gizli İlimler Kütüphanesi Web Sayfası ,<http://gizliilimler.tr.gg> ,(E.T:07.05.2008)
- Çevre Kirliliği Ve Geri dönüşüm, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Web Sitesi, Kimya Bölümü Ders Notları 2016,s.5, <http://fef.aku.edu.tr/> ,E.T.08.12.216)

- ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI, AB ENTEGRE ÇEVRE UYUM STRATEJİSİ (UÇES) ,2006
- ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI, Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu Ankara ,2014
- Çevre: Pamukkale Üniversitesi Resmi Web Sayfası ,(E.T:09.12.2016) ,<http://cevrekulubu.pau.edu.tr/cevre.html>
- ÇOKDAR, Hulusi: Çevre Sorunları, Çevre Bilimi, Anı Yayıncılık, Ankara 2005
- ÇÖRÜTOĞLU,İ.Sahir:Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK. 661), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Ankara 1982, s. 31-33.
- DOLU , Gamze / ÜREK ,Handan : Lisansüstü Öğrenciler “Çevre Kirliliği ve Elektromanyetik Kirlilik” Konusunda Yeterince Bilinçli mi? , Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED) Cilt 9, Sayı 1, Haziran 2015, s. 170
- Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Etik ve Üniversite, TÜBA, Bilimsel toplantı Yayınları, Ankara, 2000, s.65.
- EKİNCİ, Oktay: Bir İnsan Olarak Çevre ve Kentsel Haklar , Yeni Türkiye Dergisi,, S. 22, Ankara 1998
- ELLIOT, Robert: Evironmental Ethics, Oxford University Press, Walton Street, Oxford, 1995, s.1-2.
- Emisyon Ölçümü,Karadeniz Çevre Laboratuvarı İnternet Sitesi ,<http://www.karlab.com.tr/emisyon-olcumu>(E.T 27.11.2016)
- ERCAN Serhat / ŞAHİN Fatma : Çevre Kirliliği ve Elektromanyetik Kirlilik, Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi Cilt 9, Sayı 1, Haziran 2015
- ERDOĞMUŞ,Belgin: Roma Eşya Hukuku, 2.baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2003
- ERTAŞ, Şeref: Eşya Hukuku, 8. Gözden Geçirilmiş Baskı, Seçkin Yayıncılık,Ankara, 2008,s. 1840
- ERTAŞ, Şeref: Çevre Hukuku, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:78, İzmir, 1997, s. 90
- ERTEN,S.:Çevre Eğitimi Ve Çevre Bilinci Nedir?, Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı.

- Evrensel.net, İliç'teki altın madeninin faaliyeti durduruldu, 20.12.2016.
<https://www.evrensel.net/haber/300451/ilicteki-altin-madeninin-faaliyeti-durduruldu> Erişim Tarihi 01.03.2017.
- Göl, Akarsu ve Denizlerimizde Kirlilik , Deniz Hakkında Bilgilendirme Sitesi,
http://www.turcev.org.tr/turcevCMS_V2/files/files/su_el_kitabi_sunum_net.pdf
(E.T.20,12.2016)
- GÖRMEZ, Kemal: Çevre Sorunları ve Türkiye, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2003
- GÜLER, Çağatay/ ÇOBANOĞLU,Zakir Afetlerde Çevre Sağlığı ve Önlemleri Ankara 1997
- GÜNDÜZALP, Anıl A. / GÜVEN, Seval :Atık, Çeşitleri, Atık Yönetimi, Geri Dönüşüm ve Tüketici: Çankaya Belediyesi ve Semt Tüketicileri Örneği, Hacettepe Üniversitesi Resmi Web Sitesi, www.sdergi.hacettepe.edu.tr (E.T. 17.12.2016)
- HAMAMCI ,Can : "Çevre ve Hukuk", Fehmi Yavuz'a Armağan, AÜ. SBF. Yayınları 1983 ,s.401.
- HANAĞASI, Emel: “Kolektif Menfaatin Hukuki Himayesi Biçimi Olarak Topluluk Davaları”, Haluk Konuralp Anısına Armağan, Cilt I, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009.
- HAYTA, Ateş Beyazıt ,Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ailenin Yeri ve Önemi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 7, S: 2 (2006), s.363
- İdari Ve Adli Çevre Cezaları, Çevre Mühendisliği Paylaşım ve İletişim Portalı Web Sitesi ,<http://cevremuhendisligi.org>, (E.T 26.11.2016)
- İNAL, Tamer: Taşınmazın Malik veya Malik Gibi Davranan Tarafından Taşkın Surette Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Fransız Hukuku ile Karşılaştırılması, Kapsamı ve Sonuçları,İstanbul 1995, s. 111
- JAKOBSON, M. Z: Atmospheric pollution, history, science Cambridge University Press, 2002
- JARDINS Joseph R.: Çevre Etiği, (Çev:Ruşen KELEŞ), İmge Kitabevi, Ank, 2006,
- KABOĞLU ,İbrahim: Çevre Hakkı, İletişim Yay., 1992, İstanbul, s.18
- KAÇTIOĞLU ,Sibkat / ŞENGÜL , Ümran : Erzurum Kenti Ambalaj Atıklarının Geri Dönüşümü İçin Tersine Lojistik Ağı Tasarımı ve Bir Karma Tam Sayılı Programlama Modeli, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2010

- KARAKOYUN, İlhan: Türkiye'nin Çevre Konusunda AB Müktesebatına Uyumu, Türk İdare Dergisi 2004, S.445 s.176
- KASER, Max / KNÜTEL, Rolf : Römisches Privatrecht, 18.überarbeitete und ergaenzte Auflage, München, 2005
- KAYPAK, Şafak : Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.210
- KELEŞ, Ruşen / ERTAN, Birol: Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ocak 2002
- KILIÇ, Selim : Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2 s.131
- KOPARAL Savaş A.: Çevre Sorunları ve Politikaları, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Yayını No:1524 Ünite 2 s.25
- Londrada Verilen Çevre Cezası, Hürriyet Gazetesi Resmi Web Adresi <http://www.hurriyet.com.tr/> 2013 (SGT 25 Kasım),(E.T 15.11.2016)
- MAHMUTOĞLU, Abdulkadir: Kırsal Alanda Çevre Sorunlarına Etik Yaklaşım, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri A.B.D Doktora Tezi, 2009 Ankara
- MAHOUTİ, Mehran: Hava Kirliliğinin Nedenleri ,Araştırma ve Kültür Sitesi ,<https://www.biliminsesi.com> (S.G.T 11.11.2015 E.T: 29.11.2016)
- MEIER, Arthur : Schweizerisches Privatrecht, Sachenrecht, Band V/1, Erster Halbband, Basel, Stuttgart, 1977, s. 224-226
- ÖMER Haluk N. : Borçlar Hukuku (Genel Hükümler),098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Hazırlanmış Gözden Geçirilmiş Onbirinci Bası, Beta, İstanbul, 2012; s. 126 N. 118
- Nükleer Santrallerin Önemi Yararları ve Zararları ,Ağrı Yerel Haber Web Sitesi ,www.diyadinnet.com (E.T:27.11.2016)
- OĞUZMAN, Kemal M. /SELİÇİ , Özer / OKTAY ,Ö.Saibe : Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş 12.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 456;
- OTACI, Cengiz :Çevrenin Kasten Ve Taksirle Kirlenmesi Suçuna (TCK 181, 182) İlişkin Yargıtay 4. Ceza Dairesi Kararlarında Belirlenen İlkeler, Ankara Barosu Dergisi, Ankara 2015 , S.25 s.281.
- ÖZBAY, İbrahim: Grup Davaları, Yetkin, Ankara, 2009.
- ÖZDEK Yasemin: İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 249, Ankara 2003, s.85

- ÖZPENÇE Özay / ÖZEN, Ahmet: Hızlı Şehirleşme ve Çevre Sorunları: Sorunların Çözümüne Yönelik Siyasi Erkin Rolü, Türk İdare Dergisi, Yıl 1976, S. 444 s.124
- ÖZTÜRK Yılmaz : Yeşil Pazarlama ve Serel Seramik A.Ş.'nin Yeşil Uygulamaları. Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi, 2004, s.2
- PALABIYIK, Hamit Palabıyık, Belediyelerde Kentsel Katı Atık Yönetimi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2001
- PAZARCI, Hüseyin : Uluslararası Hukuk Dersleri, Birinci Kitap, AÜ. SBF Yayınları, Ankara 1985 s.204
- PETEK, Hasan: Taşınmaz Malikin Hukuka Uygun Taşkınlıklardan Sorumluluğu (MK.m.730/II), Ankara, 2005.
- PETEK, Hasan : Taşınmaz Malikin Hukuka Uygun Taşkınlıklardan Sorumluluğu (MK.m.730/II) , Ankara, 2005, s. 314
- RESMÎ GAZETE, 22.01.2002 tarih ve 24648 sayı.
- RESMÎ GAZETE, 31 Mart 2005 CUMA - Sayı : 25772, Kanun no: 5326
- RESMÎ GAZETE, 28 Aralık 2015 Pazartesi - Sayı : 29576, Kanun no: 8321
- REY, Heinz : Die Grundlage des Sachenrechtsund das Eigentum, Zweite, überarbeitete Auflage, Grundriss des schweizerischen Sachenrechts,Band I, Bern, 2000, N. 1105 (Sachenrecht);
- RILEY, Dunlap Riley, MERTING: Angela G.: American Environmentalism: The US Environmental Movement. Taylor & Francis Publishing, USA, 1 9 7 0 – 1990
- SAĞLAM, İpek : Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu, , 2011, s. 167; Gökhan O. Antalya, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt I, Beta, İstanbul, 2012, s. 548.
- SCHNYDER, Anton K.: Basler Kommentar Obligationenrecht I (Art. 1- 529 OR), 4.Aufl., Herausgeber: Heinrich Honsell/ Nedim Peter Vogt/ Thomas Geiser, Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel,2007, Art.55 N. 1 (BSK OR I/ Schnyder).
- SELÇUK, Sami, Adli Yıl Açış Konuşması, (2000-2001), Yargıtay Başkanlığı, 6 Eylül 2000,
- SİRMEN, Lale: Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasından Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 40, S.: 1-4, 1988, s. 283.

- SUNAY, Çağlar : Teknolojiyle Gelen Sorun Elektromanyetik Kirlilik, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi 2000 ,s. 66-71
- Şanlıurfa İdare Mahkemesi K., E.2009/94, K.2009/1927. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XV, Y. 2011, s.3
- ŞİMŞEK, Tacettin :“Çevresel Etki Değerlendirmesi, Mevzuat, Uygulama ve Sorunlar”, Danıştay Başkanlığı, Sempozyum 11 Mayıs 2010, 142. Yıl, s.63-91.
- TAHİROĞLU, Bülent: Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981
- TANER, Ahmet Cangüzel Taner ,Amerika’da Küresel Isınma ile ilgili Politika Değişimi, Çağın Polisi Dergisi, 66.sayı,2007.
- TANER, Ahmet Cangüzel ,Karbon Emisyonları ve Karbondioksitin Akiferlerde Depolanması, Çağın Polisi Dergisi, 68.sayı, 2007.
- TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi: “Türk Anayasa Hukuku”, 4.Bası, İstanbul 2002.
- TAŞKIN, Ahmet : Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi , 2010,S.241 Sayı:1
- TOFFEL, Munck: Philippe, Responsabilité civile, La Semaine Juridique, No:38, s.24
- TOKGÖZ, Mustafa: “Çöp Sorunu ve Sağlık”, Çevre ’’ 82 Sempozyumu. İzmir
- TOPÇUOĞLU, Metin: Çevre Hakkı ve Yargı, Türk Çevre Vakfı Yayınları, Ankara1998 s.20
- TOROSLU, Nevzat : “Doğal Çevrenin Kirlenmesi ve Ceza Hukuku", Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yas Armağanı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No:460, Ankara, 1981, s.190
- TOROSLU, Nevzat: Ceza Hukuku Açısından, Savaş, 2010.
- TORUNOĞLU, Ethem: Çevre Sorunları ve Politikaları, Açık öğretim Fakültesi Yayınları, 2004, S.2554, s.163
- TUOR, Peter : Bernhard Schnyder, Jörg Schmid, Das Schweizerische Zivilgesetzbuch, Elfte Auflage, Zürich, 1995, s. 735
- TURGUT, Nükhet Y. : Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara 2009
- TURGUT, Nükhet :Çevre Hukuku,Savaş Yayınevi, Ankara 1998
- TURGUT, Nükhet: Kirlenen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,1995, C. 44, S.1, s. 607-654

- TÜRKÖĞLU Bilinç, Toprak Kirlenmesi ve Kirlenmiş Toprakların Islahı, Ç.Ü.Yüksek Lisans Tezi Adana 2006,s.134
- ULUSAN, İlhan: Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi ,İlkesi ve Uygulama Alanı, İstanbul, 1977, s. 159
- UZAK, Ahmet Uzak /ALTUNTAŞ, Mehmet : İnsan Hakları Nedir?, Başbakanlık Yayını, Ankara 2007
- VINEY, Geneviève JOURDAİN, Partice: Traité de droit civil, Les effets de la responsabilité, 2 éd., Paris 2004, s. 433 vd.
- Weekly Doorstep Recycling Collection, I had no Idea We Could Overcoming the Local Barriers to Participation. Resources, Conservation and Recycling 1999, s. 26
- www.zipkinci.com ,(E.T:01.12.2016)
- YÜCEL, Ersin: Canlılar ve Çevre, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Ders Kitabı, Ünite 5, s.85
- 8 Soruda Cerattepe Davası, Uluslararası Haber Sitesi, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37407143> (E.T:29.11.2016)